

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**NURETTİN ŞAZI KÖSEMİHAL'İN HAYATI, ESERLERİ VE SOSYOLOJİK
GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Hazırlayan

Numan YILDIZ

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Prof. Dr. Mustafa AYDIN

KARAMAN-2020

ÖNSÖZ

Türk sosyolojisi üzerine yapılan çalışmalarda isimler önemli bir yer tutmaktadır. İsimler üzerine yapılan çalışmalarda, yalnızca çalışılan kişinin sosyolojik görüşleri ve yönelimleri değil aynı zamanda dönemin sosyolojik cereyanları, siyasi atmosferi ve döneme hâkim olan sosyoloji gelenekleri üzerine okuma yapmakta olanaklı olabilmektedir. Bizde bu çalışmada Türk sosyoloji tarihi içerisinde yer alan Nurettin Şazi Kösemihal'in sosyolojik görüşlerini ele aldık. Kösemihal birkaç hususta önem arz etmektedir. Öncelikle onun yaptığı çalışmalar ve çevirileri, ülkemizde uygulamalı sosyoloji alanında öncü niteliktedir. Bu yönüyle Türk sosyolojisinde yaşanan Amerikan eğilimlerini Kösemihal'in çalışmalarında görebiliriz. Bunun yanı sıra Kösemihal, sosyolojinin farklı alt dalları ile ilgili çalışmaları, yaptığı çevirilerle ilk tanıtan kişilerdendir. Kösemihal'i önemli kılan bir başka husus ise İstanbul sosyolojide ki bölüm başkanlığı ve bölüme olan etkisidir. Kösemihal'i bu yönleri dolayısıyla çalışmamıza konu ettik.

Sosyoloji ile tanıştığım ilk günlerden bu güne kadar sosyoloji müktesebatımın oluşumuna katkıları ve yazdırdığı değerlendirme yazıları ile yazma pratiğimin gelişimine yaptığı katkılar için ayrıca öğrenciliğim süresince verdiği desteklerden ötürü Doç. Dr. Faruk Karaarslan'a sonsuz teşekkür ediyorum. Tez dönemine geçtiğimde, tez konusu bulmakta bocaladığım günlerde yaşadığım kararsızlıkları anlayışla karşılayan ve bu çalışmayı, yaptığı önerilerle destekleyen danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Aydın'a teşekkürü bir borç bilirim. Beni yüksek lisans ve akademik çalışmalar yapmaya ilk heveslendiren, yönlendiren ve duruşuyla örnek almaya çalıştığım hocam Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Nacak' a çok teşekkür ederim. Tez savunmama katılarak yapmış olduğu değerli katkılarından dolayı Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Çakır'a teşekkür ediyorum.

Katıldığım okuma grupları, geziler ve kitap etrafında oluşturduğumuz muhabbetlerle gelişimime katkı sağlayan, üzerimde emeği olan Öğretim Görevlisi Adem Seleş'e de teşekkür etmek isterim. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında imla, noktalama, yazım yanlışları gibi hususları okuyup düzenleyen arkadaşım Hilal Kılınç'da bir teşekkürü fazlasıyla hak etmektedir.

Elbette ki teşekkürlerin en büyüğü, eğitim hayatımın başlangıcından bugüne kadar verdiği her türlü destekle, başarı ve başarısızlıklarımın varlığını her an yanımda hissettiğim, kendi hayatından eksilterek benim hayatıma katan, her türlü fedakârlığı yapan annemedir. Ve son olarak bu çalışmayı dünyaya gelmek için gün sayan yeğenlerim Aksa ve Zehra'ya ithaf ediyorum.

Numan YILDIZ

ÖZET

Bu tezin amacı, Türk sosyolojinin önemli sosyologlarından Nurettin Şazi Kösemihal'in sosyolojik görüşlerini incelemek, analiz etmek ve Kösemihal'in Türk sosyolojisine katkılarını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda öncelikle Kösemihal'in düşünce dünyasına etkisi bağlamında onun biyografik yazınına yer verdik. Daha sonra Kösemihal'in sosyolojik görüşlerinin oluşumuna etkin eden G. Gurvitch ve P.L.Moreno'nun sosyal bilim anlayışlarını ele aldık. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında Kösemihal'in somut toplum kavramsallaştırması ve çoğulcu yöntem anlayışı ile Gurvitch ve Moreno'nun sosyolojik yaklaşımları arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Daha sonra Kösemihal'in Durkheim sosyolojisi üzerine olan eleştirilerine ve sosyolojinin bazı alt alanları ile ilgili çalışmalarına yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise Kösemihal'in Türk sosyolojisine katkıları bağlamında onun eserlerine yer verilmiştir. Yine aynı bölümde Kösemihal'in metodolojik eğilimleri göz önünde bulundurularak onun Türk sosyoloji tarihi içerisindeki yerine dair bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Nurettin Şazi Kösemihal, Somut Toplum, Çoğulcu Yöntem, Gurvitch, Moreno, Türk Sosyolojisi*

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to examine and analyze the sociological views of Nurettin Şazi Kösemihal, one of the important sociologist of Turkish sociology, and to reveal Kösemihal's contributions to Turkish sociology. In this direction, we first included his biographical literature in the context of Kösemihal's impact on the world of thought. Then, we discussed the social science understanding of G. Gurvitch and P.L Moreno, who influenced the formation of Kösemihal's sociological views. In the following parts of the study, the relationship between Kösemihal's concrete society conceptualization and pluralist method understanding and the sociological approaches of Gurvitch and Moreno were analyzed. Later, Kösemihal's criticisms on Durkheim sociology and his studies on some sub-fields of sociology were included. In the last part of study, Kösemihal's works are included in the context of his contributions to Turkish sociology. Again in the same section, an evaluation of Kösemihal's place in the history of Turkish sociology has been made by considering the methodological tendencies.

Keywords: *Nurettin Şazi Kösemihal, Concrete Society, Pluralistic Method, Gurvitch, Moreno, Turkish Sociology*

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

BÜ : Boğaziçi Üniversitesi

DTCF : Dil Tarih Coğrafya Fakültesi

HÜ : Hacettepe Üniversitesi

İÜ : İstanbul Üniversitesi

ODTÜ Orta Doğu Teknik Üniversitesi

İçindekiler

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR DİZİNİ	vi
Giriş	1
BİRİNCİ BÖLÜM: NURETTİN ŞAZI KÖSEMİHAL'İN HAYATI	6
1.1.Ailesi	6
1.2.Öğrenim ve Çalışma Hayatı	7
1.3. Katıldığı Uluslararası Sosyoloji Organizasyonları.....	9
1.4. Sanatçı Kişiliği ve Sanata Olan İlgisi.....	10
1.5.Türk Devrim Ocakları İl Başkanlığı Görevi	12
İKİNCİ BÖLÜM: KÖSEMİHAL'İN SOSYOLOJİK GÖRÜŞLERİ VE YÖNTEM ANLAYIŞI	13
2.1Gurvitch Sosyolojisi ve Kösemihal'in Sosyoloji Anlayışına Etkisi	14
2.1.1.Sürüden Kovulan Adam: Gurvitch Sosyolojisi Üzerine	15
2.1.2.Derinliğine Sosyoloji ya da Toplumsal Gerçekliğin Çeşitli Katları	16
2.2.Nurettin Şazi Kösemihal'in Toplum Kavramına İlişkin Fikirleri	22
2.2.1.Kösemihal'in Somut Toplum Kavramı ve Sosyoloji Anlayışı	23
2.2.1.1.Somut Toplum-Fizik Doğa İlişkisi	26

2.2.1.2.Somut Toplum- Biyoloji İlişkisi	27
2.2.1.3.Somut Toplum-İnsan İlişkileri	28
2.2.1.4.Çoğulcu Yöntem Anlayışı.....	29
2.2.2.Somut Toplum, Çoğulcu Yöntem Anlayışı ve Gurvitch Etkisi	32
2.3. Moreno'nun Sosyometri Yöntemi ve Kösemihal'in Sosyoloji Anlayışına Etkisi	
33	
2.3.1 Sosyometrinin Ortaya Çıkışı ve Gelişim Serüveni	33
2.3.2. Sosyometri Yöntemi ve Temel Kavramları	36
2.3.2.1.Sosyometri Testi ve Sosyogram.....	38
2.3.2.2.Psikodrama ve Sosyodrama	40
2.4.Nurettin Şazi Kösemihal Sosyolojisi ve Sosyometri Etkisi	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: NURETTİN ŞAZI KÖSEMİHAL'İN SOSYOLOJİK GÖRÜŞLERİ VE SOSYOLOJİNİN ALT ALANLARI İLE İLGİLİ FİKİRLERİ ... 47

3.1.Durkheim Sosyolojisi Üzerine Mülahazalar	47
3.1.1.Sosyolojide Konu, Yöntem ve Durkheim Sosyolojisi	48
3.2.Kösemihal'in Durkheim'ın Sosyolojik Görüşleri Üzerine Eleştirileri.....	56
3.3. Kösemihal'e Göre Sosyolojinin Doğuşu ve Gelişimi	61
3.3.1.Sosyoloji Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme	61
3.3.2. Kösemihal'e Göre Amerikan Sosyolojisinin Oluşumu ve Demokrasi Etkisi	64
3.3.3.Kösemihal'e Göre Avrupa ve Amerikan Sosyolojisi Arasındaki Farklılıklar	66

3.4. Edebiyat Sosyolojisi İle İlgili Görüşleri.....	69
3.4.1.Edebiyat Sosyolojisi Üzerine Genel Bir Bakış	69
3.4.2.Kösemihal'in Edebiyat Sosyolojisine İlişkin Fikirleri.....	71
3.4.3. Edebiyat Sosyolojisine Katkıları.....	75
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: NURETTİN ŞAZI KÖSEMİHAL'İN TÜRK	
SOSYOLOJİSİNE KATKILARI VE TÜRK SOSYOLOJİ TARİHİ İÇERİSİNDE Kİ	
YERİ	78
4.1.Nurettin Şazi Kösemihal'in Eserlerine Genel Bir Bakış.....	78
4.1.2.Allah Nedir?	78
4.1.3.Durkheim Sosyolojisi.....	82
4.1.4.Sanat ve Düşünce	86
4.1.5.Batı Uygarlığı ve Biz	88
4.1.6. Sosyoloji Tarihi.....	91
4.2.Türk Sosyolojisinin Okullaşma Serüveni ve Kösemihal'in Yeri.....	97
4.2.1. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünün Ana Özellikleri.....	98
4.2.2.Ankara Sosyoloji'nin Temel Nitelikleri.....	101
4.3.Nurettin Şazi Kösemihal'in Türk Sosyolojisindeki Yerine Dair Bir	
Değerlendirme	105
SONUÇ.....	111
Kaynakça	116

Giriş

Türk sosyolojisi tarihi üzerine yapılan çalışmaları incelediğimizde, çalışmaların birçoğunun isimler ve bu isimlerin eserleri üzerinden yapıldığını görmekteyiz. Bu durum aynı zamanda bize Türk sosyolojisinin bazı temel problemleri ile ilgilide göz kırpmaktadır. Örneğin, bugün Amerikan sosyoloji tarihi üzerine çalışma yapacak bir düşünce tarihçisinin en önemli verisi Chicago Okulu olacaktır. Sosyolojinin Türkiye'deki serüvenini incelediğimizde ise kurumsallaşma bir diğer ifadeyle okullaşma hususunda önemli bir eksiklik olduğu görülmektedir. Nitekim Türk sosyolojisini okullar üzerinden ele alan çalışmaların oldukça kıt olduğu söylenebilir. Hal böyle olunca, Türk sosyolojisi tarihi içerisindeki yönelimlere, kırılmalara, yaklaşımlara, dönemselleştirmelere kısası Türk sosyoloji tarihinin bizzat kendisine vakıf olmak isteyen birisi, kaçınılmaz olarak Türk sosyologlarını okumak mecburiyetindedir. Bu motivasyondan hareketle bu çalışmanın amacı, Türk sosyoloji tarihi içerisinde yer alan, Nurettin Şazi Kösemihal'in hayatını, eserlerini ve sosyolojik görüşlerini incelemektir.

Bizi Nurettin Şazi Kösemihal ile ilgili bir çalışma yapmaya sevk eden önemli bir diğer husus ise onun Türk sosyoloji tarihi içerisinde yapmış olduğu öncü çalışmalarıdır. Nitekim uzun yıllar sosyoloji bölümlerinde bilim dalı olarak yer almış sosyometri alanını Türkiye'de ilk tanıtan ve üzerine çalışmalar yapan kişi Kösemihaldir. Sosyometri alanını sosyolojinin dışında öğretim bilimleri ve psikoloji alanlarında da oldukça ilgiyle karşılanmıştır. Ayrıca Türkiye'de ana akım sosyolojinin dışında kalmış Gurvitch sosyolojisi tanıtan ve üzerine çalışmalar yapan ilk kişilerden birisi yine Kösemihaldir. Ülkemizde Gurvitch sosyolojisi ile ilgili yapılan çalışmaların eksikliğini düşündüğümüzde Kösemihal'in bu çalışması oldukça önem arz etmektedir.

Kösemihal'i böyle bir çalışmaya konu etmemizin önemli bir diğer sebebi ise onun edebiyat sosyolojisi ile ilgili görüşleridir. Kösemihal, edebiyat sosyolojisi ile ilgili yapmış olduğu çalışmaları ile alanı Türkiye'de tanıtan ilk kişidir. Nitekim edebiyat sosyolojisi ile ilgili dersleri üniversitede ders olarak okutan ilk isimlerdendir. Bugün Türkiye'de edebiyat sosyolojisi ile ilgili yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda Kösemihal'e referans verildiği söylenebilir.

Kösemihal'i önemli kılan bir diğer hususta onun uygulamalı sosyoloji alanına yapmış olduğu katkılardır. Nitekim sosyometri alanını Türkiye'de tanıtmayı, Amerikan sosyolojisine duymuş olduğu sempati ve Amerikan sosyolojisi ve Kıta Avrupa'sı sosyolojisini mukayeseli olarak analiz etmesi ve Paul Descamps'ın "*Deneysel Sosyoloji*" adlı kitabını Türkçeye kazandırması aynı zamanda kitaba yazmış olduğu önsöz bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

N.Ş Kösemihal 1945 yılında İstanbul sosyolojiye Doçent olarak girmiştir. Kösemihal 1960 yılında, Hilmi Ziya Ülken'in bölümden ayrılışının ardından ise bölüm başkanlık görevini üstlenmiştir. Kösemihal, 1960-72 yılları arasında bölüm başkanlık görevini sürdürmüştür. Onun bölüm başkanlığı yaptığı dönemde İstanbul Üniversitesi Sosyoloji dergisinde yapılan çalışmalarda bir değişim yaşanmaya başlandığı görülmektedir. Kösemihal'in uygulamalı sosyoloji alanına duymuş olduğu ilgi bölümde yapılan çalışmaları etkilediği de görülmektedir. Nitekim İstanbul sosyolojisinin sosyoloji yapış tarzındaki temel nitelikleri düşündüğümüzde kabaca idea yönelimli, kavram ve kuram üretmeye yönelik bir sosyoloji anlayışını temsil ettiğini söyleyebiliriz. Elbette ki İstanbul sosyoloji de yaşanan bu değişimi yalnızca Kösemihal'e bağlamak doğru olmayacaktır. Aynı zamanda 60'lı yılların Türkiye'sinde Amerikan sosyolojisinin etkisi oldukça yoğun olarak hissedilmektedir. Yukarıda yer vermiş

olduğumuz tüm bu sebeplerden ötürü Kösemihal'i bu çalışmaya konu edindik. Ayrıca çalışmanın bir özgün yönü ise bu çalışmayla birlikte Kösemihal ilk defa Lisansüstü bir düzeyde çalışmaya konu olmuştur.

Çalışmamıza başlamadan önce ayrıntılı bir şekilde literatür taraması ve doküman incelemesi yapıldı. Ele aldığımız yazarın eserleri, makaleleri, bildirileri ve köşe yazılarına ulaşıldı. Bunlara ek olarak Kösemihal hakkında yazılmış ikincil kaynaklara erişildi. Ayrıntılı bir şekilde literatür taraması yapıldıktan sonra elde ettiğimiz kaynaklar tasnif edildi. Daha sonra dikkatli bir okuma yapılarak metin bölüm bölüm yazıldı.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde; Kösemihal'in biyografik yazını, metodolojik ve tematik eğilimleri, etkilendiği sosyal bilimciler, Türk sosyolojisine katkıları ve Türk sosyoloji tarihi içerisindeki yeri ele alınacaktır. Elbette ki Nurettin şazi Kösemihal'in din ve toplum ilişkisine dair görüşlerini, modern mantık ile ilgili çalışmalarını veya Kösemihal'i farklı bir sosyologla karşılaştırmalı bir şekilde ele alabilirdik ancak çalışmamızın sınırlılıkları dolayısıyla bahsi gecen mevzulara yer vermedik.

Çalışmamızda Kösemihal'in eserlerinin tamamından yararlandık. Ayrıca Yazmış olduğu makaleler ve köşe yazılarının büyük bir kısmına kaynakamızda yer verdik. Türk sosyoloji tarihi kitapları içerisinde kült sayılabilecek kitapların Kösemihal ile ilgili kısımlarından faydalandık. Ayrıca Kösemihal'in metodolojik eğilimlerini ele alırken G. Gurvitch, J.L. Moreno ve Durkheim ile ilgili birincil ve ikinci kaynaklara başvurduk. Kösemihal'in Türk sosyolojisindeki yerine dair yaptığımız değerlendirme de Türk sosyolojisi alanında önemli çalışmalara da yer verdik.

Çalışmanın birinci bölümünde Kösemihal'in biyografik yazını yer verdik. Bilindiği üzere bilhassa son dönemlerde hatırat, nehir söyleşi, biyografi, otobiyografi gibi yazım türleri yaygınlaşmıştır. Bu yazım türleri yazarın kişisel hayatına yönelik bilgi vermenin yanı sıra dönemin koşullarını da ortaya koyabilmektedir. Bu doğrultuda Kösemihal'in düşünce dünyasına etkisi bağlamında onun biyografik yazımına yer verilecektir. Nitekim Kösemihal'in biyografisinde yer verdiğimiz gittiği okullar ve ailesinden aldığı eğitim onun düşün dünyasında etki etmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Kösemihal'in metodolojik eğilimlerine ve sosyolojik görüşlerine yer verilmiştir. Bu doğrultuda onun sosyolojik yönelimlerine etki eden, G.Gürvitch'in "derinliğine sosyoloji" anlayışı ve J.L. Moreno'nun sosyometri yaklaşımı ele alınmıştır. Daha sonra ise Kösemihal'in sosyoloji yapma tarzında belirgin bir etkiye sahip olan "somut toplum" kavramı ve "çoğulcu yöntem" anlayışı incelenmiştir. Bilhassa Kösemihal'in "somut toplum" kavramsallaştırması onun sosyolojik teori içerisindeki yönelimlerini belirlemede başat bir öneme sahiptir. Yine aynı bölümde "somut toplum" kavramsallaştırması ve "çoğulcu yöntem" anlayışı ile Gurvitch ve Moreno'nun görüşleri arasındaki ilişki analize tabi tutulmuştur. Bu bölümde Kösemihal'in metodolojik yönelimleri ve bu yönelimlere etki eden unsurlar açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Kösemihal'in sosyolojinin alt alanlarına ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Öncelikle Kösemihal'in Doçentlik tezi olan Durkheim sosyolojisi üzerine eleştirilerine değinilmiştir. Daha sonra sosyolojinin doğuşu ve gelişimi üzerine olan fikirlerine yer verilmiştir. Kösemihal'e göre sosyolojinin doğuşuna ve gelişimine etki eden unsurlar ele alınmıştır. Bu bölümde ele alınmış bir diğer mesele ise Kösemihal'in Avrupa ve Amerikan sosyolojisi ile ilgili görüşleridir.

Ayrıca burada Avrupa ve Amerikan sosyolojisinin temel nitelikleri, oluşumları ve Avrupa'nın ve Amerika'nın demokrasi anlayışlarının sosyolojik düşünceye olan etkisi incelenmiştir. Bu bölümde ele alınmış olan nihai mesele ise Kösemihal'in edebiyat sosyoloji ile ilgili görüşleridir. Kösemihal'in edebiyat sosyoloji ile ilgili fikirlerinin temel nitelikleri, hangi sosyal bilimcinin görüşlerine dayandığı ve Türkiye'de ki edebiyat sosyolojisi literatürüne katkıları ele alınmıştır.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise Kösemihal'in Türk sosyolojisine katkıları ve Türk sosyoloji tarihindeki yerine bakılmıştır. Kösemihal'in Türk sosyolojisine katkıları bağlamında onun eserlerini değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu eserlerin sosyoloji literatürüne katkıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Daha sonra Türk sosyolojisinde ekol olarak görülen İstanbul sosyoloji ve Ankara sosyolojinin sosyolojik eğilimlerini değerlendirilmiş ve Kösemihal'in metodolojik ve tematik eğilimlerini de göz önünde bulundurarak onun Türk sosyolojisindeki çizgisini değerlendirmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: NURETTİN ŞAZI KÖSEMİHAL'İN HAYATI

1.1.Ailesi

Mehmet Nurettin Şazi Kösemihal 5 Mayıs 1909 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Prof. Dr. Halit Şazi Kösemihal'dir. Halit Şazi Bey, Bulgaristan'ın Samakov Kasabası'ndan İstanbul'a göç eden mabeyin kâtiplerinden Şazi Bey'in oğludur. Annesi ise Tıbbiyeyi Şahane Ders Nazırı ve Hıfsızihha Müderrisi Mahmut Hakkı Vanioğlu'nun kızı Ayşe Vecihe Hanım'dır. Nurettin Şazi Kösemihal'in soy ismi nüfus kütüklerinde Kösemihaloğlu olarak da geçmektedir. Zira Kösemihal'in 1935 yılında yayınladığı *Allah Nedir* adlı kitabında da soy ismi Kösemihaloğlu olarak yer almaktadır. Bazı çalışmalarda bu ailenin Osmanlı'nın kuruluşunda katkısı bulunan Mihaloğulları ailesinden geldiği ifade edilmektedir. Nitekim Hayati Beşirli'nin *Türkiye'de Sosyoloji –İsimler Eserler*-adlı çalışmada bu bilgiyi Nurettin Şazi Kösemihal'in kardeşi Hatemi Kösemihal'in eşi olan Muzaffer Kösemihal ile yaptığı görüşmede doğrulattığını ifade etmektedir(Beşirli, 2008: 753).

Nurettin Şazi Kösemihal'in babası Halit Şazi Kösemihal 1869 yılında İstanbul'da doğmuştur. İlk eğitimini kışları Beyazıt'ta bulunan Simkeşhane'de yazları ise Beylerbeyi'ndeki konaklarında özel hocalardan tahsil etmiştir. Halit Bey henüz 10 yaşlarındayken Fransız eğitim usulü göz önüne alınarak tesis edilen Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'ne gitmiştir. Daha sonra ise Askeri Tıbbiye 'ye kayıt yaptırmış ve buradan pekiyi derecesiyle mezun olmuştur. Halit Bey, Paris ve Viyana'da dışçılık üzerine ihtisas yapmıştır. Çalışma hayatına ise 1896 yılında Cemil Paşa'nın "Ameliyatı Cerrahiye" kürsüsüne muallim muavini olarak başlamıştır. Daha sonra 1898 yılında kolağası rütbesi ile "Beşinci Daire Sıhhat Müfettişliği'ne atanmış ve 1907 yılında binbaşılık rütbesini almış ve isteği üzerine 1908 yılında emekliye ayrılmıştır. Halit Bey,

1908 yılında “Darülfünunu Osmanî Tıp Fakültesi Eczacı ve Dişçi Kabile Hasta Bakıcı Mektepleri” kurucuları arasında yer almıştır. Ayrıca dişçi mektebinin de kuruculuğunu yapmıştır. 1921 yılına kadar da burada çalışmıştır. Halit Şazi Kösemihal ilmi çalışmalarının yanı sıra sanata olan ilgisiyle de bilinmektedir. Bilhassa müziğe ve resme olan ilgisi dikkat çekmektedir. Nitekim kanun ve kemal icra edip yağlı boya tabloları yapmıştır. Halit Bey’in yaptığı resimlerin bir kısmı “Tıp Tarihi Enstitüsü”nde bulunmaktadır (Barlas, 1963: 9).

1.2.Öğrenim ve Çalışma Hayatı

1909 yılında İstanbul Kızıltoprak'ta dünyaya gelen Nurettin Şazi Kösemihal ilk eğitim terbiyesini, babasının da ilmi bir şahsiyet olması hasebiyle ailesinden almıştır. N.Ş. Kösemihal henüz 12 yaşındayken babasını kaybetmiştir. O, ilköğretimini Saint Joseph mektebinde almıştır. -Bu mektep 1800'lü yılların ortasında Fransız eğitim usulü gözetilerek açılmıştır. Ve bugün hala Kadıköy'de aktif olarak eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmektedir- Kösemihal daha sonra ise günümüzde lise düzeyinde kabul edilen “Bahriye Mektebi”ne kayıt yaptırmıştır. Buradan mezun olduktan sonra 1926 yılında makine mühendisi olarak donanmaya katılmış ancak çok vakit geçmeden 1927 yılında buradaki görevinden ayrılmıştır. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi sosyoloji ve felsefe kürsülerine kaydını yaptırmıştır. Burada Mehmet İzzet, Babanzade Ahmed Naim, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, M.Şekip Tunç, Max Bonafous ve Dumezil gibi hocalardan dersler almıştır (Sağ, 2003: 281).

1930 yılında İstanbul Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra Anadolu'nun farklı illerinde lise öğretmenliği yapmıştır. Kösemihal'in ilk çalışma yeri İstanbul Erkek Lisesidir. Burada felsefe öğretmenliği alanında stajyer öğretmen olarak çalışmıştır. Daha sonra aynı yerde 1 yıl felsefe öğretmeni olarak çalışmıştır. 1933 yılında Erzurum

Erkek Lisesinde çalışmaya başlamış ve 1935 yılına kadar burada çalışmaya devam etmiştir. 1935 yılından 1945 yılına kadar 10 yıl süreyle Ankara’da Gazi Lisesi’nde felsefe öğretmeni olarak görev yapmıştır. 1945 yılına gelindiğinde ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi sosyoloji ve ahlak kürsüsüne “Durkheim Sosyolojisi Üzerine Kritik Bir Deneme” adlı tez ile doçent olarak girmiştir. Doçentlik jürisinde; Von Aster Peters, M.Şekip Tunç ve H.Ziya Ülken bulunmaktadır. Kösemihal’in İstanbul sosyolojiye doçent olarak girmesinde dönemin bölüm başkanı Hilmi Ziya Ülken’in özel davetinin olduğuda bilinmektedir. Bu arada N.Ş. Kösemihal 15 Temmuz 1937 yılında Bedia Leman Hanım’la evlenmiştir. Bedia Hanım, 1915 yılında Bayburt’ta dünyaya gelmiştir. Bedia Hanım’ın doğum tarihi ile ilgili farklı kaynaklarda uzlaşmazlıklar mevcuttur. Nitekim bazı kaynaklarda 1915 olarak yer alırken kimi kaynaklarda ise 1917 olarak rastlanmaktadır. Bedia Hanım’ın babası 1946 ve 1954 yılları arasında Gümüşhane milletvekilliği yapmış Kemal Varınca’dır. Kemal Bey milletvekilliği yapmadan önce kaymakam olarak da görev yapmıştır. Bedia Leman Hanım, “Ankara Musiki Muallim Mektebinden” 1938 yılında mezun olmuştur. Bedia Hanım’da Kösemihal gibi eğitimini Fransız menşeli okullarda almıştır (Barlas, 1963: 11-12).

1945 yılında doçent unvanı ile İstanbul sosyolojiye öğretim üyesi olarak giren Kösemihal, 1950-51 yılları arasında Fransa’da Sorbonne Üniversitesi’nde Georges Gurvitch ile birlikte çalışmıştır. Gurvitch ile geçirdiği zamanın ve yaptığı çalışmaların bir sonucu olarak onun sosyolojik görüşlerinden etkilenmiş ve bazı çalışmalarını Türkçe’ye kazandırmıştır. Kösemihal ayrıca 1958-59 yıllarında “Visiting Professor” unvanı ile North Carolina Üniversitesi’nde ve Harvard Üniversitesi’nde 13 ay kadar öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Kösemihal 1960 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyoloji

Bölümü'ne bölüm başkanı olmuş ve vefat edene kadar (1972) 12 yıl boyunca bu görevi sürdürmüştür.

1.3. Katıldığı Uluslararası Sosyoloji Organizasyonları

Kösemihal farklı akademik unvanlar ile gerek Türkiye'de gerekse de Avrupa'da farklı üniversitelerde dersler vermiştir. O, üniversitelerdeki çalışmalarının yanı sıra ulusal ve uluslararası birçok sosyoloji organizasyonunda da aktif olarak rol almıştır. 1952 yılında "Institut International de Sociologie" kurumunun organize ettiği XV. Milletler Arası Sosyoloji Kongresi'nin genel sekreterliğini yapmıştır. " La Naisance et L' Evaluation de la Sociologie on Turque" (Türkiye'de Sosyolojinin Doğuşu ve Değerlendirilmesi) adlı bir çalışmayla tebliğde sunmuştur. Yine bir uluslararası sosyoloji organizasyonu olan ve Fransa'nın Beaune şehrinde düzenlenen XVI. Milletler Arası Sosyoloji Kongresi'nde Türkiye'yi temsilen üç farklı bildiri ile katılmıştır. Bu bildiriler şu şekildedir:

- "Deux Point De Vue Sur La Realite Sociale" (Toplumsal Gerçekliğe İki Bakış)
- "Pour Une Classification Des Doctrines Sociologues" (Sosyolojik Doktrinlerin Sınıflandırılması)
- "L' Ecole De Le Play Et Son Influence En Turqui" (Le Play Okulu ve Türkiye'ye Etkisi)

Kösemihal ayrıca 1956 yılında "Association International de Sociologie" kurumunun Amsterdam'da düzenlediği III. Milletler Arası Sosyoloji Kongresi'ne ve 1957 yılında "Institut International de Sociologie" kurumu tarafından Beyrut'ta düzenlenen "XVII. Milletler Arası Sosyoloji Kongresi" ne " L'Assimilation De La "Civiliazation Occidental De Sosyologie" ve" La Sociologie De La Tecque" adlı

çalışmalarla katılmıştır. “XVIII. Milletler Arası Sosyoloji” organizasyonu ise Almanya’nın Nürnberg kentinde düzenlenmiştir. Kösemihal bu kongreye ““Cybernetics, Sociometry et Microsociology” (Sibernetik, Sosyometri ve Mikro Sosyoloji) adlı bir bildiri ile katılmıştır. Kösemihal ayrıca uluslararası düzeyde Arjantin’de, Milano’da ve İran’da düzenlenen sosyoloji programlarına katılmıştır (Beşirli, 2008: 754-755, Barlas,1963: 12).

Nurettin Şazi Kösemihal bir dönem Amerika Birleşik Devletleri’nde bulunmuş ve burada bulunduğu dönemlerde Moreno’nun Sosyometri Akademi’sinde bir ay kadar kalmıştır. Bu süre boyunca Kösemihal “Psikodrama” ve “Sosyodrama” metotlarının uygulama hususlarını incelemiş ve bu akademi tarafından Kösemihal “Honorary Degree” ödülü verilmiştir. Kösemihal’in bu ödülü almasının temel sebebi onun sosyometri üzerine yaptığı incelemeler olduğu düşünülmektedir. (Barlas,1963).

1.4.Sanatçı Kişiliği ve Sanata Olan İlgisi

Nurettin Şazi Kösemihal, ilmi çalışmalarının yanı sıra sanata ve bilhassa müziğe ilgi duymuştur. Onun müzik sanatına bu denli ilgi duymasında babası Halit Şazi Kösemihal’in etkisi yadsınamaz zira babası gibi N.Ş.Kösemihal’de küçük yaşlarda keman çalmaya başlamıştır. İlk derslerini amcaoğlu olan Mahmut Ragıp Kösemihal’den almış daha sonra birlikte “Müzik ve Sanat Hareketleri” adlı dergiyi çıkarmışlardır. Kösemihal ayrıca İstiklal Marşı’nın bestecisi olan Zeki Ün’den de dersler almış ve ünlü Macar kemancı Karl Berger ile yaklaşık 13 yıl birlikte çalışmıştır. Kösemihal ünlü Türk piyanist İdil Biret’in müziğe ola yatkınlığını ilk keşfedenlerdendir. Kösemihal, İdil Biret’in müziğe olan ilgisini Yeni İstanbul Gazetesi’ndeki makalesinde şu şekilde ifade etmektedir:

“Yanılmıyorsam henüz dördüne basmıştı. Bir gün piyano üzerinde minicik parmağıyla seslerle oynarken bastığı sesin “la” olduğunu söyledik. Biraz sonra şakalaşırken haydi “la” ver diyecek olduk İncecik sesiyle “ya” diye sesi tas tamam vermez mi? Belki tesadüftür diye aynı tecrübeyi birkaç kere tekrarladık. Baktık, hiç Şaşmıyor. Ertesi günü de öyle... Meğer kulakları “absolu” imiş de haberimiz yokmuş”
(Kösemihal,1957:102-103).

Kösemihal keman icra etmesinin yanı sıra Yeni İstanbul, Ulus, Cumhuriyet gibi gazetelerde sanata ilişkin makaleler kaleme almıştır. Onun makalelerinin büyük bir çoğunluğu Türkiye’den çocuk yaşlarda ayrılmış Paris’te müzik eğitimi almış kişiler üzerinedir. Bilhassa; İdil Biret, Ayla Erduran, Suna Kan, Ayşegül Sarıca gibi müzik alanında uluslararası üne sahip olan kişiler üzerindedir. Ayrıca resim alanında Fransa’da ve Avrupa’da önemli derecede saygınlık kazanmış Hasan Kaptan üzerine de köşe yazıları yazmıştır.

Kösemihal Batı tarzı müziğe yönelmiş özellikle Paris’te müzik hareketlerini, oluşumlarını, konserlerini takip etmiş buradaki müzik organizasyonlarına katılmıştır. Kösemihal ayrıca yurtdışında ve yurtiçinde kendisi konserler vermiş, ayrıca bazı konserlerini eşi ile birlikte icra etmiştir. Eşi Bedia Hanım’ın da Kösemihal gibi müziğe ilgisi bulunmaktaydı. Nitekim Bedia Hanım, “Ankara Musiki Muallim Mektebi’nde müzik eğitimi tahsil etmiştir. Burada Kösemihal’in sanata ilişkin fikirlerini bir biyografik yazın olarak vermiş olsak dahi ilerleyen bölümlerde Kösemihal’in sanat ve sanatın misyonuna ilişkin fikirlerini müstakil bir başlık altında ele alacağız. Zira onun sanata dair fikirleri üzerinden Cumhuriyet Türkiye’sinin kültürel dönüşümü üzerine bir okuma yapılabilir.

1.5.Türk Devrim Ocakları İl Başkanlığı Görevi

Türk Devrim Ocakları, 1950’li yılların başlarında Millet Partisi eski gelen başkanı Hikmet Bayur, Cumhuriyet Halk Partisinde milletvekilliği görevi yapmış Yavuz Abandan ve Atatürk’e yazdığı övgü dolu şiirleriyle bilinen şair Behçet Kemal Çağlar tarafından kurulmuştur. Türk Devrim Ocaklarının kuruluş gayesi tüzüğünde de belirtildiği üzere Atatürk ilke ve inkılâplarını korumak ve gerektiğinde ise müdafaa etmektir. Ocağın kuruluş ilklerini incelediğimizde görmekteyiz ki konumu siyaset üstü bir yer olarak ifade edilmektedir. Her ne kadar siyaset üstü olduğu ifade edilse dahi siyasetle ilişki içinde olmuştur.¹ Nitekim yönetim kurulu içerisinde Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Millet Partisine mensup siyasetçiler bulunmaktadır. Nurettin Şazi Kösemihal ise “*Sanat ve Düşünce*” adlı kitabında Nurullah Ataç ile mektup yazışmalarında 1956 yılında Devrim Ocaklarının İstanbul il başkanı olduğunu ifade etmektedir.

¹ Türk Devrim Ocakları tüzüğünde bulunan siyaset üstü bir kurumdur ifadesi pratikte bazı eylemlerin uyuşmamasından dolayı dönemin bazı gazete ve dergilerinde eleştirilmiştir. Bu dergilerden birisi “*İslam Dünyası*” adlı dergidir. Adı geçen derginin 2.cilt 37. Sayısında konu ile ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşılabilir.

İKİNCİ BÖLÜM: KÖSEMİHAL'İN SOSYOLOJİK GÖRÜŞLERİ VE YÖNTEM ANLAYIŞI

Nurettin Şazi Kösemihal'in sosyoloji yapış tarzının, yöntem anlayışının ve toplum kavramına dair fikirlerinin oluşumunu incelediğimizde onun belirgin bir şekilde G. Gurvitch'den ve P.L. Moreno'dan etkilendiğini görmekteyiz. Ancak Kösemihal'in yöntem anlayışına dair fikirlerini onun yapmış olduğu saha araştırmalarında görmemiz olanaklı değildir. Zira Kösemihal yok denilecek kadar az saha araştırması yapmıştır. Bu araştırmalardan birisi Hilmi Ziya Ülken ve Cahit Tanyol ile birlikte yürüttükleri “*Karataş Köyü Monografisi*”dir. Bu monografiyi incelediğimizde Kösemihal'in benimsemiş olduğu ve övgüyle bahsettiği Gurvitch ve Moreno'nun yöntem anlayışını tatbik etmemiştir. Buna karşılık Kösemihal'in sosyoloji ve yöntem anlayışına ilişkin fikirleri ve benimsemiş olduğu metodolojik eğilimi onun yazmış olduğu makale ve kitaplardan çıkarabiliriz.

Kösemihal'in sosyoloji alanında yapmış olduğu çalışmalarını incelediğimizde, sosyolojinin farklı alanlarında yapmış olduğu çalışmaların neredeyse tamamını somut toplum kavramsallaştırması üzerinden temellendirdiğini görmekteyiz. Somut toplum kavramsallaştırmasını incelediğimizde ise Kösemihal'in sosyolojik perspektifine ve metodolojik fikirlerine vakıf olabiliriz. Kısacası somut toplum kavramsallaştırması Kösemihal'in sosyolojik fikirlerini anlama noktasında kilit öneme sahiptir. Bunun yanı sıra Kösemihal'in “çoğulcu yöntem” anlayışı da onun sosyal bilimler alanında ki metodolojik eğilimlerini bize göstermektedir. Kösemihal sosyolojisi için bu denli önemli olan somut toplum kavramsallaştırması ve çoğulcu yöntem anlayışına baktığımızda, Kösemihal'in burada Gurvitch'in sosyoloji anlayışından etkilendiğini görmekteyiz.

Kösemihal'in *Sosyoloji Tarihi* adlı eserini incelediğimizde, toplumsal olayların ve olguların anlaşılmasında ve açıklanmasında coğrafyacı, demografik, antropolojik ve ekonomi gibi okulların görüşlerini tek yanlı olmaları nedeniyle eleştirdiğini görmekteyiz. Kösemihal yine aynı çalışmasında sosyoloji tarihi içerisinde tek yanlılıktan kurtulan bütüncü görüşü benimseyen kuramların başında Gurvitch sosyolojisinin geldiğini söylemektedir. Hâsılı Kösemihal'in Gurvitch'in sosyolojik görüşlerinden etkilendiğini onun teorik ve metodolojik yaklaşımına yakın olduğunu adı geçen çalışmasında da görebiliriz. Kösemihal Gurvitch'in sosyolojik fikirlerini büyük ölçüde kabul etmekle beraber onun sosyolojik fikirleri içerisinde yer alan gözlem anlayışını eleştirmektedir. Bu nokta itibariyle de Kösemihal Moreno'nun sosyometri yöntemini benimsemektedir. İlerleyen sayfalarda hem Gurvitch'in hem de Moreno'nun sosyolojik fikirleri, Kösemihal'e etkileri bağlamında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.1 Gurvitch Sosyolojisi ve Kösemihal'in Sosyoloji Anlayışına Etkisi

Nurettin Şazi Kösemihal'in sosyolojik temayülünün oluşumuna baktığımızda onun sosyolojik fikirlerinin oluşumuna etki eden isimlerin başında Georges Gurvitch'in geldiğini görmekteyiz. Nitekim Kösemihal, 1950-51 yılları arasında Fransa'da Sorbonne Üniversitesi'nde Gurvitch ile birlikte çalışmış ve Gurvitch'in birçok çalışmasını Türkçeye çevirmiştir. Bilhassa sosyolojinin metodolojisi ile ilgili konularda Kösemihal, Gurvitch'in görüşlerine başvurmuş ve ondan etkilenmiştir. Bu doğrultuda Gurvitch sosyolojisini oluşturan ana yönelimlere ² ve temel noktalara bakmak Kösemihal'i anlamak adına yerinde bir eylem olacaktır. Bu arada hemen belirtmekte fayda vardır ki Gurvitch sosyolojisini burada etraflıca ele alacak değiliz. Ancak Kösemihal'in yöntem ve sosyoloji anlayışına ilişkin görüşlerine vakıf olabilmek için

² Gurvitch sosyolojisine vakıf olabilmek adına bakacağımız kaynakların merkezinde N.Ş.Kösemihal'in Gurvitch üzerine yazmış olduğu makaleler yer almaktadır.

Gurvitch'in Kösemihal'i etkilediği hususları ele alacağız. Bu doğrultuda Gurvitch'in "derinliğine sosyoloji" anlayışını inceleyeceğiz. Zira Kösemihal'in somut toplum kavramsallaştırması ve "çoğulcu yöntem" anlayışının oluşumunda Gurvitch'in "derinliğine sosyoloji" anlayışının etkisi bulunmaktadır.

2.1.1. Sürüden Kovulan Adam: Gurvitch Sosyolojisi Üzerine

Gurvitch'in sosyolojik yaklaşımının Türkiye'de benimsendiğini ve takip edildiğini söylememiz çok olanaklı değildir. Bu durumu Gurvitch'in eserlerinin Türkçeye çevirisinde ve Gurvitch üzerine yazılan ikincil kaynakların kıtlığında da görebiliriz. Gurvitch sosyolojisinin kabul edilmemesi daha doğru bir ifadeyle ana akım sosyolojinin dışında kalmasının temel sebebi Gurvitch'in sosyoloji anlayışının bizatihi kendisinden kaynaklanabilir. O, kendisinin düşünce serüvenini şu şekilde ifade etmektedir:

"düşüncelerim ve çabalarım açısından, bahtıma çoğu zaman akıntının tersine gitmek düştü. Düşüncemin ritmi ise, hemen hemen her zaman günün ritmi dışında vurdu. Durum gösteriyor ki ben, şu deyimimi kullanırsak, yaratılışım gereği "sürüden atılmış" birisiyim. Bugünkü Fransız ve Amerikalı sosyologlardan çoğu beni yanlış kapı çalan bir filozof olarak görürler; filozoflar ise bana karşı safa geçmiş bir hain gözüyle bakarlar"(Gurvitch,1999:69).

Gurvitch'in sosyal bilimler alanı ile ilgili okumaları çok küçük yaşlara denk gelmektedir. Zira O, 14-15 yaşlarında Marks'ın eserlerini okumaya başlamıştır. K. Marks'ın yanı sıra A.Smith, Hegel, Kant gibi isimlerin eserlerini de okumuştur. Gurvitch dönem dönem bu isimlerin görüşlerinden etkilense dahi nihai olarak bu isimleri benimsememiş ve kendi sosyolojik teorisini oluşturmaya çalışmıştır.

Gurvitch'in sosyolojik teori anlayışını ele alırken onun görüşlerini oluşturan bazı unsurları kategorize ederek ele almak meselenin anlaşılması adına faydalı olacaktır. Bu doğrultuda onun “derinlemesine sosyoloji”, “metodolojik tipoloji”, gibi kavramlarını ele alacağız. Bu çabadan muradımız Gurvitch sosyolojisinin ana hatlarını ortaya koymak ve Kösemihal'in sosyoloji anlayışına etkileri göstermektir.

2.1.2. Derinliğine Sosyoloji ya da Toplumsal Gerçekliğin Çeşitli Katları

Gurvitch'in sosyolojik görüşlerine baktığımızda onun kendi teorisini oluştururken sıklıkla 19.yy. sosyolojisini eleştirdiğini görmekteyiz. Gurvitch'e göre 19.yy sosyolojisi tek boyutludur. Oysa sosyal realiteye tam anlamıyla vakıf olabilmek için toplumsal gerçekliği bütün katmanlarıyla derinliğine ele almalıyız. Toplumsal gerçekliğin içerisinde var olan bu katlar birbirlerinin içine geçmiş, birbirleriyle çatışma halinde ve bu katmanlar derinliklerine göre farklılık arz etmektedirler (Gurvitch, 1999: 132). İşte bu sosyal realiteyi bütün katmanlarıyla derinliğine inceleme fikri 20.yy sosyolojisinde görülmeye başlanmıştır. 19.yy klasik sosyolojisinin sosyoloji yapış tarzında ise sosyal gerçeklik ele alınırken üstün ve belirleyici bir amil faktörü söz konusudur. Nitekim toplumsal olay ve olguları açıklarken ekonomi, coğrafya, demografi, teknik gibi unsurlardan birinin belirleyici olduğunu ve diğerlerinin onun sonucunda gerçekleştiğini savunan okullar bulunmaktadır. Gurvitch bu durumu eleştirmektedir. Ona göre sosyal gerçeklikte belirleyici ve üstün bir amilden söz edemeyiz her bir faktör kendi toplumsallığı bağlamında hesaba katılır ve kendi toplumsallığı içerisinde derecelendirilir.

Yukarıda ki ifadelerden hareketle açıklanacak olursa “ derinliğine sosyoloji” için ve sosyal gerçekliğin derinlemesine katlar şeklinde incelenebilmesi için üstün bir amilden bahsedemeyiz. Nitekim Gurvitch'e göre “derinliğine sosyoloji” nin başarılı

olabilmesi için olabildiğince derin ve kendi içerisinde tutarlı bir rölativizme ihtiyaç bulunmaktadır. Ve sosyal gerçeklik içerisinde sayısız kat bulunmaktadır. Gurvitch'e göre bu katların birbirlerine karşı bir üstünlüğü söz konusu olmasa dahi bir sosyolog bu katları incelerken yüzeyden derine doğru ele alması gerekir ki nitekim bu usul en elverişli usuldür. Aşağıda Gurvitch'e göre sosyal gerçekliğin katmanlarını en elverişli olandan daha az elverişli olana doğru inceleyeceğiz(Kösemihal, 1954a: 76).

Gürvitch'e göre bir sosyolog sosyal gerçekliğin katlarını inceleyeceği zaman evvela *morfolojik ve ekolojik yüzey* katından başlaması gerekmektedir. Kelime anlamı itibariyle yapı bilim demek olan morfoloji canlıların dış yapılarıyla uğraşmaktadır. Kelime anlamından da çıkarılacağı üzere morfolojik yüzey, sosyal realite içerisinde en somut ve nesnel olan yüzeydir. Bu yüzeyde coğrafi ve demografik olaylar, nüfus hareketleri, mimari yapı, iş gücü kolları, teknoloji, alet- edevat gibi sosyal realitenin tüm cisimleşmiş tezahürleri yer almaktadır. Gurvitch'e göre bu katman, somutluk ve nesnellikten ötürü sosyal realitenin analizini yapmaya en elverişli katmandır.

Sosyal realiteyi inceleyeceğimiz zaman morfolojik ve ekolojik yüzey katından sonra ele alacağımız kat *örgütlenmiş aygıtlar* katı olmalıdır. Gurvitch kanaatimizce burada sosyal kurumlardan ve organizasyonlardan bahsetmektedir. Nitekim ona göre bu kattaki davranışlar önceden belirlenmiş ve katılmış ilişkilerden meydana gelmektedir. Ve hatta belirli oranda yasalar ve tüzükler ile kontrol altına alınmış merkezleşmiştir. Kösemihal bu katta gerçekleşen olayları izah edebilmek için şu örnekleri vermektedir:

“sosyal hayatta mesela belediye reisinin önünde yapılan bir nikâh töreni, kilisede yapılan bir dini tören, belediye ya da sosyal organizasyonların katıldığı bir cenaze töreni, Millet Meclisi toplantısı,

bir mahkeme heyeti toplantısı, bir sendika toplantısı gibi türlü organize üst yapılar dikkati çeker” (Kösemihal, 1954b: 76).

Örgütlenmiş aygıtlar katından sonra ele alacağımız kat *toplumsal örnekler* katı olmaktadır. Bu iki sosyal realite katının birbiriyle ilişkisi de bulunmaktadır. Her şey den önce bu katman olabildiğince geniş bir alanı kapsamaktadır. Organize aygıtlar alanına bağlı olan toplumsal örnekler alanı her ne kadar bağlı olsa da bu alanı kat be kat aşar. Toplumsal örnekler toplum içerisindeki bireyin hal-hareket hareketlerine ve davranışlarına yön verir ve onları etkiler. Örneğin; zil çaldığı vakit dersin başlayacağını veya hakem düdüğü çaldığı zaman oyunun başlayacağı veya duracağını bilmemiz gibi. Toplumsal örneklerin davranışlarımıza yön vermesinin yanı sıra düşünce dünyamızı da etkiler. Toplumsal örneklerin genelleşmiş ve standartlaşmış olması gerekir.

Gurvitch'in toplumsal gerçeklik içerisinde yer verdiği bir diğer kat ise *organize üst yapıların dışında kalan az çok düzenli kolektif gidişlerdir*. Genellikle hızlı toplumsal değişimin yaşandığı dönemlerde öngörülemeyen bir durumda ortaya çıkar. Bu toplumsal değişim dönemlerine bazen bir göç harekâtı veya teknolojik bir gelişme bazen de siyasal veya salgın gibi tıbbi bir gelişme sebep olabilmektedir. Bu kat geleneklere dayanır, genellikle ritüel niteliği gösterebildiği gibi akışkanlık içerisinde olan ve sürekli değişen giyim-kuşam, felsefi veya edebi bir fikriyat dönemseller olarak popülerlik kazanmış moda niteliğinde özelliklerde gösterir.

Sosyal rollerin yapıları adlı katta ise Gurvitch'in ele aldığı mesele kanaatimizce sosyal hayat içerisinde mevcut olan rollerimiz ve birden çok olan rollerimizin çatışmasıdır. Bu roller ilk elden düşünüldüğü vakit belirli bir takım normlar ile düzenlenmiş veya içerisinde bulunan grubun veya zümrenin sosyalleşme şekillerine bağlı olarak gelişmektedir. İşte bu sosyal hayatta karşılaşmış olduğumuz birbirine zıt

roller derinliğine katlar içerisinde de yer alırlar. Nitekim sosyal roller gerek kolektif gerekse bireysel özellikler tahmin edilemezlikler sosyal gerçeğin daha derin bir katına işaret eder.

Kolektif duruşlar katının sınıranabilir olması oldukça güçtür. Buna karşılık bu alanı tamamıyla düşünsel bir kategoriye indirgemekte yanlış olacaktır. Bu alan toplum içerisindeki sosyal rollerimizi gerçekleştirmek için oldukça gereklidir. Kolektif duruşlar tecessüm haline erişemeseler dahi sembollerin, sosyal örneklerin, pratiklerin oluşumunu sağlayan arka plana sahiptirler. Kösemihal'e göre ise Kolektif tutumları şöyle tanımlayabiliriz “ zümreleri zümreler içindeki “Bizleri” ve topyekûn toplumları hep birlikte belirli bir tarzda harekete, özel sosyal rolleri yüklenmeğe sürükleyen bir takım istidatlardır” (Kösemihal,1954b:83).

Kolektif semboller katı sosyal realite içerisinde oldukça yaygın olarak görülebilmektedir. Günümüzde insanların birbirleriyle iletişim kurması çeşitli vasıtalarla ve araçlarla gerçekleşir. Sembollerde bu araçlardan bir tanesidir. Semboller ilksel zamanlardan bu yana iletişimin önemli bir argümanı olmuştur. Nitekim bugün akıllı telefonlarımızda ve bilhassa sosyal paylaşım platformlarında yaygın olarak kullandığımız emojiiler de birer semboldürler ve bugün iletişimin vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur. Özellikle ruh halimizi yansıtmaları için kullandığımız emojiiler bir hayli tercih edilmektedir. Semboller, haç işaretinin Hıristiyanlığı sembolize etmesi gibi bir futbol takımının arması, ulus devleti sembolize eden bir işaret veya bir siyasal partinin amblemi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kolektif semboller temsil ettikleri gerçekliği bir yönüyle gizlerken diğer bir yönüyle ise onu açığa çıkarmaktadır. Bu yönüyle düşünüldüğünde sembollerin gizemli bir yanı bulunmaktadır. Gurvitch'e göre sosyal olayların topyekûn ele alınabilmesi için semboller katalizör görevi

görmektedir. Nitekim semboller sosyal gerçeklik içerisinde yer alan katların birbirleriyle olan etkileşimini sağlarlar.

Kaynaşan, yenileştirici ve kolektif gidişler katı ise toplumsal değişimin hızlı yaşandığı dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Nitekim bir toplumsal yapıyı incelediğimizde o toplumsal yapı içerisinde, belirli davranış örüntüleri, kalıplaşmış normlar, katılaşıp ananelerin bulunduğu görmekteyiz. Bu örüntüler, normlar ve ananeler yüzyıllar içerisinde oluşurlar. Bu unsurlar dâhilinde oluşan gelenek bazı sosyal hadiseler neticesinde değişme uğraktaır. Bu değişimin hızı bazen itidalli ve kontrollü bir şekilde gerçekleşirken bazen de öngörülemez, kestirilemez, hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Savaş, devrim, reform, yeni bir kıtanın keşfi gibi hızlı dönüşümün yaşandığı dönemlerde bu kat standartlaşmış normları yıkarak yerine yenilerini kurmaktır. Bir misal ile açıklanacak olursa 18.yy da Fransa'da yaşanan Fransız devriminin sonucunda gündelik hayatta ve kurumsal düzeyde yaşanan dönüşümü örnek olarak verebiliriz. Nihai olarak ifade edilecek olursa bu kat değişimin çok hızlı yaşandığı radikal ve devrimsel değişim dönemlerde kendini göstermektedir.

Kolektif fikirler ve değerler katı ise en temelde gündelik hayat pratiklerimize ve ritüellerimize manasını veren anlamı aradığımız kattır. Daha önceki bölümlerde toplumsal gerçeklik içerisinde yer alan katların kolektif semboller, organize üst yapılar, normlar, katılaşıp davranışlar, sosyal roller gibi birçok unsurdan oluştuğunu ifade etmiştik. İşte bu unsurların özünde yer alan onlara manasını veren özünü oluşturan hareketlilik bu katta gerçekleşir. Bir toplumsal yapı içerisinde yer alan bir davranışın, rolün, sembolün hatta bir kurumun özünü oluşturan onu anlamlı hale getiren arkasında yatan manayı ve fikri bilmezsek o eyleme tam anlamıyla vakıf olamayız. Örneğin; bir toplumdaki mimari süslemeler, oyunlar, türküler, düğünler, cenazeler, halk oyunları,

dans gibi sosyal hadiselerdeki davranışlarımızı meydana getireni, bu davranışların arkasında yatan isteklendirme nedir? Sorusuna cevap bu katta aranır. Bu duruma bir örneği de İslam dininden vermek mümkündür. İslam dinini bilmeyen ve ona iman etmemiş bir insan namaz kılan bir mümini görünce onun hareketlerine bir mana veremeyecektir. Oysaki İslam’da namaz ibadetinin derin bir manası bulunmaktadır.

Gurvitch’in sosyal gerçekliği oluşturan katlar sıralamasında son katı *Kolektif zihni haller ve kolektif psişik fiiller* katı oluşturmaktadır. Tekrar belirtmekte yarar vardır Gurvitch bu sıralamayı yaparken, sosyal gerçekliğe etkisi bağlamında bir katı diğer bir kata göre daha üstün veya daha belirleyici görmemiştir. Böyle bir sınıflamaya gidilmesinde ki temel sebep sosyal gerçekliğin gözlenmesini kolaylaştırmak adına. Bunun içindir ki somut unsurlardan başlanarak soyut unsurlara doğru bir sıralama yapılmıştır. Tekrar konumuza dönecek olursak, psişik alan toplumsal gerçekliğin bütün katmanları içerisinde yer alır. Gurvitch’in “derinlemesine sosyoloji” anlayışı dâhilinde toplumsal yapı içerisinde mevcut olan her türlü psikolojik alan “derinliğine sosyoloji”nin inceleme alanına dahil olur. Gurvitch’in derinlemesine sosyoloji kavramının içerisinde dâhil olan bu on katı göz önünde bulundurarak şu metodolojik çıkarsamalar yapılabilir:

“Burada metodolojik açıdan önemli üç zorunluluktan söz edilebilir. İlki, sosyal olguları ya da topyekûn toplumu inceleyebilmek için derinlemesine bütün katların kavranması gerekliliğidir. İkinci olarak, sosyolojinin özel bir alanında çalışılıyorsa (kurumlar, din, bilgi ya da hukuk sosyolojisi gibi) sosyal katlardan biri üzerinde durulur; oysa sosyolojik karakteri kaybetmemek için topyekûn sosyal olgular asla göz ardı edilmemelidir. Başka bir deyimle diğer katları ihmal etmek, bütünü görmeyi engellemektedir. Üçüncü ve son olarak da diğer sosyal bilimler

(iktisat, dilbilim, coğrafya gibi) konuları özelinde ister istemez belli bir katta çalışırlar. Dolayısıyla sosyolojik bütünlüğü kaybetmek gibi bir dertleri olmayan bu bilim dalları topyekûn sosyal olguları ya da topyekûn toplumu açıklayamadıkları için sosyolojiden ayrılırlar” (Bayrak, 2016:127-128).

2.2. Nurettin Şazi Kösemihal’in Toplum Kavramına İlişkin

Fikirleri

Sosyoloji sözcüğünün Türkçe çevirisine baktığımızda karşımıza en genel haliyle toplum bilim diye bir çeviri çıkacaktır. Toplum³ kavramı sosyolojinin bizzat kendisini ifade etse dahi toplum kavramı üzerine hem sosyologlar arasında hem de sosyal bilimciler arasında bir uzlaşıdan söz edilemez. Her sosyolog veya sosyal bilimci mensup olduğu veya kabul ettiği sosyal teori çerçevesinden hareketle toplum tahayyülünü geliştirmiştir. Hal böyle olunca sosyologlar arasında birçok konuda olduğu gibi toplum kavramı hususunda da bir uzlaşıdan söz edemeyiz. Toplum kavramı hususundaki uzlaşmazlığın bir diğer önemli nedeni ise toplum kavramının muğlaklığı ve sınırının nereden başlayıp nerede bittiğine dair belirsizliktir. Bunun bir sonucu olarak da toplum kavramı literatürde tartışmalı kavramlardan birisi olmuş ve birçok farklı tanımları yapılmıştır.

Nurettin Şazi Kösemihal’in de toplum kavramına dair fikirlerini analiz edebilmek için evvela onun toplum tanımını ele almakta fayda vardır. Kösemihal’e göre toplum: *“belirli bir toprak üzerinde belirli amaçlar doğrultusunda sıkışık ya da seyrek olarak kümelenmiş veya serpilmiş insanlardan meydana gelir. Başka bir deyimle her toplum*

³ Sosyoloji sözcüğünün Türkçeye çevirisinde toplum kavramının sosyolojinin hüviyetini tam manasıyla karşılamadığına dair tartışmalar mevcuttur. Ancak biz yukarıda genel kabulden hareket ederek bir açıklama içerisinde bulunduk.

veya zümre, doğa ve insan gibi iki öğeye ihtiyaç gösterir”(Kösemihal, 1968:106). Kösemihal’in toplum tanımından da anlaşılacağı üzere onun toplum kavramının kilit noktasını oluşturan iki unsur doğa ve insan unsurudur. Nitekim bir toplumdaki, zümreden ve bir toplumsallıktan bahsedebilmek için evvela doğa ve insan unsuruna ihtiyaç duyulmaktadır. Ergun’a göre de *“bir toplum, kendisini meydana getiren insan gruplarından ve üzerinde bulunduğu doğadan ayrı olarak tanımlanamaz. Şu halde toplumu, insanların doğayla ilişkilerinin ve kendi aralarındaki ilişkilerin bütünü olarak tanımlayabiliriz”*(Ergun, 2005: 17).

Kösemihal’in yukarıda yapmış olduğu toplum tanımına baktığımızda onun toplum tanımının da bazı problemleri içerdiği anlaşılmaktadır. Zira Kösemihal’in toplum tanımında belirli amaçlar doğrultusunda bir araya gelmiş insan topluluklarından bahsedilmektedir. Acaba belirli bir toprak üzerinde yaşayan insanların tamamının aynı amaç doğrultusunda bir araya getirecek unsur nedir veya böyle bir unsur var mıdır? Sorusuna verilecek cevap genellikle bizleri memnun edici bir cevap olmayacaktır. Örneğin; insanları aynı amaç doğrultusunda bir araya getirecek unsur din unsuru olabilir mi veya tarih, etnisite, ırk, kültür, dil gibi unsurlar veya daha mikro ölçekte düşünüldüğünde bu birliği sağlayacak şey bir futbol takımı veyahut da karizmatik bir şahsiyet olabilir mi? Bir ulus-devlet ölçeği üzerinde düşünüldüğü vakit bu soruya verilecek her türlü cevap birilerini dışarıda bırakacaktır (Karaarslan, 2019: 56). Bu doğrultuda düşünüldüğü zaman Kösemihal’in toplum tanımı bazı noksanlıkları ve çelişkileri içermektedir.

2.2.1. Kösemihal’in Somut Toplum Kavramı ve Sosyoloji Anlayışı

Nurettin Şazi Kösemihal’in toplum kavramına dair fikirlerinin temel iki ögesinin insan ve doğa unsuru olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Kösemihal burada doğayı

somut doğa ve soyut doğa kavramsallaştırması ile iki kategori altında ele alıyor. O, bu kavramsallaştırmaları şu şekilde izah etmektedir:

“ Doğayı soyut olayları bakımından ele alırsak madde dünyası, biyoloji, psikoloji ve sosyoloji dünyası diye dört gruba; somut varlıklar bakımından ele aldığımızda da; taş, toprak v.b gibi cansız varlıklar bitkiler, hayvanlar, insanlar ve toplumlar diye beş gruba ayırabiliriz soyut doğa gerçeğe ilgisi olmayan ancak zihinle tasarlanabilecek iken somut doğa ise adından da anlaşılacağı üzere gerçeğe uymakta, doğanın somut varlıklarına uygun düşmektedir.” (Kösemihal, 1989:17).

Kösemihal'in yapmış olduğu bu ayrımın her ne kadar tutarlı bir yanı olsa dahi bu ayrım bir ideal tipleştirme olarak düşünülebilir. Zira doğada salt sosyoloji veya psikoloji dünyasının varlığından söz etmemiz olanaksızdır. Yine burada üzerinde durmak istediğimiz bir diğer unsur ise Kösemihal'in somut doğa ve soyut doğa kavramsallaştırmasında toplum ve sosyolojinin ayrı kategorilerde yer almasıdır.

Kösemihal'in yapmış olduğu somut doğa ve soyut doğa kavramsallaştırması onun sosyoloji anlayışının ve toplum anlayışının kavranması noktasında önem arz etmektedir. Zira Kösemihal somut doğa ve soyut doğa kavramsallaştırmasından hareketle somut toplum ve soyut toplum görüşlerini ileri sürmüştür. Kösemihal'e göre Durkheim başta olmak üzere çoğu sosyolog sosyoloji yapış tarzlarında soyut görüşe başvurdukları görülür. Kösemihal bu tavrı eleştirir. Zira ona göre soyut görüş toplumsal gerçeğin sınırını son derece daraltmaktadır. Soyut görüşü benimseyen sosyologlara göre sosyolojinin konusu ve ilgi alanı yalnızca toplumsal bilincin alanına giren iktisat, teknoloji, adet, hukuk, töre, din, dil, sanat, bilgi gibi değerlerden ve bunların cisimleşmiş sembollerinden ibarettir (Kösemihal,1953: 40-47). Oysa Kösemihal'in

sosyoloji anlayışına göre toplumu anlamaya çalışırken ve toplum üzerine düşünürken toplumu bir bütün olarak, bütün yönleriyle ele almalıyız. Nitekim toplumsal gerçeğe vakıf olabilmek için toplumun bütün katmanlarını ve öğelerini kapsayacak bir değerlendirme yapılmalıdır. Aksi gerçekleştiği vakit toplumsala ilişkin bir yön eksik kalacaktır.

Yukarıdaki ifadeler doğrultusunda düşündüğümüzde Kösemihal kendi sosyolojik bakışını yani bir toplumsal olayı ele alırken sosyologda olması gereken tavrı somut toplum kavramsallaştırmasından hareketle oluşturmaktadır. Onun somut toplum kavramsallaştırması insan ve doğa unsurlarından oluşmaktadır. Kösemihal'in somut toplum kavramsallaştırmasına göre toplum üzerine bir çalışma yapılırken kolektif bilicinin alanına giren iktisat, hukuk, din, dil vb. gibi olguların yanı sıra doğa, coğrafya, bitki, hayvan, toprak gibi ilk bakıldığında beşeri bilimlerin inceleme alanının dışında görülen meselelerinde toplumsala etkisi bağlamına sosyolojinin konusu olabileceği ve topluma ilişkin bir husus analiz edilirken bu faktörlerinde göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgular. Hâsılı Kösemihal'e göre toplumsal yapıya ilişkin yapılacak bir çalışmada, sosyolog sosyal realitenin bütün katmanlarını hesaba katmak zorundadır. Daha öz bir ifadeyle Kösemihal'in somut toplum kavramsallaştırmasına göre toplumu oluşturan doğa ve insan unsurunun her ikisinde sosyal realiteye vakıf olmak adına yapılacak bir çalışmada göz önüne alınmasının gerekliliğidir. Kösemihal'in burada eleştirdiği husus sosyologlar tarafından topluma etkisi bağlamında insan faktörü göz önüne alınırken doğa faktörünün göz ardı edilmesidir.

Kösemihal'e göre toplumun iki unsurundan biri olan insan ve insan toplulukları unsuru oldukça karmaşık varlıklardır. İnsan topluluklarının karmaşık yapılarını hesaba katarak düşündüğümüzde bu yapıları anlayabilmek adına onların bir şekilde ilişkide

bulunduğu su, hava, toprak, bitki ve hayvan gibi doğa unsurları da toplumsala ve toplumsal yapıya etkileri bağlamında sosyolojinin konusu olmaya namzettiler. Nitekim bu unsurlar toplumların yapıp etmelerini, kurumlarını ve düşünce biçimlerini etkileyebilmektedir. Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Kösemihal somut toplum görüşünü benimsemektedir. Ve bu görüş perspektifinde toplumsala bakmanın ve sosyoloji yapmanın doğruluğunu ispat etmek adına somut toplum ve doğa ilişkilerini ele almıştır. Bu ilişkiyi dört kategori altında işlemiştir. Şimdi Kösemihal'in toplum kavramına ilişkin fikirlerini anlayabilmek adına bu kategorileri inceleyelim.

2.2.1.1. Somut Toplum-Fizik Doğa İlişkisi

Yukarıda Kösemihal'in sosyoloji yapış tarzında bütüncü bir yaklaşımı yani somut toplum görüşünü benimsediğini ifade etmiştik. Bu doğrultuda düşündüğümüzde etrafımızı saran yer altı ve yer üstü doğa olayları da topluma etkisi bakımından sosyolojinin konusu olabilir. Kösemihal bu durumu şu şekilde örneklendirmektedir: “*Bir derenin veya gölün meydana gelmesinde ki nedenleri araştırmak fizik coğrafyasının konusudur ama aynı dere veya göl o çevredeki bir köyün, kasabanın yapısına veya örgütüne olan etkisi bakımından ele alındığı zaman sosyolojinin konusu olur*”(Kösemihal,1989:19). Meseleyi daha iyi kavramak adına bir örnek daha verilecek olursak; örneğin, bir kasırganın yönünü veya hızını belirlemek meteoroloji biliminin işidir. Ancak bu kasırganın toplum üzerinde meydana getirdiği bunalımları, ekonomiye etkisini ve ekonominin de toplumsal yapıda meydana getirdiği buhran sosyolojinin inceleme konusudur. Genel olarak ifade edilecek olursa bir doğa olayının, toplumsal yapıya etkisi ve toplumda meydana getirdiği dönüşümleri incelemek sosyolojin konusu olacaktır. Nitekim Türkiye özelinde baktığımızda İzmit depremi ve Van depremi gibi bir doğa olayı üzerine sosyoloji alanında yapılmış lisansüstü tezlerin var olduğunu

görmekteyiz. Buradan hareketle düşündüğümüzde Kösemihal'in somut toplum görüşünün sosyal realiteyi bütün katmanlarıyla analiz edebilmek için elverişli bir görüş olduğunu düşünmekteyiz. Yukarıda verilen örneklerden de çıkarılabileceği üzere Kösemihal'e göre alanına ve konusuna bakılmaksızın herhangi bir olay topluma olan etkisi bağlamında sosyolojinin konusu olabilir ve bir olay aynı zamanda birçok bilimin konusu içerisine dâhil edilebilir.

2.2.1.2. Somut Toplum- Biyoloji İlişkisi

Kösemihal yukarıdaki örnekte somut toplum ve fizik doğa ilişkisini izah etmektedir. Bu örneklendirmeyi somut toplum - fizik doğa ilişkisinde gördüğümüz biçimiyle, somut toplum ve biyoloji ilişkilerinde, somut toplum insan ilişkilerinde de görmemiz mümkündür. Yine Kösemihal'den bir örnekle izah edecek olursak; bitki ve bitki örtüsü, bitki ürünleri gibi meseleler botanik biliminin konusu olarak düşünülürken, çeşitli bitki ve bitki örtüsü biçimleri toplulukların yaşam biçimlerine, iş hayatlarına, endüstrilerine etkisi ve toplumun bunlara verdiği değer bakımından sosyoloji biliminin de konusu olabilmektedir. Buradaki örnekte de Kösemihal, somut-toplum ve biyoloji ilişkilerini izah etmektedir. Kösemihal'göre somut toplum ve biyoloji arasındaki ilişkinin toplumsal yapıya etkisi bağlamında korona virüs salgını da bir örneklik teşkil edebilir. Zira 2020 yılının başlarında Çin'de görülen korona virüs salgını kısa süre içerisinde bütün dünyayı etkisi altına almış ve olay yalnızca tıbbi bir mesele olmanın ötesine geçip sosyoloji ve sosyal bilimlerin farklı alanlarının da inceleme nesnesi olmuştur.

2.2.1.3. Somut Toplum-İnsan İlişkileri

Yukarıda Kösemihal'in toplum tanımını yaptığımızda onun toplum tanımının iki ana unsurunun insan ve doğa olduğunu belirtmiştik. Bu unsurdan doğa unsurunu *Fizik Doğa ve Biyolojik Doğa* olmak üzere iki kategoride ele aldık. Üzerinde durmamız gereken bir diğer unsur olan insan unsuru inceleyelim. Kösemihal *Somut-Toplum-İnsan İlişkisi* ni analiz ederken insanı beden ve bilinç yönüyle ayrı ayrı ele almaktadır. İnsan bedeni ve toplum arasındaki ilişkiyi Kösemihal istatistik bilimi üzerinden izah etmektedir. Ona göre nüfus miktarının kilometre kareye düşen miktarını sayıyla bildirmek her şeyden önce istatistik biliminin görevidir. Ancak bu sıklık ve yoğunluk durumu diğer toplumsal olaylara etki ettiğinde sosyolojinin konusu olur.⁴ İnsan bilinci ve toplum arasındaki ilişkiyi ele alırken Kösemihal, bilinci bireysel ve kolektif olmak suretiyle ikiye ayırmaktadır. Kolektif bilinç görecelidir ve farklı toplumlar da farklılık arz eder. Ona göre bireysel bilinç psikolojinin inceleme alanı iken kolektif bilinç sosyolojinin inceleme alanına girmektedir. Zira kolektif bilinç bireysel bilincin aksine toplumdan topluma ve zamandan zaman değişiklik gösterebilmektedir. İşte kolektif bilincin içerisine dahil olan, din, kültür, dil, hukuk töre gibi olgular sosyolojinin inceleme alanına girmektedir (Kösemihal,1960a:73).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Kösemihal'göre sanat, din, dil, hukuk, töre gibi kolektif bilinç olaylarının yanı sıra toplum tarafından mana kazanmış fizik, biyoloji, psikoloji, jeoloji gibi olayları da toplumsal gerçekliğe vakıf olmak adına başvurulmalıdır. Ona göre sosyolojik teorisi içerisinde sosyal realiteyi bütün yönleri ile ele alan başlıca okullar ve isimler şu şekildedir:

⁴ Nüfus yoğunluğunun toplumsal olaylara etkisine ayrıntılı olarak vakıf olabilmek için bkz. (Durkheim,2006).

“toplumu bu çeşitli öğelerin karşılıklı etkilerinin bir dengesi gibi gören, her birinin gerçek payını vermeye çalışan, tek yanlılıktan sıyrılarak az çok bütüncü görüşe eğilen kuramların bulunduğunu belirtmek de yerinde olur. örneğin Le Play okulu, Pareto'nun sosyolojisinin öğretisi Marcel Mauss'un “tümüyle sosyal olayları” kuramı, nihayet günümüzde Gurvitch'in derinliğine sosyolojisi, tek yanlılıktan kurtularak bütüncü görüşe eğilen kuramların başında gelir”(Kösemihal,1989:29).

Kösemihal'in toplum kavramına ilişkin fikirlerine vakıf olabilmek için bakmamız gereken bir diğer husus ise onun toplum kavramının sınırlarıdır. Ona göre sosyoloji bugün *“birlik-çokluk, düzen-ilerleme, durgunluk- hareket, tekrar-yaratma, alışkanlık-yenilik, fert-toplum şıklarından birini kabul edip ötekini inkar etmekten sakınmaktadır. Çünkü anlaşılmıştır ki bu şıklardan ikisi de toplumlarda zamandaş olarak bulunabilir. Başka bir deyimle toplum bir yönüyle birlik ise bir yönüyle çokluktur. Bir yönüyle düzen, durgunluk, hareket ise bir yönüyle ilerleme, hareket, yaratmadır”* (Kösemihal,1961a:4).

2.2.1.4. Çoğulcu Yöntem Anlayışı

Nurettin Şazi Kösemihal'in yukarıda ayrıntılı bir şekilde ele almış olduğumuz “somut toplum” kavramsallaştırmasından hareketle ifade edecek olursak onun yöntem anlayışının çoğulcu olduğunu söyleyebiliriz. Zira onun “somut toplum” kavramsallaştırmasına göre, bir toplumsal olguyu veya olayı ele alırken toplumsal gerçekliği oluşturan tüm katmanların analizinin yapılması ve hesaba katılması gereklidir. Bu toplumsal gerçekliği oluşturan katmanların birbirleri karşısında bir üstünlüğünden söz edemeyiz. Kösemihal burada bilhassa 19.yy sosyolojisinde yaygın

olarak görülen üstün amil hususunu eleştirmektedir. Zira Kösemihal bir toplumsal olayı veya olguyu analiz ederken, açıklarken veya anlamaya çalışırken belirleyici bir faktörün varlığından söz etmenin yanlışlığı üzerinde durmaktadır. Örneğin: Karl Marks, kendi sosyolojik teorisini açıklarken, maddi üretim araçlarını yani ekonomi unsurunu bir belirleyici olarak görmektedir. Nitekim Marks'ın alt yapı ve üst yapı kavramlarına dair tartışmada alt yapının üst yapıyı belirlediği birçok kaynakta yer almaktadır. Yani Marks'a göre üretim araçlarının biçimi bir toplumun hukuk sistemini, kültürünü, aile yapısını ve hatta dini inanışlarını etkilemektedir. Kösemihal bu tavrı “tek yanlı nedensellik” olarak görüp bunu eleştirmektedir.

N.Ş. Kösemihal'e göre belirleyici ve üstün olan faktör hususu farklı toplum tiplerine göre farklılık arz edebilmektedir. Beşirli'ye göre “ *bir toplum için son derece etkili olan bir olay, başka bir tipte aynı derecede etkili olmayabilir. Çeşitli cinsten olayların veya öğelerin karşılıklı etkilerinin bir dengesi olan toplumları, bu öğelerden herhangi biriyle ya da bir kabıyla açıklamak isteyenler, daima bütünü parçayla anlatmak yanlışına düşenler olarak ifade edilmektedir*” (Beşirli,2008:769). Kösemihal'in bu anlayışı “ tek yanlı nedensellik” olarak eleştirdiğini ifade etmiştik. Ona göre sosyal gerçekliği ele alırken “ tek yanlı nedensellik” anlayışı ile değil “ karşılıklı bağdaşma” ilkesini benimsemeliyiz. Bu anlayışın bir gereği olaraktan sosyal gerçekliği “neden-sonuç” kavramları ile değil, “değişken fonksiyon” kavramları ile ele almalıyız. Kösemihal “tek yanlı nedensellik” ilkesinin yanlışlığını ve “karşılıklı bağdaşma İlkesi”nin gerekliliğini şu şekilde izah etmektedir:

“Bir toplumun dengesini meydana getiren olaylardan A ekonomi olayı, B coğrafya çevresini, D dinini, E hukukunu ve F ahlakını gösterebilir. Simplist yöntemle dayanan bir araştırmacı, A ekonomi olayını neden

başka bir deyimle A olayını toplumun bütün diğer olaylarını etkileyen üstün bir olay sayarsa B,D,E,Fyi bu ekonomi olaylarının birer sonucu olarak gösterir. Görülüyor ki böyle bir yönteme dayanan araştırmacılar önemli gördükleri olaylardan biriyle toplumun bütün diğer olaylarını anlatmaya çalışırlar. Oysa fonksiyonel karşılıklı bağlılığa, yani değişken fonksiyon ilişkisine dayanan bir araştırmacı bu A,B,C,D,E,F fonksiyon ilişkisini araştırır. Böylece bir toplumu meydana getiren bu olaylardan yalnız biri neden ötekiler de bunun sonucu olamaz. Tersine bunlardan her biri aynı zamanda hem neden hem de sonuç olabilir. Kısası toplumu meydana getiren bu olaylardan her birinin diğerlerine olan etki oranını belirmiş olur” (Kösemihal,1969:4).

Kösemihal’in “simplist” yöntemi eleştirdiği ve çoğulcu yöntemi benimsediğini onun Doğan Avcıoğlu’nun “Türkiye’nin Düzeni” adlı eserine yazmış olduğu değerlendirme yazısında da aşikâr bir şekilde görebiliriz. Zira Kösemihal burada Avcıoğlu’nu Osmanlı imparatorluğunun batı karşısında güç kaybetmesini, batının Osmanlı devletine olan üstünlüğünü ve imparatorluğu çöküşe götüren etmenleri yalnızca iktisadi bir temelde ele almış almasından ötürü eleştirmektedir. Kösemihal bu tavrı Simplist olarak görmektedir. Ona göre ise imparatorluğun gücünü kaybetmesinde ve yıkılmasında batının emperyalist ve sömürgeci ideolojisinin yanı sıra göçebe bir toplum yapısından gelmemizin, askeri özellikleri ağır basan bir toplum yapısına sahip olmamızın ve ATÜT üretim tarzına mensup olmamızın ve İslam dinini benimsemiş olmamız gibi birçok unsurun etkisi bulunmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere Kösemihal çoğulcu yöntem anlayışını benimsemektedir. Nitekim Kösemihal’e göre imparatorluğun çöküşü veya gelişmesi gibi komplike olayları “ tek yanlı nedensellik”

ilkesine bağılı kalarak açıklamak olayları etraflıca kavramamız noktasında daima yetersiz kalacaktır. Nihai olarak ifade edilecek olursa Kösemihal'in çoğulcu yöntem anlayışını benimsediğini onun yazmış olduğu farklı makalelerde görebiliriz.

2.2.2. Somut Toplum, Çoğulcu Yöntem Anlayışı ve Gurvitch Etkisi

Yukarıda, Gurvitch'in sosyoloji anlayışını oluşturan ana hatları ele aldık. Ve daha sonra ise Kösemihal'in toplum kavramı ve bu kavram doğrultusunda sosyoloji yapış tarzını ve Kösemihal'in çoğulcu yöntem anlayışını izah ettik. Gurvitch'in sosyoloji anlayışını incelediğimizde Kösemihal'in Gurvitch'den belirli konularda etkilendiğini söyleyebiliriz. Yukarıda da görüldüğü üzere Kösemihal'in bilhassa somut toplum kavramı ve çoğulcu yöntem anlayışında Gurvitch'in etkisi hissedilir. Zira Gurvitch sosyolojinin ana hatlarından birisi "derinliğine sosyolojidir". Burada Gurvitch toplumsal olayları ele alırken tüm katmanların göz önünde bulundurulmasının gerekliliğinden bahsetmektedir. Kösemihal'de "somut toplum" ve "çoğulcu yöntem" anlayışında toplumsal olgu ve olayları ele alırken derinliğine incelemenin gerekli olduğunu savunmaktadır. Bir diğer deyişle "tek yanlı nedensellik" ilkesini eleştirmekte ve sosyal bir olayı incelerken üstün amil faktörünü kabul etmemektedir. Kösemihal'in Gurvitch sosyolojisinden etkilendiğini Gurvitch'in "derinliğine sosyoloji" anlayışından görebileceğimiz gibi 19.yy sosyolojisi üzerine yaptığı eleştirilerden görmekte olanaklıdır. Kösemihal'in Gurvitch sosyolojisinden etkilendiğini Sağ şu şekilde izah etmektedir: "*Şüphesiz ki Gurvitch'in çeşitli ölçütleri göz önünde tutan "topyekun sosyal" olay hakkındaki yöntembilimsel sınıflaması kendinden öncekilerin yaptığı sınıflamalardan çok daha az kusurludur. Gene hiç şüphesiz ki mikro sosyolojinin sosyal gerçeklikteki yerini hiç kimse bu derece açıklıkla belirtmiş değildir*"(Sağ,2003:287-289).

2.3. Moreno'nun Sosyometri Yöntemi ve Kösemihal'in Sosyoloji Anlayışına

Etkisi

Yukarıda da kısaca değindiğimiz üzere Bilhassa Kösemihal'in metodolojik eğilimin anlaşılması için Moreno'nun sosyometri yönteminin⁵ bilinmesi gereklidir. Zira Kösemihal'in sosyoloji ve metodoloji anlayışına etki eden iki isimden birisi Moreno dur. Nitekim Moreno'nun sosyometri yöntemini Türkiye'de ilk tanıtan ve teorik düzeyde de olsa tartışan kişi N.Ş.Kösemihal'dir. Hal böyle olunca Moreno'nun sosyometri yöntemini ele almak Kösemihal'i anlamak adına elzem bir hale gelmiştir. Bu görüş doğrultusunda kısaca sosyometrinin ana hatlarını, temel kavramlarını, kullanım alanlarını ve sosyometriye getirilen eleştirilere yer vereceğiz. Bunların akabinde ise asıl maksadımız, sosyometrinin Kösemihal'in sosyolojik görüşlerini ve yöntem anlayışını hangi noktalarda etkilediğini değerlendirmektir.

2.3.1 Sosyometrinin Ortaya Çıkışı ve Gelişim Serüveni

Sosyometrinin kurucusu J.L. Moreno'dur. Moreno sosyometrinin kurumsallaşmasını – nitekim sosyometri dergisini ve sosyometri derneğini kurmuştur - ve akademik alana taşınması noktasındaki gayretlerinden ötürü sosyometrinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Ancak Fransa'da ve Almanya'da Moreno'dan önce demografi alanında kısmen de olsa sosyometri yöntemi uygulanmıştır. Ancak yukarıda zikretmiş olduğumuz saikler gereğince Sosyometri yönteminin kurucusu olarak Moreno kabul edilmektedir. 1892 yılında Romanya'nın Bükreş kentinde dünyaya gelen Moreno'nun ilgi alanları oldukça geniştir. O, her ne kadar meslekten Psikiyatrist olsa

⁵ Moreno'nun sosyometri yöntemi kimi kaynaklarda teknik olarak yer alırken kimi kaynaklarda bir yöntem olarak geçmektedir. Biz burada sosyometrinin yöntem mi teknik mi veya başlı başına müstakil bir sosyal bilim alanı mı olduğu tartışmasına girmeyeceğiz. Ancak Kösemihal Sosyometri yi bir metodoloji olarak değerlendirdiği için bizde sosyometri yi bir metodoloji olarak ele alacağız. Zira sosyometri yöntemini Kösemihal'in metodoloji anlayışına etkisi bağlamında ele almaktayız.

dahi teoloji ve felsefe alanlarına oldukça meraklıdır. Onun farklı alanlara merakı sosyometrinin oluşumunu da etkilemiştir. Moreno bilhassa K.Marx, H.Bergson, S.Freudve Alman fenomenologların görüşlerinden etkilenmiştir. Moreno'nun etkilendiği bir diğer düşünce ise evrim düşüncesidir. Onun evrim düşüncesinden etkilendiğini en temel eseri olan “Who Shall Survive?”(Yarına Kim Kalacak) görebiliriz. Ayrıca eserin ismi bize sosyometrinin amacının ne olduğuna dair bilgi vermektedir. Nitekim Moreno'ya göre evrende gerçekleşen ayıklamalarla, yarına ancak sosyal ilişkileri güçlü olanlar, yaşadığı kültürel çevre ile uyum sağlayabilenler, içerisinde yaşadığı toplumsallığa ayak uyduranlar kalacaktır. Ancak toplumlar sosyometri yönteminden yararlanabilirlerse herkes yarına kalabilir. Bir diğer ifadeyle sosyometri yöntemi aracılığıyla toplumda tutunamamış dezavantajlı bireylerinde sağaltımları gerçekleştirilebilir (Dökmen, 1995: 4).

Moreno tıp eğitimini tamamladıktan sonra Viyana'da bir mülteci kampında görevlendirilmiştir. O, burada yaşadığı tecrübelerden hareketle sosyometrinin temellerini atmıştır. ⁶ 1925 yılına gelindiğinde ise Moreno, Amerika Birleşik Devletleri'ne taşınmış ve çalışmalarını burada sürdürmüştür. 20'li yıllarda geliştirmeye başladığı sosyometri metodolojisi, ABD'ye taşınmasıyla birlikte gelişimi ivme kazanmıştır. Nitekim sosyometri, Amerikan toplum yapısını incelemek için oldukça elverişlidir. Moreno'ya göre “ hiçbir toplum Amerikalı kadar kendini sayıya vurmaktan hoşlanmaz, Amerikalı “ Homo Metrum”un ta kendisidir” (Moreno,1961:66). Gerçektende sosyometri kelimesini etimolojik olarak bile incelediğimizde kabaca sosyal olanın ölçülmesi anlamını vermektedir.

⁶ Yukarıda bahsi geçen konu ile ilgili ayrıntılı bilgiye sahip olmak için bkz (Moreno, 1963).

Köseihal'in Moreno'dan çevirisini yaptığı “ Sosyometrinin Temelleri” adlı esere yazdığı önsözde Kösemihal, Amerikan toplum yapısının sosyometrik yöntem kullanılarak incelenmesi diğer Avrupa toplumlarına göre daha elverişlidir. Nitekim Avrupa ülkelerinde olmadığı kadar Amerika'da küçük topluluklara veya gruplara özgürlük alanı açılmıştır. Bunun bir sonucu olarak ise küçük gruplara deneyimler yapabilmeye olanağı güçlenmektedir. Bunların yanı sıra Amerika'da bireylerin ve grupların yaratıcılığını, akılcılığını ve kendiliğindenliğini engelleyici büyük ideolojilerin hakim olmaması da sosyometrinin doğası itibarıyla Amerika'da gelişmeye olanağı bulmasına imkan tanımaktadır. Ayrıca tüm bunların yanı sıra Amerikan toplum felsefesini en iyi yansıtan felsefi görüş pragmatizmdir. Pragmatizm ve sosyometrinin gelişim dönemlerini göz önünde bulundurduğumuzda aynı döneme denk geldiklerini görmekteyiz. Pragmatizmin ve sosyometrinin algılanabilir ve ölçümlenebilir olması nedeniyle ortak bir noktaları bulunduğunu da hesaba katarsak sosyometrinin Amerika'da ortaya çıkmış ve gelişim göstermiş olduğunun tesadüfî bir durum olmadığını görebiliriz (Coşkun, 2013: 394).

Sosyometrinin kronolojik olarak kurumsallaşmasını ve gelişimini ele alacak olursak, öncelikle akademik ve entelektüel alanda itibar kazanmasının 1934 yılına denk geldiğini görmekteyiz. Bu tarihte Moreno'nun en ünlü eseri “Who Shall Survive?” (Yarına Kim Kalacak) adlı eserini yayınlamıştır. Bilhassa bu eserin yayınlamasından sonra sosyometrinin ünü akademik alanında sınırlarını aşmıştır. Nitekim “ABD'de Başkan Roosevelt de Moreno'nun çalışmalarıyla ilgilenmiş, 1929 krizinden sonra California'ya başlayan göçün durdurulması için sosyometriden yararlanılmasını istemiştir. Böylece Moreno'nun çalışmaları, ABD'nin Atlantik kıyısındaki endüstri kurumlarına, üniversitelere, kolejlere ABD'nin her tarafına yayılmıştır (Şatıroğlu,

1999: 115). Yine 1934 yılında sosyometri enstitüsü kurulmuştur. 1937 yılına gelindiğinde ise sosyometri dergisi çıkarılmaya başlanmıştır. Bu dergi 1955 yılında Amerikan sosyoloji derneğine devredildikten sonra sosyometri dünya genelinde ün kazanmaya başlamıştır. 1942 yılında sosyometri kurumsallaşmasını sürdürmüş ve sosyometri derneği kurulmuştur.

2.3.2.Sosyometri Yöntemine Temel Kavramları

Sosyometrinin bir metodoloji mi yoksa bir teknik mi veya yaklaşım mı olduğu meselesi sosyometri ile ilgilenenler arasında bir tartışma konusu olmuştur. Sosyometrinin kurucusu olarak kabul edilen Moreno ise kanaatimizce sosyometriyi sosyal bilimler içerisinde müstakil bir alan olarak görmektedir. Zira ona göre son 150 yıllık zaman dilimi içerisinde sosyal bilimler alanı içinde üç büyük akım cereyan etmiştir. Bunlardan ilki diğer tüm sosyal bilimleri kapsayıcı olma iddiası taşıyan sosyolojidir. Bir diğeri ise K.Marx'ın kurucusu olduğu bilimsel sosyalizmdir. Ve nihayet sonuncusu ise sosyometridir. Moreno'ya göre sosyal bilimlerdeki bu 3 farklı akımı, bağlı buldukları coğrafya çerçevesinde farklı kültürelilikler ve toplumsallıklar ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda sosyoloji Fransa'da bilimsel sosyalizm, Almanya ve Rusya'da sosyometri ise Amerika da gelişim göstermiştir(Kösemihal, 1958: 64).

Sosyometrinin en genel haliyle sosyal olanın ölçülmesi demek olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Ancak sosyal bilimler içerisinde sosyal olanı niceliğe ve sayıya vuran başta istatistik olmak üzere sosyal bilim tekniklerin sosyometri den önce var olduğunu bilinmektedir. Fakat sosyometriye özgünlüğünü veren ve onu ayrıcalıklı kılan ise sosyal olayları ölçerken olayların olmuş bitmiş yönünü değil aksine kaynaşan, hareketli, katılaştırmamış yönünü ele almasıdır. Kanaatimizce sosyometrinin bu yönü Kösemihal'in ilgisini çeken en temel hususlardan birisidir.

Sosyometri ile ilgili Türkçe yazılmış, kapsamlı metinlerden birisi Dikeçligil'e aittir. Dikeçligil'e göre sosyometri " grubun yeniden organizasyonu amacıyla bir grup içinde üyelerin birbirlerine ilişkin tercihlerinin çeşitli tekniklerle belirleyen bir yaklaşıma verilen addır"(Dikeçligil, 1996: 49). Bu tanımlamadan hareketle ifade edilecek olursa sosyometri; bir sınıfta, fabrikada veya askeriyede grup halinde bulunan insan birlikteliklerinin sosyal ilişkilerini düzenlemek ve sağaltmak amacını taşımaktadır. Böylece okulda başarıyı, fabrikada verimi ve askeriye de güvenliği artırmak amaç edinilmiştir. Bu yönüyle incelendiğinde sosyometrinin hem sosyal sorunları belirleyici yönünü hem uygulayıcı yanını hem de tedavi edici yönünü görmekteyiz. Sosyometrinin uygulamaya yönelik olması ve pratikte fayda sağlaması yönüyle düşündüğümüzde Amerikan sosyal bilim geleneğinin temel felsefesine uygun olduğunu görmekteyiz. Zira Amerikan sosyoloji geleneğini incelediğimizde de görmekteyiz ki sosyolojiden beklenen görev sosyometriden beklenilenden çok farklı değildir. Burada sosyometrik yöntemin Amerikan sosyal bilim anlayışının bir ürünü olduğunu sıklıkla vurgulamamızın en önemli sebeplerinden birisi sosyometrik yöntemin tam olarak anlaşılabilmesi için Amerika'nın toplumsal, siyasal ve iktisadi yapısının bilinmesinin gerekliliğidir.

Şatıroğlu'na göre ise sosyometri " iki temel tekniği olan sosyometri testi ve psikodrama yoluyla küçük gruplardaki etkileşimlerin incelenmesi ve tiyatro yoluyla kişilerin gelişimlerine katkı sağlama amacını taşıyan bir yaklaşımdır (Şatıroğlu, 1999: 111). Şatıroğlu'nun da vurguladığı üzere sosyometrik yöntemin temel iki tekniği bulunmaktadır. Sosyometri yöntemi için bu teknikler oldukça önemlidir. Zira sosyal olayların teşhis edilmesinde ve sağaltılmasında bu teknikler önem arz etmektedir. Sosyometri yöntemini anlamak adına aşağıda bu teknikleri ele alacağız.

2.3.2.1.Sosyometri Testi ve Sosyogram

Sosyometrik test, sosyometri yönteminin temel tekniğidir. Bu teknik Moreno'nun Viyana'da mülteci kampında çalışırken gündelik hayatının akışı içerisinde deneyimlediği gözlemlerinden hareketle gelişmiştir. Sosyometri test tekniğinin hem izahatını yapmak hem de oluşumuna vakıf olabilmek adına Moreno'nun bu hikâyesine değinmek yerinde olacaktır:

“Tıp öğrenimini tamamlayan Moreno, Birinci Dünya Savaşından sonra Viyana yakınlarında bir mülteci kampına tayin edilmiştir. Kampta hekim olarak görev yapan Moreno, barakalarda yaşayan ve çevrelerindeki ailelerle çatışan, kavga eden ailelerde psikosomatik reaksiyonların belirgin şekilde fazla olduğunu gözlemiştir. Bu sorunu çözmek için uyuşan aileleri aynı barakada toplayıp, birbiriyle anlaşılan barakaları da yan yana getirmeyi planlar. Böylece her aileye sorulmak üzere bir soru cetveli hazırlar. Cetvelde "Hangi ailelerle komşuluk etmek istersiniz?" sorusu vardır. Cevapları aldıktan sonra, durumu açıkça görmek için bir kağıt üzerine her aileyi bir daire ile göstererek, çekim ve itimlerin diyagramını çizer. Ortaya, bazı ailelerin herkesçe sevildiğini bazılarının ise itildiği sonucu çıkar. Aldığı sonuçlara göre kampta yeni bir düzenleme yapar ve kavgaların neredeyse durduğunu gözler. Bu deney ile "zümre dinamiğini inceleyecek bir yolun belirdiğini; bir toplulukta, insan ilişkilerinde bazı değişiklikler yapmakla, çatışmaların, gerginliklerin önlenebileceğini, tıpkı bir bireyi iyileştirir gibi, bir zümreyi de iyileştirmenin mümkün olabileceğini anlamıştır”(Şatıroğlu,1999:115).

Şatıroğlu'nun ifadelerinden hareketle izah edilecek olursa; sosyometrik test birbirlerini tanıyan grup üyeleri arasında onların itim ve çekimlerini belirleyebilmek

amacıyla sosyometrik bir soru çizelgesi dâhilinde grup üyelerinin tercihlerini belirlemeye yönelik sorulan sorulardan oluşur. Sosyometri testi bazen sınıftaki bir öğrenci gurubuna bazen de işyerinde çalışan işçi grubuna uygulanabilir. Örneğin: Bir ayakkabı fabrikasının saya bölümünde gruplar halinde çalışan bir işçi grubuna uygulanacak sosyometri testinde her işçiye aynı çalışma gurubunda yer alacağı ve en çok birlikte çalışmak istediği 4 işçinin isminin yazılması istenildiğinde fabrikada en çok tercih edilen veya kimsenin tercih etmediği veya kimlerin birbirleriyle çalışmak istediği gibi verilere ulaşılabilir. İşçilere rahat çalışma ortamı sağlamak ve verimi artırmak adına tercih edilebilir bir yöntem olmaktadır. Nitekim bilhassa ABD’de sosyometri yönteminin uygulama alanlarından birisi sanayiler olmuştur.

Sosyometrik testin uygulanması ile elde edilen verilerin şematik olarak gösterilmesine “sosyogram” adı verilmektedir. Moreno’ya göre “sosyogram olguları şemalarla gösteren basit bir metot olmaktan uzaktır. Sosyogram her şeyden bir keşif metodudur; sosyometrik olguların ortaya çıkarılmasını sağlar. Bir sosyogramda bireylerin zümredeki durumunu ve bu bireyler arasındaki her çeşit karşılıklı münasebeti görmek mümkündür”(Moreno,1965:86). Sosyogram, sosyometri yöntemi için oldukça önemlidir. Zira sosyogram bir topluluğun yapısal analizini yapmaya imkân tanımaktadır. Hâsılı Coşkun’a göre “ *verili bir grubun üyeleri arasındaki sosyoduygusal ilişkileri ilişkiler, itim, çekim, yada kayıtsızlık sosyometrik testle tespit edildikten sonra grubun ortaya çıkan ilişkiler şeması ve matematiksel ifadesi olarak sosyogram oluşturulmaktadır*”(Coşkun,2013:391).

Sosyometri testinin belirli bir gruba uygulanabilmesi için araştırmacının belirli kuralları dikkat etmesi gerekmektedir. Öncelikli olarak bir gruba sosyometrik test uygulayabilmek için o grup üyelerinin birbirlerini tanıması ve birbirleri hakkında fikir

sahibi olması gerekmektedir. Yeni birbirleriyle tanışmış kimselere bu testi uygulamak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Grup üyeleri en az 3-4 ay birbirlerini tanımış olmaları gerekir. Nihayetinde belirlenecek olan şey grup üyeleri arasındaki itim ve çekim tercihleridir. Sosyometrik test uygulanırken dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise sosyometrik test içerisinde yer alan soruların genellikle çekimi belirlemeye yönelik olması gerekmektedir. Nitekim insanlar diğer insanlar hakkında olumsuz düşünce beyan etmekten kaçınabilirler. Ayrıca sosyometrik testin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için göz önünde bulundurulması gereken bir faktör de test uygulanan deneklerin sosyometrik test hakkında korkularının ve çekingenliklerinin araştırmacı tarafından giderilmesidir. Sosyometrik test hakkında yeterli bir bilgiye sahip olamayan bir denek başına bir şey geleceği korkusuyla teste katılmak istemeyebilir ve doğru cevaplar vermekten kaçınabilir.

2.3.2.2.Psikodrama ve Sosyodrama

Bir grup içerisine mensup olan grup üyelerinin birbirleri hakkındaki “itim, “çekim” ve “kayıtsızlık” gibi ilişkilerin belirlenebilmesi için sosyometrik testin ve onun matematiksel gösterimi olan “sosyogram”ın uygulandığını ifade etmiştik. Ancak grup üyelerinin birbirlerini tercih etmelerindeki sebeplerin neler olduğuna dair bir fikir edinmek istersek sosyometrik test ve sosyogramın bu nokta itibarıyla bize fayda sağlamayacağını belirtmekte yarar vardır. İşte bu durumda “psikodrama” ve “sosyodrama” teknikleri kullanılabilir. Psikodrama ve Sosyodrama tekniklerinin ortaya çıkışı da sosyometri testi ile benzerlik göstermektedir. Zira psikodrama ve sosyodrama teknikleri de Moreno’nun gündelik hayatında gözlemlediği tecrübelerinden hareketle gelişim göstermiştir. Bu sebeple Moreno’nun şu tecrübesini ele almak psikodrama ve sosyodramayı anlamak adına yerinde bir eylem olacaktır.

“İki kardeş parkta “anne çocuk oyunu” oynamaktadır. Aralarında şu konuşma geçer: ‘ Altı yaşındaki ağabey: “Şu yemeği doğru düzgün ye mızızlık etme şimdi tokadı yersin” küçük hiddetle: “Sen çok kötüsün. Çok kötü annesin hep beni döversin, Heinrich (anne rolünde olan ağabey)’e hiç dokunmazsın” (Moreno’dan akt. Şatıroğlu,1999:115).

Moreno’nun yukarıda vermiş olduğu örnekten hareketle ifade edilecek olursa bilhassa psikodrama; bireylerin gündelik hayatta çeşitli baskılar ve korkular sebebiyle açığa vuramadığı duyguları ve düşünceleri tiyatro yoluyla dile getirmelerine ve ruh dinginliğine ulaşmalarına olanak sağlamıştır. Yaşadığı bu olaydan hareketle Moreno’da özellikle psikodramanın tedavi edici olarak uygulanan bir teknik olabileceği fikri oluşmuştur. Dikeçligil’e göre psikodramaya katılan denekler “ *birtakım ruhsal ve davranışsal sorunları dramatize ederek yani canlandırılarak etkileşimde bulunurlar. Bireylerin önceden hazırlanmış rolleri oynamaları söz konusu değildir; içinde buldukları andaki duygu ve düşüncelerini kendiliğinden⁷ oyunlaştırmaları gerekir*” (Dikeçligil,1996:50). Dikeçligil’in ifadelerinden de anlaşılacağı üzere psikodramanın önemli unsurlarından birisi kendiliğindenliktir. Burada belirtmemiz gerekir ki psikodramaya katılacak bir denekte kendiliğindenlik ve yaratıcılık yetilerinin gelişmiş olması gerekmektedir.

Psikodrama, kabaca kendiliğinden gerçekleşen tiyatro ile psikolojik tedaviye imkan sağlamaktadır. Daha açıklayıcı bir ifade ile “ psikodrama, dramatisasyon ve rol alma tekniklerini kullanarak dramatik benlik temsili yoluyla, bireylerin eylemlerini sürdürüp yaşamlarını prova ettikleri bir psikoterapi yöntemidir”(Danış&Üneri, 2017:

⁷ Burada kendiliğinden ile kastedilen; oynanacak oyun için yazılı bir metnin olmayışıdır. Psikodrama terapisine katılacak olan denek veya hasta oyunu spontan bir şekilde oynayacaktır.

239). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere psikodrama tekniği ile bireylerin ruhen sağaltımları amaçlanmaktadır.

Psikodrama tekniğinin psikolojik ve ruh sorunları yaşayan bir hastayı nasıl tedavi ettiği anlamak adına Kösemihal'in "*J. L. Moreno Psikodrama Metoduyla Bir Hasta Kemancıyı Nasıl İyi Etti*" adlı çalışması incelenebilir. Burada ABD'nin ünlü orkestralarında başkemancı olarak görev yapan ve keman eğitimi veren usta bir kemancının sahnede dinleyiciler önünde çalarken sağ parmaklarında bir titremenin meydana geldiği görülmektedir. Sahnede dinleyiciler önünde çalarken meydana gelen bu titreme öğrencilerinin yanında veya yakın aile çevresi ve yakın dostları arasında görülmemektedir. Moreno evvela hastadaki bu durumun köklerini araştırmaya başlamaktadır. Hastadaki rahatsızlığa sebebiyet veren nedenleri araştırmak için öncelikle hastanın icra ettiği kemanın teknik özelliklerini incelemiş daha sonra hastanın sanatını birlikte icra ettiği orkestraya ele almıştır. Daha sonra ise bireyin "sosyal atom"⁸ unu incelemiştir. Ve hastaya doğru bir teşhis koyabilmek için deneyler yapmıştır(Kösemihal, 1960b: 79-87). Kösemihal Moreno'nun psikodrama metoduyla hasta bir kemancıya nasıl ruhen bir sağaltım gerçekleştirdiğini aşamalarıyla şu şekilde izah etmektedir:

Psikodrama metodlarıyla: a-) ilkin hastanın ruhundaki bozuklukların derin köklerin inmek, sahne nevrozluğu teşhisini koymak, yalnız sahnede icra sırasında beliren kendiliğindenliğini kaybetmek, kaygı, bozguna uğramak gibi arazları tesbit etmek mümkün olmuştur, b-) hastanın yay titreşimi ağır ağır yok edilmiştir, c-) kendiliğindenlik egzersizleriyle yaratıcı egosunun yeniden doğması ve gelişmesi, d-) ağır ağır kemana ayarlanması sağlanmıştır, e-) tedavi hayalleri tekniği kullanılarak

⁸ Psikodrama metodunun bir hastayı nasıl tedavi ettiği ve Psikodramanın kavramsal çerçevesine dair ayrıntılı bilgi edinmek için bkz (Kösemihal,1960), (Dökmen, 1995).

musiki kalıplarıyla psikolojik ve artistik münasebet derin bir şekilde kurulmuştur, f-) hiç hazırlanmadan o andaki esintiye göre çalan bir orkestrada çaldırmak tekniği ile hastamızı senfonik orkestra için daha iyi bir baş kemancı kılmak mümkün olmuş g-) dinleyicilerle münasebeti incelenilerek yeniden kurulmuştur(Kösemihal, 1960b:98).

Psikodrama ile sosyodrama arasında uygulama anlamında bir farklılık bulunmamaktadır. Yani hem uygulama süreçleri ve hem de araştırmanın yürütülmesinde ki usul göz önüne alındığında bir farklılık olmamasına rağmen Moreno'nun sosyometri yöntemi içinde sosyodrama silik kalmıştır diyebiliriz. psikodrama ile sosyodrama arasındaki farklılıklara değinecek olursak, psikodramada hasta veya denek olan kişi fert ise sosyodramada grup veya zümredir. psikodramada bireyin meseleleri incelenirken sosyodrama da kolektif tutumlar incelenir.

Sosyometri ortaya çıkışı itibariyle sosyoloji içinde kendini göstermeye başlamıştır. Nitekim Moreno'ya göre Amerikan sosyolojisine özgünlüğünü veren sosyometri yöntemi olmuştur. Ancak ilerleyen yıllarda sosyometrinin serancamı değişmiş ve genellikle psikiyatri, psikoloji, sosyal psikoloji ve eğitim bilimleri alanında ilgi görmüştür. Sosyometrinin Türkiye serüvenini incelediğimizde de benzer durumla karşılaşmaktayız. Nitekim bugün Türkiye'de de sosyometri bilhassa birey merkezli soysal bilim yapan sosyal bilimcilerin ilgisini çekmektedir. Bunların yanı sıra sosyometrinin önemli tekniklerinden olan psikodrama ve sosyodrama tekniklerinden sosyodrama neredeyse hiç tercih edilmezken psikodrama bugün hala aktif olarak kullanılmaktadır. Moreno'nun da bir psikiyatrist olduğu göz önüne aldığımızda bu durum şaşırtıcı olmamaktadır.

2.4.Nurettin Şazi Kösemihal Sosyolojisi ve Sosyometri Etkisi

Nurettin Şazi Kösemihal'in sosyolojik görüşlerini ve metodolojik eğilimini incelediğimizde Gurvitch'in sosyoloji anlayışından etkilendiğini ifade etmiştik. Kösemihal bilhassa Gurvitch'in toplumsal gerçekliği ele alıp incelerken toplumsal yapının birbirini etkileyen ve birbirleriyle etkileşim halinde olan birçok kattan meydana geldiği fikrinden etkilenmiştir. Nitekim Kösemihal'in "somut toplum" kavramsallaştırması ve "çoğulcu yöntem" anlayışını benimsemesi bu iddianın bir kanıtı durumundadır. Kösemihal Gurvitch'in yukarıda zikretmiş olduğumuz fikirlerinden etkilenmiş olsa dahi O, Gurvitch'inde ondan önce gelen sosyologlarda olduğu gibi gözlem metodunu aşamadığını ifade etmektedir. -Nitekim Kösemihal'e göre sosyal bilimlerdeki gözlem yöntemi spekülatif olmaktan kendisini kurtaramamıştır- işte bu nokta itibarıyla Kösemihal Moreno'nun sosyometri yöntemini benimsemiştir. Zira bu zamana kadar sosyolojide gözlem metodu üzerine çıkmak ancak Moreno'nun sosyometri yöntemiyle mümkün olmuştur. Kösemihal'e göre Moreno'nun sosyometri yöntemiyle birlikte artık insan bilimlerinde artık bir yaşanacaktır. Zira "*sosyoloji bugüne kadar toplumsal olayları ölçüye vuran istatistik gibi türlü teknikler kullanmıştır. Ama bunlar toplumsal hayatın toplumsal hayatın o kaynaşan canlı, hareketli yenilik getirici yanını değil de ancak olmuş bitmiş, katılaştırmış, canlılığını kaybetmiş ölü tarafını ölçüye vurabilmiştir. Oysa Moreno'nun bulduğu sosyometri testi sosyodrama, psikodrama gibi yeni teknikler sosyal olayların canlılığını, niteliğini kaybetmeden ölçüye, niceliğe vurmaktadır*" (Kösemihal, 1968: 49).

Moreno'nun sosyometri yöntemi faal haldeki insan ilişkilerini ele almaktadır. Kösemihal'in Moreno'nun sosyometri yönteminden etkilenmesinin temel sebeplerinden biriside yukarıda zikredilen faktördür. Nurettin Şazi Kösemihal'in sosyometri yöntemi

olumlu anlamda eleştirmesi ve sosyolojide ve daha genelde sosyal bilimlerde sosyometri yönteminin uygulanması gerekliliğini ifade ederken de sosyometri yöntemiyle araştırmacının da sosyal olayları tatbik ederken katılımcı ve aktif bir rol almasının önemini vurgulamaktadır. Kösemihal'e göre sosyal gerçeklik içerisinde meydana gelen tüm sosyal hadiseler sosyometri tekniği ile tatbik edilebilir. Tüm bu söylenenler ışığında sosyometri tekniği Kösemihal'e göre sosyal bilimler için bir devrim niteliğindedir. Bu yönüyle düşünüldüğünde sosyometri sosyal bilimler alanına yeni bir yöntem getirmiş olmasının yanı sıra sosyal bilim alanını derinden etkileyen sosyometri yöntemi ile birlikte sosyal bilimlerin önündeki engelleri aşmış ve gelişimini hızlandırmıştır.

Kösemihal, sosyometri yönteminin bir tekniği olan psikodramaya ilişkin görüşleri de oldukça pozitiftir. Kösemihal Freud'un psikanaliz kuramı ile Moreno'nun psikodrama tekniğini karşılaştırdığında, Moreno'nun psikodrama tekniğinin hastayı gerçek hayattan, gündelik hayatın gerçekliğinden koparmadığını ifade eder. Oysa psikoanaliz yöntemi hastayı gerçeklikten uzaklaştırmaktadır.

Kösemihal'in yukarıda yer vermiş olduğumuz somut toplum kavramsallaştırmasını göz önünde bulundurduğumuzda Moreno'nun psikodrama tekniğini tercih etmiş olması şaşırtıcı değildir. Sonuç olarak bilhassa Kösemihal'in metodolojik eğilimin oluşumuna etki eden iki ismi: Gurvitch ve Moreno'yu incelemiş olduk. Bunların yanı sıra Kösemihal'in "somut toplum" kavramsallaştırması ve çoğulcu yöntem anlayışını benimsediğini de göz önünde bulundurduğumuzda onun sosyolojik görüşlerini ve metodolojik eğilimini ayrıntılı bir şekilde ele aldık. Şimdi Kösemihal'in hem Gurvitch hem de Moreno'nun etkisinde kalarak oluşan metodolojik eğilimini maddeler halinde Sağ şu şekilde özetlemektedir:

“a-) sosyal olguları toplu bir görüşle incelemek için onu derinliğine bütün katlarıyla kavramak gerekir. İşte sosyolojik yöntemin ilk kuralı. b-) Sosyolojinin sosyal morfoloji, teknikler sosyolojisi, şuur sosyolojisi, kolektif psikoloji gibi birçok dalları, sosyal gerçekliğin belirli bir katını kendine konu edinmiş, ama sosyolojik karakterin kaybolmaması için, bu olaylar incelenirken diğer katların yani “ topyekûn sosyal olaylar” ın daima göz önünde bulundurulması gerekir. Sosyolojinin, genel sosyoloji, ekonomi sosyolojisi, gençlik sosyolojisi gibi alanlarına gelince; bunlar zaten daha başlangıçta belirli bir kat üzerinde duramazlar, ilk adımlarında bile derinliğine bir çok katı hesaba katmak zorundadırlar. c-) özel sosyal bilimlerle sosyolojinin özel dalları arasındaki başlıca fark, birincilerin, sosyal gerçekte konusunu teşkil eden katı değerlerinden yani bütünden ayırarak incelemesindedir”(Sağ, 2003: 289).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: NURETTİN ŞAZI KÖSEMİHAL'İN SOSYOLOJİK GÖRÜŞLERİ VE SOSYOLOJİNİN ALT ALANLARI İLE İLGİLİ FİKİRLERİ

3.1. Durkheim Sosyolojisi Üzerine Mülâhazalar

Nurettin Şazi Kösemihal'in sosyoloji alanında yapmış olduğu çalışmaları incelediğimizde onun kapsamlı çalışmalarından birinin Durkheim sosyolojisi üzerine olduğunu görmekteyiz. Nitekim Kösemihal'in İstanbul Sosyolojiye hoca olarak atanmasında Durkheim üzerine yazmış olduğu doçentlik tezi oldukça etkili olmuştur. Ayrıca Kösemihal'in "*Durkheim Sosyolojisi*" adlı eseri ve "*Durkheim Sosyolojisi Üzerine Kritik Bir Deneme*" adlı makalesi onun en nitelikli çalışmaları arasında yer almaktadır. Tüm bunların yanında yukarıda Kösemihal'in sosyoloji ve metodoloji anlayışları çerçevesinde etkilenmiş olduğu Gurvitch ve Moreno'nun sosyoloji anlayışlarını Kösemihal'e etkisi bağlamında ele almıştık. Kösemihal'in Gurvitch ve Moreno'nun sosyolojik görüşlerinden etkilenmesinden hareketle Durkheim sosyolojisinin bilhassa metodolojisi üzerine yapmış olduğu eleştirilere yer vermek Kösemihal'i anlamak adına bize yardımcı olacaktır. Yukarıda bahsedilenlerden hareketle; Kösemihal'in sosyolojik görüşlerinin ele alındığı bu çalışmada, Durkheim sosyolojisinin üzerinde durmak gereklidir? Sorusunu da cevaplamış oluyoruz. Elbette bu soruya verilecek cevaplar daha da uzatılabilir, nitekim Türkiye'de Durkheim'in sosyolojik görüşlerinin eleştirisini yapan önemli çalışmalardan birisi Kösemihal'e aittir. Hal böyle olunca Durkheim'in sosyolojik görüşlerini Kösemihal'e etkisi bağlamında ele alacağız.⁹ Daha sonra Kösemihal'in Durkheim sosyolojisine getirdiği eleştirilere yer

⁹ Durkheim'in sosyolojik görüşlerine yer verirken yararlanacağımız kaynakların merkezinde Nurettin Şazi Kösemihal'in çalışmaları yer alacaktır.

vereceğiz. Peşinen belirtmekte yarar vardır ki biz burada etraflı bir şekilde Durkheim sosyolojisini incelemeyeceğiz. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Durkheim'ı Kösemihal ile bağlantı noktaları gereğince ele alacağız. Bu doğrultuda Durkheim'in sosyolojinin metodolojisi ile ilgili olan görüşlerine yer vereceğiz.

3.1.1.Sosyolojide Konu, Yöntem ve Durkheim Sosyolojisi

Fransız sosyoloji geleneğine mensup olan Durkheim'in sosyoloji alanına birçok katkısı olmuştur. Fransa'da Saint-Simon ve Auguste Comte çizgisinin devamcısı olmuş ve onların tohumlarını attığı sosyoloji bilimini geliştirmiş, felsefeden ve psikolojiden bağımsız özgün bir bilim¹⁰ olarak kurumsallaşmasını sağlamıştır. Dahası bir bilimin bilimsellik hüviyeti kazanmasında belirleyici olan konu ve metodoloji faktörlerini diğer bilimlerden belirgin bir şekilde ayırmaya çalışmıştır. Durkheim'in çalışmalarını incelediğimizde onun en temel gayelerinden birinin sosyoloji diğer bilimlerden farklı ve özgün bir yere oturtmak olduğunu görebiliriz. Bu amaç onun sosyolojik görüşlerini ve düşüncelerini de etkilemiştir. Bir başka ifadeyle O, kendi teorik zeminini oluştururken bu zeminin sosyolojiyi özgün kılması noktasında dikkate değer bir çaba göstermiştir. Nitekim onun sosyolojik görüşlerinin zeminini oluşturan “toplumsal olay” kavramında bu durumu görebiliriz. Durkheim burada sosyolojinin inceleme nesnesi olarak “toplumsal olay” kavramını görmektedir. Ve ona göre “toplumsal olayları” da ancak sosyoloji bilimi inceleyebilir. Durkheim bu çabalarından ötürü sosyolojinin kurucularından biri olarak görülmektedir. Nitekim Kösemihal'e göre de Durkheim sosyolojinin kurucularından biridir. Kösemihal'in şu ifadeleri bu durumu açık bir şekilde ortaya koyar: “*Durkheim sosyolojinin kurucularından biri olarak, ilkin bize bu*

¹⁰ Sosyolojinin bir bilim mi? Yoksa bir disiplin mi olduğu meselesi sosyologlar arasında tartışmalı meselelerden birisidir.

bilimin konu ve yöntemini açık ve seçik olarak göstermelidir. Hemen belirtelim: Durkheim bunu başarmıştır”(Kösemihal, 1971: 30).

Durkheim sosyolojisinin temel kavramlarından biri olan “toplumsal olay” kavramının bizatihi kendisi, Durkheim sosyolojisi içerisinde düşündüğümüzde sosyolojinin diğer bilimlerden farklı, özgün bir bilim olduğunu bize göstermektedir. Durkheim’a göre toplumda insanla ilişkili olan her olay “toplumsal olay” olarak adlandırılmaz. “toplumsal olayın” temel iki belirleyeni bulunmaktadır. Evvela toplumsal olaylar bireysel bilincin dışında yer almaktadır ve toplumsal olaylar zorlayıcıdır. Toplumsal olayların bireye kendini zorla kabul ettirmesi yani zorlayıcılık yönünü Durkheim şu şekilde örneklendirmektedir: “*Evlerimizin modeli üzerindeki seçim hakkımız, artık elbiselerimizin kesim biçimini seçme hakkımızdan daha fazla değildir*” (Durkheim, 2014: 82 düzenlenecek). Toplumsal olayın niteliği olan dışsallık ve baskı yönünü Durkheim, “*Sosyolojik Yöntemin Kuralları*” adlı eserinde şu şekilde ifade etmektedir: “*sosyal bir olay, bireyler üzerinde uyguladığı veya uygulayabileceği dışsal bir zorlayıcı güçle kendini gösterir; bu güç ise, gerek belli bir cezalandırmanın varlığıyla, gerekse de kendini çiğnemeye çalışan her türlü bireysel girişime karşı sosyal olayın gösterdiği dirençle kendini gösterir*”(Durkheim, 2014: 39).

Durkheim’ın ifadelerinden hareketle açıklayacak olursak; “toplumsal olay”ların zorlayıcılık yönü bazen hukuki kurallar çerçevesinde kendini gösterirken, bazen de toplumsal bir kınama, ayıplama ve dışlama gibi ahlaki kurallar ile kendini gösterebilmektedir. Bu açıdan düşündüğümüzde “toplumsal olayın” bireye kendini zorla kabul ettirme yönü aynı zamanda toplumsal denetimi sağlamanın da bir argümanıdır. Nitekim insanın arzularının sınırsızlığı göz önünde bulundurulduğunda, birey onun

kendi dışında bir gücün otoritesiyle kontrol altına alınabilir¹¹. Bu kontrol mekanizması toplumsal dayanışmayı ve biraradalığı sürdürebilmek adına işlevsel bir rolü de¹² üstlenmektedir.

Toplumsal olayın bireyin bilincinin dışında gerçekleşmesi yani dışsal olması onu psikolojiden farklı kılmaktadır. Nitekim toplum içerisindeki rollerimize baktığımızda ve bizden beklenen görevlere ve davranış biçimlerini incelediğimizde bu durumu görebiliriz. Örneğin, ailenin veya okulun öğrenciden beklediği belirli görevler vardır. Yine aynı şekilde, eşlerin birbirlerinden ve anne babanın çocuklarından ve çocuklarından anne babadan belirli görevleri yerine getirmesi beklenir. Bir dinin mensubundan veya bir ulusunda yurttaşından veya inananından beklediği görevler bulunmaktadır. Ve bu görevler bizim dışımızda gerçekleşir. Dahası yukarıda saymış olduğumuz farklı rollerden beklenen görevler biz dünyaya gelmeden vardılar. İşte bu yönüyle düşündüğümüzde “toplumsal olaylar” bizim dışımızda yani bireysel bilincin dışında yer almaktadır. Bunun içindir ki Durkheim’a göre “toplumsal olaylar” psikolojinin inceleme konusu olamaz.

Sosyolojinin diğer sosyal bilimlerden bilhassa felsefeden farkını Ritzer ve Stepnisky’i şu şekilde özetlemektedir: “ *Durkheim sosyologların toplumsal gerçekleri nesne olarak düşünmeleri gerektiğini savunur. Yani toplumsal gerçekler ampirik olarak araştırılabilir. Bu da sosyologların gerçek dünyaya çıkıp somut toplumsal olgular hakkında veri toplamadan soyut konularla ilgili tahminde bulunan filozoflardan ayırır*”(Ritzer&Stepnisky, 2015: 16). Yukarıdaki anlatılanlardan bir sonuca ulaşacak

¹¹ Bireylerin arzularının sınırsızlığından ötürü, bireyler haklarını bir sözleşme ile bireyüstü bir güce devretmesi konusundaki fikirlere ayrıntılı bir şekilde vakıf olabilmek adına toplum sözleşmecilerinin eserlerine bakılabilir. Bilhassa bkz(Rousseau,2013).

¹² Durkheim’ın sosyolojik görüşlerinin, yapısal işlevselci teoriye nasıl zemin hazırladığını onun “toplumsal olay” kavramı incelendiğinde görülebildiği gibi onun suç olgusuna yüklediği anlam analiz edildiğinde de görülebilmektedir.

olursak; “toplumsal olay” ların dışsal ve baskılayıcı yönü yani bireysel bilincin dışında yer alması ve bireye kendini zorla kabul ettirme özelliğinden dolayı “toplumsal olay”ı ne psikolojinin alanına ne de felsefenin alanına sokabiliriz. “Toplumsal olayın” niteliklerinden ötürü o ancak yeni bir bilim olan sosyolojinin inceleme alanına girmektedir (Kösemihal, 1971: 33).

“ Toplumsal olay” kavramı, konusu itibariyle ele almış olduğu meselelerden dolayı sosyolojin diğer sosyal bilimlerden özgün ve farklı yönünü ortaya koymaktadır. İşte bu “toplumsal olay” ların gözlenmesi noktasında göz önünde bulundurulacak belirli hususlar bulunmaktadır. Şüphesiz ki ilk akla gelen unsur –Durkheim’ın da pozitivist paradigmayı benimsemiş olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda- toplumsal olayların bir nesne gibi incelenmeleridir. Toplumsal olayların bir nesne gibi incelenmesi için dikkat edilmesi gereken belirli unsurlar bulunmaktadır. Kösemihal bu unsurları üç madde de özetlemektedir: “ 1-) her türü peşin fikirlerden kurtulmak gerekir. 2-) toplumsal olayların dış karakterlerini göz önünde tutarak tanımlar yapmak ve bu tanımın içine giren bütün olayları incelemek gerekir. 3-) toplumsal olaylar incelenirken daima bu olayların donmuş ve katılaşmış yönü ele alınmalıdır”(Kösemihal, 1947: 99). Kösemihal’in yukarıda belirtmiş olduğu bu üç unsurun kısaca izahatını yapacak olursak, öncelikle bir sosyal olay veya olguyu ele alırken o olay veya olgu ile ilgili önsel düşüncelerimizden ve duygularımızdan kurtulmamız gereklidir. Yani bir sosyolog toplumsal bir olayı inceleyecek olduğu zaman o olay ile ilgili öncesinde yaşamış olduğu tecrübelerden, izlerden ve yaşanmışlıklardan kendini azade tutmalıdır. Bir diğer deyişle toplumsal bir olayı ele alırken duygularından ve değerlerinden arınmış olması

gerekmektedir.¹³Toplumsal olayları gözlerken dikkat etmemiz gereken bir diğer unsur ise, Durkheim'e göre bir sosyolog, toplumsal olayları incelerken ele almış olduğu olayların öncelikle bir tanımını yapması gerekmektedir. Bu sosyoloğun hem kendi zihnini netleştirmesi adına hem de diğer insanlar tarafından berrak bir şekilde anlaşılması noktasında önem arz etmektedir. Yani sosyolog ele almış olduğu toplumsal olay ile ilgili ortak bir anlama gönderme yapan bir tanım yapmalıdır. Durkheim'in kendi vermiş olduğu örnek üzerinden açıklayacak olursak, tek eşlilik dediğimizde zihnimize birden fazla şey belirebilir. Çok eşliliğin meşru ve yasal olduğu bir toplumda bireyin tek evliliği tercih etmesi akla gelen bir anlamıdır. Bir diğer anlam ise tek eşliliğin kanunla sağlanmış olması ve çok eşliliğin yasaklanmasıdır. Bu iki örnekte tek eşlilik dediğimizde aklımıza gelebilecek olan anlamlardır. Ancak tek eşlilik dediğimiz zaman, 1.veya 2. olaydan hangisinin kast edildiği noktasında bir belirsizlik olabilir. İşte Sosyoloğun ilk görevlerinden birisi yapacağı tanımlar ile bu belirsizliği ortadan kaldırmaktır. Bu amaca ulaşmak için sosyolog tanımını yapacağı olayın zihninde var olan anlamına göre değil fenomenin dışsal özelliklerini göz önünde bulundurarak bir tanım yapmalıdır (Durkheim, 2014, 66).

Toplumsal olayların gözlenmesi hususunda dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise olayların olmuş bitmiş, kalıplaşmış yönünün ele alınmasındaki zorunluluktur. Burada anlatılmak istenen mesele en temelde bir sosyoloğun inceleyeceği toplumsal olayın oluş halinde olmaması olayın bitmiş olması gerekliliğidir. Güncel bir konu olması hasebiyle korona virüs üzerinden açıklayalım. Malum olduğu üzere korona virüs

¹³ Bir sosyal olguyu veya olayı ele alırken o sosyal olay ve olgu ile ilgili önceki düşüncelerimizden ve duygularımızdan kurtulmanın ve onları dışarıda bırakmanın ne derece de mümkün olduğu meselesi tartışmalı bir meseledir. En temelde Descartes'in bilim anlayışının ve Durkheim'in eleştirildiği meselelerin başında yer almaktadır. Bu düşünce geleneğini eleştiren isimlerin başında Alman felsefeci Gadamer gelmektedir. Ancak biz burada çalışmamızın sınırlılıkları dolayısıyla bu tartışmaya girmeyeceğiz. Ayrıntılı bilgi için bkz (Ulukütük, 2013).

2020 başlarında Çin’de ortaya çıkmış, kısa süre içerisinde de tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Covid 19’un sebep olduğu tecrit hali dolayısıyla toplumsal, iktisadi ve siyasal alanda birçok dönüşümün yaşanması beklenmektedir. İşte bu korona virüsün ortaya çıkaracağı dönüşümleri incelemek için Durkheim sosyolojisine göre bu virüs bitmiş ve üzerinden zaman geçmiş olması gerekmektedir. Zira ancak bu şekilde sosyal olayları nesnel bir değerlendirmeye tabi tutabilir. Bu durum bugün hala birçok Sosyoloğun ve sosyal bilimcinin takındığı bir tavidir. Yeri gelmişken ifade edelim, Kösemihal’in Durkheim’i eleştirdiği hususlardan birisi Durkheim’in sosyal olayları incelerken olayların olmuş bitmiş, katılaşmış yönünün incelenmesi gerektiği yönündeki fikridir. Hatırlanacağı üzere, yukarıda Moreno’nun sosyometri yöntemini ele almıştık. Sosyometri yönteminin Kösemihal’i etkileyen en belirgin yönlerinden birisi sosyal olayların canlı ve hareketli yönünü incelemesidir. Nitekim Kösemihal, sosyometri yöntemini toplumsal olayların canlı, kaynaşan yönünü incelemesinden dolayı bir devrim olarak görmüştür. Bu doğrultuda düşündüğümüzde Kösemihal’in Durkheim’in sosyolojik görüşlerini eleştirdiğini onun benimsediği ve kabul ettiği isimler üzerinden de görmek mümkündür.

Sosyolojiye özgünlüğünü veren ve sosyolojinin inceleme nesnesi olan “sosyal olay” kavramını ele alırken dikkat etmemiz gereken hususlardan bir diğeri ise normal olan ve patolojik olanın ayrımıdır. Normal olanı belirleyebilmek için en önemli faktör genelliktir. Bir toplumsal olay, içinde bulunulan toplumsal yapı içerisinde genel ise normaldir, değil ise patolojiktir. Normal olanı belirlerken içerisinde bulunulan dönem ve toplumsal yapı göz ardı edilmemelidir. Bir başka ifadeyle bir toplumsal olay belirli bir dönemde ve belirli bir toplumsal yapıda normal olarak kabul edilirken başka bir toplumsal yapıda patolojik olarak görülebilmektedir. Yukarıda da değinilmiş olduğu

gibi burada belirleyici olan unsur toplumsal olayın genelliğidir. Bir toplumsal olayın genel olması üzerinden yapılan saptamadan sonra normal olan belirlenir. Ve normal olandan farklılaştıkça patolojik olan ortaya çıkar. Huther'in ifadesiyle: “ *Bir toplumsal tip için patolojik olmak, ortalamadan uzaklaşmaktır*” (Huther, 2013: 108).

Burada dikkat edilmesi gereken husus, dönüşüm içerisinde olan bir toplumsal yapıda genelliği sağlayan koşulların devam edip etmediğidir. Şayet devam etmiyorsa normal olan bir “toplumsal olay” patolojik duruma gelebilir. Örneğin Bal'a göre; Tarım toplumunda belirgin bir şekilde görülen kız çocuklarının mirastan pay almaması durumu farklı bir toplumsal yapı olan sanayi toplumunda, mirasın yasal bir hak olarak da verilmiş olmasına rağmen pratikte hala tarım toplumunun uygulamaları görülüyorsa bu durum patolojiktir (Bal, 2015). Durkheim normal ile patolojik olanın ayrımını şu şekilde açıklamaktadır:

1- “Sosyal bir olay, gelişiminin belirli bir evresinde ele alınan belirli bir sosyal tip için normaldir; bu normal sosyal olay, aynı türdeki toplumların ortalama düzeyi içinde gerçekleşir; aynı türdeki bu toplumlar kendi evrelerine denk düşen evre içinde ele alınır. 2-) İlk yöntemin sonuçlarını doğrulamak için, ele alınan olgunun genelliğinin, ele alınan sosyal tür içindeki kolektif yaşamın genel koşullarına bağlı olduğunu gösterir. 3-) Sosyal olay henüz evrimini tamamlamamış bir sosyal türe bağlı olduğu zaman, bu doğrulama yapılmak zorundadır”
(Durkheim, 2014: 93).

Durkheim'in sosyolojik görüşlerine ve onun sosyoloji anlayışına vakıf olabilmek için idrak etmemiz gereken temel kavramın *toplumsal olgu* kavramı olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Bu sebepten ötürüdür ki toplumsal olgu kavramını ayrıntılı bir şekilde ele

alıyoruz. Durkheim'ın “*Sosyolojik Yöntemin Kuralları*” ve Durkheim sosyolojisi üzerine yazılan ikincil kaynakları¹⁴ incelediğimizde toplumsal olayın¹⁵ izahı ile ilgili karşımıza çıkan ilk noktalardan birisi toplumsal bir olayın açıklanması ile ilgili kurallardır. Yukarıda toplumsal olay kavramına niteliğini veren iki unsurun “dışsallık” ve “baskı” olduğunu ifade etmiştik. Buradan hareketle ifade edebiliriz ki toplumsal bir olayın açıklanmasında psikolojik unsurlara başvuramayız. Bu demek değildir ki “toplumsal olgu” nun ortaya çıkışında bireysel bilincin hiçbir etkisinden bahsedemeyiz. Elbette ki toplum bireysel bilinçten bağımsız değildir. Ancak toplum, bireysel bilinçlerin bir toplamı da değildir. Öyleyse biz bir toplumsal olgunun nedenini¹⁶ açıklarken yine bir başka toplumsal olguya başvurmak zorunda kalacağız. Kalıplaşmış bir ifade ile açıklayacak olursak, bir toplumsal olay başka bir toplumsal olay ile açıklanır. Başka bir ifadeyle bir olay başka bir olaya neden olur. Kösemihal'e göre “*sosyolog toplumsal olayın nedenini yine toplumsal bir olayda arayacaktır. Öyleyse sosyoloji kanunlarının ilki toplumsal olay arasındaki zorunlu bir ilişkiye dayanması gerekir*”(Kösemihal,1971:53).

¹⁴ Durkheim'in sosyolojik görüşlerini anlamak adına başvurulabilecek nitelikli ikincil kaynaklardan birisi “*Durkheim'i Anlamak*” adlı eserdir.

¹⁵ Durkheim sosyolojik görüşlerini incelerken başvurduğumuz “toplumsal olay” kavramı yerine bazen “sosyal olay” bazen de “toplumsal olgu” kavramının kullanıldığı görülmektedir. *Durkheim “Sosyolojik Yöntemin Kuralları”* adlı eserinde “sosyal olay” kavramını kullanmaktadır. Kösemihal “*Durkheim Sosyolojisi*” adlı eserinde “toplumsal olay” ve “toplumsal olgu” kavramını kullanmaktadır. Kanaatimizce Kösemihal burada “toplumsal olay” ve “toplumsal olgu” kavramını farklı kavramlar olarak görmemekte ve birbirlerinin yerine kullanmaktadır. Yine bazı ikincil kaynaklarda örneğin “*Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*” adlı eserde de “toplumsal olgu” kavramı kullanılmaktadır. Bu çalışmalarda da görüleceği üzere “toplumsal olay”, “sosyal olay” ve “toplumsal olgu” kavramları aynı şeyi ifade etmek için kullanılabilir. Biz çalışmamızda genellikle Kösemihal'in kullanmış olduğu “toplumsal olay” kavramını kullanmayı tercih ettik.

¹⁶ “Durkheim'in toplumsalla açıklama kuralı, aslında kaynağını genel bir bilimsel ilkedен alır: neden-sonuç türdeşliği. Durkheim, sosyolojiyi üzerine inşa ettiği kaideye payanda olarak iki yönetsel kural koyar. Bunlardan ilki nesnellik hakkındadır. Toplumsal olaylar şeyler olarak ele alınmalı ve incelenmelidir İkinci kural ise tek nedensellik ilkesi uyarıncadır: belirli bir sonuca her zaman aynı tek bir neden tekabül eder”(Kabakçı,2019: 211). Kabakçı'nın Durkheim sosyolojisine dair vurgulamış olduğu unsurlardan bilhassa “tekli nedensellik “ ilkesi Kösemihal'in Durkheim sosyolojisine getirdiği eleştirilerinden bir diğeridir. Burada sadece değinmekle yetinsek dahi ilerleyen kısımlarda Kösemihal'in Durkheim sosyolojisine eleştirileri için müstakil bir başlık açacağız ve burada bu unsurlara ayrıntılı olarak değineceğiz.

3.2.Kösemihal'in Durkheim'in Sosyolojik Görüşleri Üzerine Eleştirileri

Hatırlanacağı üzere Durkheim'in "toplumsal olgu" kavramının dışsallık ve baskı olmak üzere iki niteliği bulunmaktaydı. Durkheim'a göre bu iki özellik sosyolojiyi felsefe ve psikoloji gibi diğer sosyal bilimlerden farklı bir yere oturtmaktaydı. "Toplumsal olgu" kavramının dışsallık özelliği, onu bireysel bilinçlerin dışında bir yere, kolektif bilinç alanına sokmaktadır. Kolektif bilinç ise bireysel bilinç alanından tamamiyle farklı türsel bir alandır. Kösemihal'e göre ise "toplumsal olgu" lar tamamiyle bireysel bilinçlerin dışında yer almamaktadır. Kösemihal bu durumu açıklamak için Lacombe'un görüşlerinden faydalanmaktadır. *"gerçekten dıştan gelen birtakım kurallara uymuş olmamız, bu düşünce, duyma, davranma biçimlerinin, bireysel bilinçlerin dışında bulunduğunu kabul etmemiz için yeterli bir kanıt değildir. Bu sonucun doğru olabilmesi için bu düşünme ve hareket etme biçimlerinin ayrı ayrı her bireyde değil de yalnız bireyin dışında var olduğunu söylemesi gerekirdi"* (Lacombe'den akt Kösemihal, 1971: 181).

Kösemihal, Durkheim'in toplumsal olgu kavramına niteliğini veren unsurlardan baskı faktörünü de eleştirmektedir. Kösemihal'e göre Durkheim'in baskı kavramıyla anlatmak istedikleri berrak değildir. Yukarıda baskı kavramını ayrıntılı bir şekilde ele aldığımız için burada detaylı bir bilgiye yer vermeyeceğiz ancak meselenin bağlamının anlaşılması noktasında baskı kavramına değineceğiz. En genel şekliyle baskı, hukuki kurallarla, normlarla, örf, adet ve geleneklerle bireyi, toplumun beklentilerine uygun düşecek davranış kalıplarına sokmaya çalışır. Birey bu farklı şekilde belirlenen kurallara uymadığı zaman belirli yaptırımlarla karşılaşabilmektedir. Yukarıda ki bahsedilenlerden çıkarılacağı üzere baskı, bireysel bilinçlerin dışında yer alır ve kolektif bir bilincin varlığını gerekli kılar. Ancak Kösemihal yine Lacombe'den aldığı referansla bu duruma

karşı çıkmaktadır. Ona göre “ sevdiğimiz hayran olduğumuz ya da korktuğumuz bir kimse, tıpkı toplumunkine benzer bir otoriteyle belirli davranışların yapılmasına bizi zorlar, bu baskıdan kurtulmaya kalkıştık mı, sevdiğimiz ya da korktuğumuz bir kişinin yaptırımıyla karşılaşırız”(Lacombe'den akt Kösemihal, 1971: 184). Burada verilen örnekten de çıkarılacağı üzere, Kösemihal'e göre baskı yalnızca kolektif bilinç unsularından gelmez. Aynı zamanda bireyler tarafından da baskı uygulanabilmektedir. Sonuç olarak Kösemihal'e göre baskıyı kolektif bilinçle izah etmek gerekli değildir. Ve yine ona göre “toplumsal olaylar” tamamıyla bireysel bilincin dışında gerçekleşmezler.

Kösemihal, Durkheim'ın sosyal teorisinde sosyolojinin inceleme nesnesi olan “toplumsal olay” kavramına niteliğini veren dışsallık ve baskı kavramlarını eleştirmektedir. Ona göre dışsallık ve baskı sosyolojiyi diğer sosyal bilimlerden ayırmaya ve sosyolojiye özgünlük vermeye yetmez. Durkheim'ın iddia ettiği gibi bu kavramlar sosyolojiyi, psikoloji ve felsefeden ayırmaz. Nitekim yukarıda Lacombe'den yapmış olduğumuz alıntıda da görüldüğü üzere bu kavramlar psikoloji ve sosyoloji alanının sınırlarını net biçimde ayırmaya yeterli değildirler. Kösemihal'e göre sosyolojinin konusu olan “toplumsal olay” kavramına niteliğini veren unsurlar dışsallık ve baskı değil görelilik ve edinilmişliktir.

Kösemihal'e göre psikolojinin konusu olan bireysel bilinç hallerinin kökeni organizmaya dayanmaktadır. Bu sebeple kişiden kişiye ve zamandan zamana değişiklik arz etmez. Oysa toplumsal bilinç olayları kişiden kişiye zamandan zamana farklılık gösterebilmektedir. Kösemihal olayın anlaşılabilmesi için açlık ve din duygusunu örnek vermektedir. Açlık psikolojik bir olaydır ve her kişide birdir. Din duygusu ise sosyolojinin konusudur ve dönemden döneme ve toplumdan topluma farklılık gösterir. Bu doğrultuda baktığımızda bireysel bilinç ile toplumsal bilinci birbirinden ayıran ilk

fark göreceliliktir. Kösemihal'e göre bireysel bilinç ile toplumsal bilinç arasındaki bir diğer fark ise bireysel bilinç olaylarının doğuştan gelmesi, toplumsal bilincin ise eğitim yoluyla edinilmesidir. Kösemihal, “toplumsal olayın” edinilmişlik özelliğini de yine aynı örnekler üzerinden izah etmektedir. Kösemihal'e göre açlık duygusu bebeğin dünyaya gelmesiyle birlikte var olan bir durumdur. Ancak din ise bireyin sosyalleşme döneminde çeşitli çabalar sonrasında edinilir. Bu durum ise toplumsal olayın edinilmişlik özelliğini bize göstermektedir. Kösemihal her ne kadar toplumsal bilinç ile bireysel bilinç olaylarını birbirinden ayırmak için uğraşsa dahi birbirleriyle iç içe geçtiğinin ve örülü olduğunun da kanaatimizce farkındadır (Kösemihal, 1945: 271).

Nurettin Şazi Kösemihal'in Durkheim sosyolojisinin metodolojisi üzerine yaptığı eleştirilere yer verecek olursak öncelikle “toplumsal olay”ların gözlenmesi ile ilgili konulara değinmemiz gerekecektir. Yukarıda bahsedildiği üzere Durkheim sosyolojisinde “toplumsal olay”ların gözlenmesi noktasında ilk dikkat edilecek kural, ele alacağımız olay ile ilgili peşin hükümlerimizden ve yargularımızdan sıyrılmamızın gerekliliğidir. Kösemihal bu tavrı sosyoloji biliminin icra edilmesi noktasında gerekli bulur. Ancak Durkheim'in öncesinde mevcut olan bu düşünceye hiçbir yenilik getirmemesi sebebiyle eleştirmektedir.

Durkheim'a göre “toplumsal olgular”ın şeyler gibi incelenebilmesi adına dikkat etmemiz gereken ikinci bir husus ise ele alacağımız mesele ile ilgili sınırları net olan bir tanımın yapılmasının gerekliliğidir. Durkheim bu tanımları yaparken olguların bizde uyandırdığı önsel yargularımızdan hareketle değil, olguların dış niteliklerine göre bir tanımın yapılmasının gerekliliğini vurgular. Ancak Kösemihal, araştırmanın başında ele alınacak mesele ile ilgili düşüncelerimizin yüzeysel olabileceği için bu tanımların bilimsel çalışmaların neticesine göre kesinlik arz etmeyeceğini ve değişebileceğini

söylemektedir. Oysa Durkheim'a göre olguların dış niteliklerini göz önünde bulundurarak yaptığımız tanımlar kesindirler ve değişmezler. Bu durumu Durkheim'ın eserlerinde de görmek mümkündür. Örneğin, "*Dini Hayatın İlk Biçimleri*" adlı eserinde Durkheim din olgusunu tanımlarken olgunun harici özelliklerini göz önünde bulundurarak bir tanım yapmaktadır. Durkheim yukarıda adı geçen eserinde ilk dinleri ve bu dinlerin biçimlerini tespit edebilmek için öncelikle din kavramından kesin olarak neyin idrak edildiğini tanımlamak gerektiğini belirtir. Durkheim'a göre şayet böyle bir tavır gözetilmezse dinin esas doğası fark edilmeyebilir ve dini olmayan bazı uygulamalar ve fikirler din olgusunun içine dâhil edilebilir (Durkheim, 2005: 41; Kösemihal, 1945: 275). Durkheim din olgusunda olduğu gibi toplumsal olgunun dış niteliklerini göz önünde bulundurarak yaptığımız tanımın sabit olduğunu söyler. İşte Kösemihal, Durkheim'ın bu düşüncesini eleştirmektedir ve bilimin metotlarına aykırı olduğunu söylemektedir.

Durkheim'a göre "toplumsal olgular"ın şeyler gibi incelenmesinde göz ardı edilemeyecek üçüncü kural ise toplumsal olayların katılmış, donmuş, maddi yönünün incelenmesinin nesnel gözleme uygun olduğudur. Durkheim burada "toplumsal olgu"ların maddi yönüne odaklanmaktadır. Durkheim her ne kadar "toplumsal olayların" maddi yönünü incelese de toplumsal gerçekliğe vakıf olabilmek için tinsel öğelerinde bilinmesi gerektiğinin farkındadır. Bu amaca ulaşmak için Durkheim, manevi öğeleri maddi öğelere dönüştürerek ele almaktadır. Kösemihal Durkheim'ı bu noktada eleştirmektedir. Kösemihal'e göre tinsel sosyal olayların bütün niteliklerini karşılayacak maddi unsurlar bulmak her daim olanaklı değildir. Psikoloji biliminde jest, mimik, lisan gibi haller ile kavranamayan ancak derin bir iç gözlemle anlaşılabilen ruh halleri olduğu

gibi sosyolojide de toplumun maddi unsurlarını gözleyerek ulaşamayacağımız derin kolektif bilinç halleri bulunmaktadır.

Kösemihal'e göre yukarıda bahsedilenlerden dolayı Durkheim'ın yöntemi, toplumsal gerçekliğe bütünüyle vakıf olmak konusunda yetersiz kalmaktadır (Kösemihal, 1971: 198). Kösemihal her ne kadar Durkheim'ı eleştirse dahi onun yöntemini tamamen yersiz bulmamaktadır. Kösemihal'e göre Durkheim'ın yöntemi eksiktir. Ona göre “ Durkheim'ın nesnel yöntemi ile anket yöntemi birlikte kullanılırsa ancak o zaman toplumsal hayatı bütünüyle daha yakından kavramak olanaklı olur. Bugün toplumsal hayatı ölü halde değil de; canlı halde, yaratma halinde, oluş halinde yakalamaya çalışan sosyometri testi, psikodrama, sosyodrama gibi daha birçok tekniklerinde gelişmekte olduğunu hatırlatalım (Kösemihal, 1971: 199-200).

Emile Durkheim “toplumsal olaylar”ın gözlenmesi ile ilgili kuralları anlattıktan sonra bir “toplumsal olayın” normal ve patolojik olma durumunu ele almaktadır. Yukarıda Durkheim sosyolojisini anlatırken bahsedildiği için burada kısaca değinmekle yetineceğiz. Durkheim'a göre normal olan ile patolojik olan arasındaki ayrımı belirlemede ki en temel faktör genelliktir. Yani ele aldığımız “toplumsal olgu” kendi toplumsallığında, kendi yaş grubunda, kendi cinsiyet gurubunda genel ise normal değil ise patolojiktir. Kösemihal burada bir noktaya dikkat çekmektedir. Durkheim normal ile genel olanı patolojik olan ile ise istisnai olanı anlatmaktadır. Ancak Kösemihal'e göre patolojik olan istisnai olanı anlatmaz. Bu durumu izah edebilmek için Kösemihal şu örneği vermektedir: “*Örneğin son derece gelişmiş bir zeka ya da beden, kuşku yok ayrık olgulardır. Onun için bunlara anormal de denilebilir ama hiçbir zaman patolojiktir denemez*” (Kösemihal,1971: 202). Gerçekten de istisnai olan bir olaya patolojiktir demek bizce de sakıncalı olabilir. Nitekim nadiren gerçekleşen olağanüstü

bir başarı veya çok yüksek zeka seviyesine sahip bir çocuk ile istisnai olarak karşılaşılabılıriz ancak bu duruma patolojiktir diyemeyiz. Kösemihal'in dikkat çektiği bir diğer husus ise normal olan ile sağlıklı olanın birbirlerinden farklı olmasıdır. Nitekim kentlerde yaşanan ve kahir ekseriyeti etkileyen yapısal sorunlar genel olabilirken bu duruma biz sağlıklıdır diyemeyiz. Bunların yanı sıra Kösemihal'e göre Durkheim normal ve patolojik olanın ayrımını yaparken kullandığı genellik unsuruna da uymamaktadır. Yine Kösemihal'e göre Durkheim genellik yerine zaman zaman yarar kavramını da kullanmaktadır.

3.3. Kösemihal'e Göre Sosyolojinin Doğuşu ve Gelişimi

3.3.1.Sosyoloji Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme

İnsanlığın var olduğu günden bugüne gelinceye dek toplumlar, gruplar, zümreler hâsılı insan toplulukları sorunlar, sıkıntılar, anlaşmazlıklar, savaşlar, çatışmalar yaşamışlardır. Ve toplumlar yaşamış oldukları sorunlara karşı çözüm üretmek adına kafa yormuşlardır. Bu çözüm üretme misyonunu bazen büyücüler, bilgeler, kahramanlar almış bazen de filozoflar ve devlet adamları almışlardır. Nihayet 19.yy'ın ikinci yarısından itibaren toplumların yaşadığı sıkıntılara çözüm üretme görevini sosyoloji ve sosyologlar devralmıştır. Nurettin Şazi Kösemihal'e göre toplumların yaşadığı sıkıntılara çözüm üretme mekanizmasının dönemsel olarak farklılık göstermesinin temel nedenlerinden birisi bilimdir. Bir diğer ifadeyle bilimin veya bilimsel düşünüşün toplumlardaki etkinliği ve işlevselliğidir. Zira Toplumlar da bilimsel düşünüş etkin ise yaşanan sorunlara ve problemlere bilimin ışığında çözüm önerileri getirirken bilimin etkinliğini ve hakimiyetini yitirdiği toplumlarda ise başka mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Kösemihal, insanların toplumsal sorunlar üzerine düşünüşünü ve çözüm üretme uğraşısını, bilimden önce pratik bilgi çağı ve bilim çağı diye iki kategoriye ayırmıştır. Bilimden önceki pratik bilgi çağının tarihi on binlerce yıl önceye gitmektedir. Ancak bilimin tarihi çok yenidir ve bundan 2500 yıl öncesine Antik Yunan'a kadar götürülebilir. Eski Yunan'da emekleme çağlarını yaşayan bilim olgunlaşmadan orta çağ karanlığında bin yıldan fazla bir zaman duraklamıştır. Ancak Yunanlıların bıraktığı noktadan Rönesans ile birlikte toparlanma imkânı bulmuştur (Kösemihal, 1967a: 1-2). Kösemihal'e göre sosyoloji rönesans ile birlikte yeniden hareketlenen bilimsel düşünüşün bir ürünüdür. Kösemihal sosyolojiyi doğuran faktörler arasında rönesans hareketini vurgulasa dahi sosyolojiyi ortaya çıkaran toplumsal, politik ve iktisadi koşullardan bahsetmemektedir. Nitekim sosyolojiyi ortaya çıkaran koşullar arasında: coğrafi keşifler, sanayi devrimi, aydınlanma fikri, bilimsel devrimler gibi olaylarında birinci dereceden etkisi bulunmaktadır. Bizim burada Kösemihal'i eleştirdiğimiz husus sosyolojiyi ortaya çıkaran hususlar arasında yalnızca rönesans olayını zikretmiş olmasıdır.

Toplumlar yüzyıllardır birçok buhran, sarsıntı, çalkantı, alt-üst oluşlar yaşamışlardır. Ancak sosyoloji o yüzyıllarda ortaya çıkmadı da neden 19.yy da ortaya çıkmıştır? Sorusu sosyoloji okumaya başlanıldığında sorulan ilk soruların başında gelmektedir. Kösemihal bu soruyu iki argümanla izah etmektedir. Ona göre toplum olayları da doğa olayları gibi incelenebileceğine dair var olan kanaatin ancak bu dönemde ortaya çıkması ve bir diğeri de biyoloji biliminin sosyolojiden önce ortaya çıkması ve sosyolojisinin oluşumuna ortam hazırlamasıdır. Kösemihal'in yukarıda yer verdiğimiz görüşlerinden de anlaşılacağı üzere pozitivist paradigmadan ve Auguste Comte'un bilimler hiyerarşisinden etkilendiği görülmektedir. Zira pozitivist paradigma

en genel haliyle “ toplumsal araştırmaya üç ana yaklaşımdan nedensel yasalar keşfetmeyi, dikkatli ampirik gözlemleri ve değerden bağımsız araştırmayı vurgulayandır” (Neuman,2016:120). Bu ifadeden hareketle açıklayacak olursak Kösemihal’de derin bir pozitivizm etkisi görölmektedir. Kösemihal’e göre sosyolojiyi ortaya çıkaran bir diğer neden ise biyoloji biliminin sosyolojiden önce ortaya çıkmış olmasıdır. Burada da Kösemihal’in Comte’un bilimler hiyerarşisinden etkilendiği görölmektedir. Nitekim de Comte’un bilim sınıflandırması şu şekildedir: astronomi-fizik-kimya-biyoloji ve son olarak sosyoloji. Comte böyle bir sıralamaya giderken bilimlerin yalınlığı, genelliği, özgülüğü ve pozitif aşamaya geçiş dönemlerinden hareket etmektedir (Coser, 2013: 28).Comte’un bilimler hiyerarşisinden de anlaşılacağı üzere diğer tüm bilimler sosyolojinin ortaya çıkmasını desteklemiştir.

Sosyolojinin kurucu isimleri üzerine birçok tartışma ve aynı zamanda uzlaşı da mevcuttur. Sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilen isimlerin başında bilhassa onun metodolojisini, kavram setlerini ve kurumsallaşmasını sağlayan Durkheim gelmektedir. Ancak Kösemihal’e göre sosyoloji Comte ve Le Play’in öncülüğünde doğmuştur. Her ikisi de bilhassa Fransız devriminin etkisiyle kaos ve buhran içerisinde olan toplumun yaşadığı sorunlara çözümler getirmek istemiştir. Comte fizikçi olması hasebiyle sosyoloji bilimini fizik örneği üzerine kurarken jeoloji mühendisi olan Le Play ise jeoloji bilimi üzerine kurmuştur. Nitekim Comte toplumları fizik olaylarında olduğu gibi tek cinsten incelemiş ve genellemelere ulaşmış, Le Play ise birbirlerine indirgenmesi olanaklı olmayan farklı türden varlıklar gibi görmesinden dolayı özelliklere ehemmiyet vermiştir(Kösemihal,1967a).

Kösemihal’e göre Sosyoloji her ne kadar Comte ve Le Play’in öncülüğünde doğmuş olsa dahi Le Play 1900’lü yılların başından itibaren Fransız sosyolojisinde

tutunamamış ve etkinliğini kaybetmiştir. Le Play'in Fransız sosyolojisinde itibar kaybetmesinin onun sosyolojik görüşlerinden kaynaklandığına dair bir düşünce olsa dahi kanaatimizce Le Play okulunun Fransa'da tutunamamasının temel sebebi siyasal bir durumdur. Kabakçı'ya göre Le Play okulunun “ Katolik çevrelerle ilişkileri ve reaksiyoner siyasi görüşlerinden ötürü Le Play okulunun akademik itibarı Fransa'da hep tartışma konusu olmuş ve 1910'lardan itibaren etkinliğini giderek azaltmıştır”(Kabakçı, 2011: 45). Le Play okulunun Fransız sosyolojisinde etkinliğinin azalması ile birlikte Fransa'da sosyoloji alanına Comte'un takipçisi olan Durkheim'in sosyolojik görüşleri hakim olmaya başlamıştır. Nitekim sosyoloji tarihi kitaplarına baktığımız zamanda klasik Fransız sosyolojisi Durkheim'in fikirleri üzerine kuruludur. Bir diğer ifadeyle ilk dönem Fransız¹⁷ sosyolojisi denildiği zaman Durkheim anlatılmaya başlanılmaktadır.

3.3.2. Kösemihal'e Göre Amerikan Sosyolojisinin Oluşumu ve Demokrasi Etkisi

Sosyolojide bir süre Fransız sosyoloji geleneğinin etkisi hissedilse dahi birinci ve ikinci dünya savaşı arasında bilhassa ikinci dünya savaşından sonra Amerikan sosyoloji geleneğinin etkisi görülmeye başlanmış ve Amerikan sosyolojisi, Avrupa sosyolojisi üzerinde etkili olmaya başlamıştır(Kösemihal, 1967a: 6-7). Kösemihal, sosyolojinin doğuşunu ve gelişimini anlattığı çalışmalarında Avrupa sosyolojisi ve Amerikan sosyolojisi diye bir sınıflandırmaya gitmektedir. Kanaatimizce burada Kösemihal Avrupa sosyolojisi ile Fransız sosyolojisini kastetmektedir. Oysaki aynı dönemlerde Almanya'da gelişen bir sosyoloji ekolünün varlığından bahsedebiliriz. Nitekim Fransız sosyolojisi ve Alman sosyolojisini, Avrupa sosyolojisi adı altında tek bir noktada

¹⁷ Sosyoloji tarihi kitaplarına baktığımız vakit klasik sosyoloji ve çağdaş sosyoloji diye bir ayırımın olduğunu görmekteyiz. Böyle bir ayırımın yapılmış olmasının kanaatimizce iki farklı nedeni olabilir. İlk olarak ikinci dünya savaşından sonra sosyolojide meydana gelen metodolojik ve tematik bir farklılık vardır. Bir diğer neden ise sosyoloji öğretimi konusunda pedagojik bir faydanın gözetiliyor olmasıdır. Bizde yukarıda böyle bir dönemselleştirmeden ötürü klasik Fransız sosyolojisi veya ilk dönem Fransız sosyolojisi diye bir ifade de bulunduk.

birleştirmek sakıncalı olacaktır. Zira Fransız sosyolojisinin ve Alman sosyolojinin en temelde felsefi kökenleri bir birine zıttır. Hal böyle iken Kösemihal'in de Alman sosyolojisini ve Fransız sosyolojisini tek bir potada Avrupa sosyolojisi adı altında buluşturması beklenemez. Kösemihal'in Avrupa sosyolojisi ile Fransız sosyoloji geleneğini kastettiğini yukarıda ifade etmiştik. Peki, neden Kösemihal aynı dönemde Almanya'da var olan sosyoloji ekolünü yok saymaktadır. Bunun nedeni kanaatimizce Alman sosyolojisinin kurumsallaşmasının nispeten gecikmesidir. Zira Almanya'da “ ilk sosyoloji kürsüsü ancak 1914'de kurulacaktır. Weber'in kendisi bile uzun süre tarihçi, iktisatçı, hukukçu kimliklerinden sıyrılamamıştır. Almanya'da bu geç kurumsallaşmanın bir diğer sebebi ise Fransa'nın tersine, alanı “çekip çevirecek” egemen bir figürün olmamasıdır”(Ünsaldı&Geçgin, 2013:139). Her ne kadar Almanya kurumsallaşmasını nispeten geç tamamlamış olsa dahi sosyolojik çalışmaların varlığı inkâr edilemez.

Kösemihal'e göre Amerikan sosyolojisi; uygulamaya yönelik, ampirik metodolojinin merkezinde, pratik bir faydaya yönelik sosyoloji yapış tarzını benimsemiştir. Mannheim'in ifadesiyle “ *Amerikan sosyolojisinin tipik meseleleri gündelik yaşamın dolaysız gereklerinden doğar*”(Mannheim'den akt. Ögütle,2005:18). Bu yönüyle Amerikan sosyolojisi ve Avrupa sosyolojisi birbirinden farklılık göstermektedir. Zira Avrupa sosyolojisinde kuramsal çalışmaların yoğunlukta olduğu görülmektedir. Kösemihal'e göre Amerikan sosyolojisi ve Avrupa sosyolojisinde meydana gelen bu farklılığın temel sebebi onların demokrasi anlayışındaki farklılıktır ve bu farklılığın tüketim alışkanlıklarına, sanayilerine, kültürlerine ve toplumsal yapılarına olan etkisidir (Kösemihal,1967a). Yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı üzere Kösemihal'e göre demokrasi yalnızca politik bir sistem olarak kalmayıp aynı zamanda

sosyal hayatın bütün yönlerini etkilemektedir. Nitekim Amerika'daki demokrasi anlayışının farklılık arz etmesi onların sosyal bilim anlayışlarına da tesir etmiştir.

Kösemihal'e göre Avrupa'da demokrasi yalnızca burjuvanın haklarını korumuş geniş halk kitlelerine ise yalnızca politik alanda bazı haklar tanımıştır. Oysa ABD bilhassa 20.yy' da yalnızca zenginlerin ve burjuvazinin hakları değil geniş halk kitlelerinin de hakları maddi ve manevi düzlemde savunulmuştur. Ancak hemen belirtmekte fayda vardır ki Amerika'nın 20.yy da demokrasi anlayışında¹⁸ bir değişiklik olmasının temel sebebi 1900'lü yılların başlarındaki Amerikan'da çok küçük bir zümrenin dışındaki halkın büyük bir çoğunluğunun sefalet, yoksulluk ve çok düşük gelirle hayatını devam ettirmesiydi. İşçi ve patron arasındaki gelir uçurumu, işçilerin hayat zorluğu işçiler arasında bir sendikalaşmaya neden olmuş ve işçiler bir örgütlenme gerçekleştirmiştir. İşçiler arasında gerçekleşen bu örgütlenmenin kanlı bir devrime dönüşmesi engellenmiş ve işçi hakları iyileştirilmiştir ve gelir dağılımındaki adaletsizlik nispeten azalmıştır. Ve halk demokrasisi diyebileceğimiz bir demokrasi anlayışını benimsemiştir. Bu demokrasi anlayışının bir gereği olarak halkın refah seviyesi artırmak için seri üretime geçilmiştir. ABD'nin demokrasi anlayışında 20. yy'da meydana bu farklılık toplumsal yapının her alanını etkilemiştir. Toplumsal yapıda meydana gelen bu değişiklik Amerikalı sosyologların sosyolojik görüşlerini ve sosyoloji yapış tarzını da etkilemiştir.

3.3.3.Kösemihal'e Göre Avrupa ve Amerikan Sosyolojisi Arasındaki Farklılıklar

N.Ş Kösemihal'e göre Avrupa ve Amerikan sosyolojisi arasındaki farklılıkların temel sebebinin onların demokrasi anlayışlarındaki farklılıktan kaynaklandığını

¹⁸ Amerikan demokrasi anlayışı ve Amerikan demokrasisinin dönüşümünü anlamak adına Bkz (Tocqueville,2019).

yukarıda ifade etmiştik. Kösemihal'e göre Avrupa ve Amerikan sosyolojileri şu dört hususta farklılık arz etmektedir:

I-) Kösemihal'e göre 20. yy Amerikan demokrasisi Amerikan vatandaşlarının tamamına eşit haklar sunmuş ve belli bir zümrenin veya sınıfın hegemonyasında kalmamıştır. Bu demokrasi anlayışının bir gereği olarak Amerikalı sosyologlarda bir zümrenin veya bir toplumsal grubun sorunlarıyla ilgilenmemiş geniş halk kitlesinin gündelik hayatta yaşadığı problemlere odaklanmış ve çalışma alanı olarak seçmiştir. Bu yönüyle Amerikan sosyolojisi, sosyolojiden pratikte bir fayda sağlamasını beklemiştir. Oysa Avrupa sosyolojisi burjuvazinin sorunlarıyla ilgilenmiş ve kuramsal bir çizgide devam etmiştir.

II-) Avrupa ve Amerikan sosyolojileri arasındaki farklılığın bir diğer yönü ise onların veri toplama teknikleri ile ilgilidir. Kösemihal'e göre gözlem tekniği Avrupalı bilim insanları tarafından sosyal bilimlere kazandırılmışsa deney tekniği de Amerikalı sosyal bilimciler tarafından bulunmuştur. Biz burada veri toplama aracı olan gözlem ve deneyi teknik terimi ile ifade etsek dahi Kösemihal bu veri toplama araçlarını yöntem olarak ifade etmiştir. Bu konu ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

III-) Avrupa sosyolojisi ele aldığı konular ve yöntemi itibariyle makro boyuttaki toplumsal meseleler ile uğraşırken Amerikan sosyolojisi ise çalışmalarını daha küçük toplumsal gruplar ve zümreler üzerine yürütmüştür. Ve mikro boyutta toplumsal meseleler ile ilgilenmiştir. Nihai olarak söyleyebiliriz ki Avrupa sosyolojisi makro sosyoloji, Amerikan sosyolojisi ise mikro sosyolojik düzeyde çalışmalar yapmıştır.

IV-) Kösemihal'e göre Avrupalı ve Amerikalı sosyologlar arasındaki en önemli farklılardan biriside Amerikalı sosyologlar, sosyolojiye gündelik hayattaki insan

ilişkilerinin açıklanmasında başvurulabileceğini düşünüyorlar iken Avrupalı sosyologlarda bu inanç zayıftır. Kösemihal bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Birçok Avrupalı sosyolog gibi Durkheim de: *"Sosyolojinin pratik hayata yararı olmasaydı bir dakika bile üzerinde durmağa değmezdi"* demiştir. Ama siz bakmayın onların bu sözlerine; olayları inceleyip de bunlar arasında değişmez bir takım ilişkiler arayacaklarına, insanları ya da ele aldıkları toplumları nasıl hayal ediyorlarsa, nasıl görmek istiyorlarsa; onları, olayların incelenmesinden çıkarılmış birer sonuç gibi ileri sürmeğe kalkışmışlardır”(Kösemihal,1967a: 6).

Son olarak Kösemihal'in sosyolojinin doğuşu ve Amerikan sosyolojisi üzerine olan fikirlerinin bir özetini verelim:

“Şimdiye kadar söylediklerimizi özetlersek diyebiliriz ki: Sosyoloji 1830-1850 yılları arasında, 1789 burjuva devriminden ötürü bir türlü dengesini bulamayan Fransa’da, Auguste Comte ile Le Play’in elinde doğmuş; 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa, Amerika ve bütün uygar dünyaya yayılmış; Birinci dünya savaşının sonlarına kadar (1917) da ufak tefek değişiklikler dışında dünyanın her yerinde hemen hemen aynı yolda gelişmiş; ama birinci dünya savaşından sonra Amerikan sosyolojisi, fizik, kimya, biyoloji gibi doğa bilimlerinin kesin deneyleme (experimentation) yöntemini küçük zümrelere uygulayarak kolektif orijinalliğini göstermiş; bu yolda da hızla gelişerek Avrupa sosyolojisinden büsbütün farklı bir biçim almış; hele ikinci dünya savaşı sıralarında bu hız büsbütün artmış; savaştan sonra da bütün uygar dünyanın dikkatini üzerine toplamıştır. Böylece birinci ve ikinci dünya savaşları arasındaki 30 yıllık dönemde sosyolojinin gelişiminde görüş ve yöntem bakımından bir ikilik baş göstermiştir. Ama ikinci dünya

savaşından sonra Amerikan sosyolojisi, -sosyolojinin kurucusu Fransa da dâhil- Avrupa'yı bütün uygar dünyayı sarmağa başladı. Artık Avrupalı sosyologlar da Amerikalı meslektaşları gibi günlük hayatın çeşitli toplumsal olaylarını, insan ilişkilerini, deneyleme yönteminin kesin teknikleriyle inceleme yolunu tutmuştur. Bir yandan da birinci dünya savaşından beri kılı kırk yaran çeşitli deneyleme teknikleriyle bin bir çeşit toplumsal olay ve insan ilişkileri araştırmaları arasında bunalmış görünen Amerikan sosyologları, çok çeşitli teknik ve araştırmalarını sistemli olarak derleyip toparlamak, düzenlemek sınıflamak gereğini duymuşlar; bu amaçla da yarı deneysel yarı kurgusal (speculatif) yönteme dayanan hatta kurgusal (speculatif) yani, deneysel yanından daha ağır basan Avrupa sosyolojisine gittikçe artan bir ilgi göstermeğe başlamışlardır” (Kösemihal,1967a:9).

3.4. Edebiyat Sosyolojisi İle İlgili Görüşleri

3.4.1.Edebiyat Sosyolojisi Üzerine Genel Bir Bakış

Tekniğin imkanının genişlemesi ve bilimsel alanda yapılan çalışmaların hem niceliksel anlamda hem de niteliksel anlamda artış göstermesi, lisansüstü düzeyde yapılan çalışmaların gerek dünya genelinde gerekse de Türkiye’de artış göstermesi beraberinde bilim insanlarını spesifik alanlarda uzmanlaşmaya götürmektedir. Zira bir bilim dalının alanı o kadar genişlemiştir ki bir bilim adamının ilgilendiği bilimi her yönüyle ele alması oldukça güçleşmiştir. Nitekim bir bilim dalının geneli üzerine yapılan yüzeysel çalışmalardan ziyade o bilim dalının belirli bir alanında yapılan spesifik ve derinlemesine çalışmalar bilim dünyası tarafından daha kabul edilir olarak görülmektedir. Diğer tüm bilim dallarında olduğu gibi sosyoloji biliminin de belirli alt alanları mevcuttur. Bu alanlardan bazıları şu şekildedir: siyaset sosyolojisi, iktisat

sosyolojisi, sağlık sosyolojisi, bilgi sosyolojisi, edebiyat sosyolojisi vd. Sosyolojinin bu alt alanlarını incelediğimiz vakit disiplinler arası bilim anlayışının varlığını görmekteyiz. Zira siyaset, iktisat ve bilgi gibi meseleler toplumsala etkisi ve toplumun onlara etkisi bakımından ele alınırlar ve sosyolojinin inceleme nesnesi olurlar. Bu doğrultuda düşünöldüğü vakit edebiyat sosyolojisi de edebiyatın sosyolojik boyutunun açıklamasından hareket ederek varlık kazanır.

Kösemihal'in edebiyat sosyolojisi ile ilgili görüşlerine yer vermeden önce literatürdeki edebiyat sosyolojisi ile ilgili tartışmalara değinmek Kösemihal'in edebiyat sosyolojisi ile ilgili görüşlerini kavrama noktasında bize yol gösterici olacaktır. Bu doğrultuda edebiyat sosyolojisi ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda bu alanda yapılmış ilk çalışmalardan birini Madame De Steal'in yaptığı görölmektedir. O, edebiyat ile sosyoloji arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır. *“Edebiyat içinden çıktığı topluma ilişkin ekonomi, aile ilişkileri, siyaset, din, sınıf, ahlak gibi sosyal olgulara ait verileri ve içinden çıktığı dönemi ortaya koyabilme potansiyelini ileri sürmüştür”* (Stael'den aktaran Öztürk, 2018: 12). Steal'in edebiyat ve toplum arasındaki ilişkiyi ortaya koyduğu yukarıdaki tanımından hareketle ifade edecek olursak, edebiyat veya bir edebi yapıt estetik yönü ve duygulara hitap eden özelliğinin yanı sıra içine doğduğu toplumsal yapının okumasını yapmaya da imkân tanımaktadır. Nitekim edebiyat sosyolojisi, edebi yapıt ve onun yazarının toplumsal ilişkileri ve toplumsal ortamları bu ilişkilerin farklı hususlarının birbirleriyle bağlantı noktalarını, birbirleri ile yaşadıkları etkileşimi bilimsel bir metodoloji gözeterek elde edilen bulgular ile bir toplumsal olayı veya olguyu açıklar(Alver, 2006a: 106).¹⁹

¹⁹ Köksal Alver'in edebiyat sosyolojisi ile ilgili görüşlerine daha ayrıntılı vakıf olabilmek için bkz. (Alver, 2018.)

Kösemihal'in edebiyat sosyolojisi ile ilgili görüşlerinin kaynağına baktığımızda, bir diğer ifadeyle Kösemihal'in edebiyat sosyolojisine ilişkin fikirlerinin oluşumunda onu etkileyen isimlere baktığımızda karşımıza ilk olarak R. Escarpit çıkmaktadır. Nitekim Escarpit'in *Edebiyat Sosyolojisi* adlı eseri ile Kösemihal'in *Edebiyat Sosyolojisine Giriş* adlı çalışması incelendiğinde fikirsel manada ortak birçok yönün olduğu görülmektedir. Bilhassa edebiyat sosyolojisinin metodolojisi ve evrelerine dair ortaklıklar göze çarpmaktadır. Escarpit'in eserini incelediğimizde edebiyat sosyolojisinin temel inceleme nesnesinin edebiyat yapıtı olduğu görülürken, edebiyat sosyolojisinin alanının yalnızca edebi yapıt ile daraltılmaması gerektiği fikri dikkat çekmektedir.

Escarpit'e göre edebiyat sosyolojisinin alanı edebiyat çevresinde gerçekleşen ilişkiler ağının tamamını içermektedir. Daha açık bir şekilde ifade edecek olursak edebiyat sosyolojisi, eserin yazar tarafından ortaya konulmasından, okuyucunun eseri okumasına kadar olan sürecin bütün yönlerini inceleme alanı olarak ele alır. Örneğin bir şiir kitabını düşünelim: Bu şiir kitabının yazarının, içinde yetiştiği toplumsal çevre, kültürel kodlar, kolektif bilinç, ideolojik tutum, yazarın bağlı bulunduğu şiir geleneği veya edebi kuşak, kitabın basıldığı yayınevi, kitabın metalaşması ve kitap endüstrisi, şiirin veya eserin eleştirmenlerce aldığı tepki, okuyucu kitlesi, aldığı ödüller gibi birçok olay edebiyat sosyolojisinin inceleme alanına girmektedir (Escarpit, 1992).

3.4.2. Kösemihal'in Edebiyat Sosyolojisine İlişkin Fikirleri

Nurettin Şazi Kösemihal'in edebiyat sosyolojisi ile ilgili görüşlerine baktığımızda, bir edebi yapıtın veya edebiyat ilişki ağının sosyolojik düzlemde etraflıca incelenebilmesi için şu dört unsurun ele alınması gerekmektedir:

- Yazar

- Yapıt
- Basım, yayın, dağıtım kurum ve örgütleri
- Okuyucu zümreleri veya yığınlarıdır.

Kösemihal, yukarıda değindiğimiz dört ögeyi ayrıntılı olarak izah etmektedir. İlk olarak yazar unsuru ele almış ve yazar unsurunu üç hususta incelemiştir. Bu 3 husus şu şekildedir: “*Yazar ve Yaratıcılık*”, “*Toplum İçinde Yazar*”, *Zaman İçinde Yazar*”(Kösemihal, 1964: 15). Yazar ve Yaratıcılık adından da anlaşılacağı üzere, yazara Allah tarafından bahşedilen yazma kabiliyeti gibi hususlara dikkat çekmektedir. Bu bölümden ziyade Toplum İçinde Yazar ve Zaman İçinde Yazar unsurları daha sosyolojik temalar içermektedir. Zira Toplum İçinde Yazar unsuru ile Kösemihal, yazarların doğum yerleri, aile meslekleri, yazarın ekonomik durumu ve ekonomik kaygıları, yazarın ideolojik tutumu ve mensup olduğu toplumsal sınıf ve yazarlık arasında ilişkiler kurmaktadır.

Yukarıda değindiğimiz yargılara örnek verecek olursak Escarpit’in eseri bize kaynak teşkil edecektir. Onun Fransa’da yazarlar ve doğdukları yer arasındaki ilişkiyi göstermek için yaptığı alan araştırmasının verilerine baktığımızda “937 yazarın %31’nin Paris’te doğduğunu göz önüne alındığına göre, üretmekte olan yazarların bütününe göre Parislilerin oranı, 1630 ile 1720 arasında özellikle yüksek ve %50,2 ile 1665 ve 1669 yılları arasında en yüksek noktaya varıyor. 18.yüzyıl ise önemli ölçüde taşranın lehine: özellikle 1740 ile 1744 arası ve 1780 ile 1784 arası” (Escarpit, 1992: 44)²⁰. Burada üzerinde dikkatle durmamız gereken husus ise merkez ve taşradan çıkan yazarların yıllara göre değişen oranıdır. Şüphesiz bu değişimin meydana gelmesinde çalışmanın

²⁰ Escarpit’in yukarıda yapmış olduğu çalışmaya benzer bir çalışma Nurettin Şazi Kösemihal’in öğrencileri Ferhan Aksel ve Ali Gürkan tarafından Türkiye’de Tanzimat’tan sonra doğan yazarlar üzerine yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Kösemihal,1967).

yapıldığı dönemlerde Fransa'da meydana gelen Fransız İhtilali Sanayi Devrimi, üniversitelerin sayısındaki artış gibi olaylar etkili olmuşlardır. Yukarı da izahı yapılan husus bir edebiyat olayı gibi görünse dahi bu yönüyle incelendiği vakit sosyolojinin çalışma alanına girmektedir.

Kösemihal'in üzerinde durduğu bir diğer husus ise yazar veya edebiyatçı olanların ailelerinin meslekleridir. Burada Kösemihal'in elde ettiği verilere baktığımızda mevcut yazarların büyük çoğunluğunun ailelerinin de edebiyatçı ve yazar olduklarını görüyoruz. Kösemihal'e göre edebiyatçıların geçimlerini sağlayabilmeleri ile ortaya çıkardıkları edebi yapıt arasındaki ilişkiyi incelemekte edebiyat sosyolojisinin vazifesidir. Burada bazı örneklere de değinen Kösemihal geçimini edebiyattan sağlayan yazarlar ile geçimini başka yollardan sağlayan edebiyatçıların eserlerinin nitelikleri arasında bağlantı kurmaya çalışmıştır. Böylesine belirsiz bir hususta kesin bir yargıya varmak elbette ki olanaklı değildir. Ancak Kösemihal incelediği eserlerden hareketle maişetini çıkarmak için yazan yazarların eserlerinin daha başarılı olduğunu iddia etmektedir. Elbette ki bu iddia güçlü argümanlar ile savunulmaktan yoksundur. Kösemihal'e göre edebiyat sosyolojisinin inceleme alanına girecek olan bir diğer husus ise yazar ve bağlı bulunduğu sosyal sınıftır. Burada dikkati çekmek istediğimiz husus yazarın bağlı bulunduğu ideolojik görüş ile sosyo- ekonomik sınıf arasındaki farklılıktır.

Zaman ve Yazar ilişkine dair ise Kösemihal, edebiyat dünyasında var olan belli ekiplerin, o dönemin edebiyat dünyasının seyrini veya mecrasını belirleyeceğini ifade ediyor. Yani belirli bir edebiyat ekibinin, edebiyat çevresinde itibar, popülerlik elde etmesinin ve mevcut edebiyat dünyasının yönünü tayin etmesinde edebiyat dünyasının dışında politik unsurlarında etkisinin olduğunu ifade ediyor (Kösemihal, 1964: 22-24).

Kösemihal'e göre edebiyat sosyolojisinin alanı içine dâhil edilen bir diğer unsur ise yapıt unsurudur. Kösemihal bir edebiyat yapıtının türü ile o toplumsal yapı arasında bir bağın olup olmadığı meselesinin edebiyat sosyolojisinin alanına girdiğini iddia etmektedir. Örneğin; roman burjuva kültürünün değerlerini mi yansıtır, şiir savaşı topluluklarda mı görülür, tiyatro insanlığın hangi döneminde hangi toplumsal şartlarda ve nasıl bir toplumsal yapı içerisinde gelişmiştir? Gibi soruların cevabını aramak edebiyat sosyolojisinin alanına girmektedir. Bunun yanı sıra edebi yapıtın konusu ile toplumsal yapı arasında da bağ kurulabilir. Ayrıca bir edebi eserde yer alan tipler, karakterler ile o yapıtın meydana geldiği toplumsal çevre arasında da ilişki bulunmaktadır. Eserin muhtevasına ilişkin bilgilerin yanı sıra biçimsel özelliklerden de toplumsala ilişkin bilgi edinebiliriz. Zira eserin üslubuna bakarak onun hangi döneme, hangi çağa hangi edebi geleneğe ait olduğuna yönelik bilgileri edinebilmemize imkân tanımaktadır.

Bu kısımda ise Kösemihal yayıncı ve eser arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Ve edebiyat ilişki ağlarında yayıncının görevlerine ve bu görevin tarihsel süreç içerisinde ki dönüşümüne odaklanmaktadır. Hemen hatırlatmak gerekir ki yayıncılık modern bir meslektir. Yayıncılığın modern bir meslek kolu olarak ortaya çıkmamasından evvel, yazar yapıtını ortaya koyduktan sonra köy köy, mahalle mahalle dolaşarak eserini okuyucusuyla buluşturmak için kamusal bir alanda sesli bir şekilde eserini okurdu. Eser çoğaltma işi el yazmalarıyla başlamıştır. El yazması eserler, bir iş kolu ortaya çıkarsa dahi modern anlamda bir kitap endüstrisinden bahsetmemiz söz konusu değildir. Matbaanın bulunması ile birlikte eser artık daha geniş kitlelere ulaşabilme olanağına erişti. Kitap basımının yaygınlaşması ile birlikte kitap endüstrisi ortaya çıktı ve yayıncılık bir meslek kolu haline geldi. Artık edebi esere etkisi bağlamında

düşündüğümüzde yayıncının rolü edilgen bir konumda değildir. Zira yayıncı yazar adına okuyucuyu, okuyucu adına da yazarı etkilemeye, diğer bir ifadeyle birbirine uyacak okuyucu-yazar profili ortaya çıkarmaya çalışır. Kösemihal'e göre bir yazar bir defa piyasada tutundu mu artık o yazardan onu piyasada tutan yazılarının aynı tipte devamının gelmesi beklenir. Bu şartlarda yazar yayıncının hegemonyası altına girer (Kösemihal, 1964: 27-33).

Kösemihal'in bir edebi yapıtın sosyolojik boyutta incelenmesi için ortaya koyduğu 4 unsurdan 3'ünü yukarıda ele aldık. Şimdi ele alacağımız dördüncü ve son unsur ise okuyucu unsurudur. Okuyucu unsurunda edebiyat sosyolojisinin çalışma alanına girecek mesele, bir edebi yapıtın bütün bir okuyucu kitlesine hitap edip edemeyeceği meselesidir. Bunun yanı sıra okuyucuların hangi kitapları okumayı tercih ettiklerini, hangilerini tercih etmediklerini nedenleri ile birlikte incelemekte edebiyat sosyolojisinin alanına dâhildir. Ve bunların yanı sıra okuyucunun tercihlerinden hareketle okuyucu-yaş, okuyucu-cinsiyet, okuyucu-toplumsal sınıf ilişkileri arasında bağlantı kurmaya çalışır. Bir edebiyat yapıtının başarılı olup olmadığını belirleyen ölçütler üzerine kafa yormak ve edebiyat yapıtı ile okuyucu arasında bir aracı olan eleştirmenin tutumlarını incelemekte okuyucu unsurunun yani edebiyat sosyolojisinin alanına girmektedir.

3.4.3. Edebiyat Sosyolojisine Katkıları

Türkiye'de edebiyat sosyolojisi alanında yapılan çalışmaları incelediğimizde sosyolojinin bir alt alanı ve akademik bir disiplin hüviyetinde yapılan çalışmaların 1950'li yıllarda yapıldığını görmekteyiz. Ancak edebiyat ve toplum arasındaki ilişkiyi, edebiyatın topluma olan etkisini ve toplumunda edebiyata olan etkisine dair çalışmalara daha önceki yıllarda rastlamaktayız. Bu çalışmalar bir disiplin olarak edebiyat

sosyolojisinin metodolojik ve teknik eğilimlerinden yoksun olsa dahi sosyolojik boyutta toplumsala dair bir veri sağlamaya ve okuma yapmaya imkân tanımaktadır. Bu yönüyle düşünüldüğünde Türkiye’de edebiyat ve toplum arasındaki ilişkiye dair çalışmaların önemli bir külliyat oluşturduğunu söyleyebiliriz. Ancak edebiyat ve sosyoloji ilişkisini akademik bir düzlemde ve edebiyat sosyolojisinin sınırları içerisinde inceleyen çalışmaların kısıtlı olduğu söylenebilir (Alver, 2006b).

Türkiye’de edebiyat sosyolojisinin bilimsellik hüviyetini kazanmasında, disiplin olarak üniversitelerde kurumsallaşmasında ve ders olarak okutulmasında Nurettin Şazi Kösemihal’in öncü bir rolü vardır. Zira “yurdumuzda edebiyat sosyolojisinin tarihçesi, konusu, yöntemi, bölümleri üzerine ilk dersler İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde, 1965-66 ders yılının birinci ve ikinci sömestrinde verilmiştir” (Kösemihal, 1967b: 185). Türkiye’de edebiyat sosyolojisi alanında verilen bu ilk dersler Nurettin Şazi Kösemihal tarafından okutulmuştur. Kösemihal ayrıca İstanbul Üniversitesinde çalıştığı dönemlerde öğrencilerine edebiyat sosyolojisi alanında tezler yaptırmıştır.

Kösemihal tarafından yaptırılan bu tezler Türkiye’de edebiyat sosyolojisi literatürüne önemli katkılar sağlamalarının yanı sıra yapılan ilk tez olmaları açısından da önem arz etmektedir. Kösemihal’in öğrencilerinin yaptığı tezleri incelediğimizde onun edebiyat sosyolojisinin teorik çerçevesinden hareket ettikleri görülmektedir. Zira Ümit Sümman²¹ ve Abdullah Dikici edebi yapıtın türü ile okuyucu profili arasındaki ilişkiyi Ferhan Aksel ve Ali Gürkan’da yazarların doğum yerleri ve dağılımı üzerine çalışmışlardır. Bu çalışmalara baktığımızda Kösemihal’in yukarıda yer verdiğimiz

²¹ Kösemihal’in yukarıda isimlerini zikrettiğimiz öğrencilerinin çalışmaları şu şekildedir: 1-) Ümit Sümman: “Halkın Kitaba Karşı İlgisi” 2-) Abdullah Dikici: “Yapıt Türleriyle Okuyucular Arasında Ki İlişki” 3-) Ferhan Aksel: “Tanzimat’tan Sonra Türkiye’deki Yazarların Doğum Yerleri Yönünden Dağılımı” 4-) Ali Gürkan: “Yazarlarla Doğum Yerleri Arasındaki İlişki”

teorisinden hareketle yapılmış saha çalışmaları olduğunu görmekteyiz (Kösemihal, 1967). Kösemihal hem edebiyat sosyolojisi alanında yapmış olduğu teorik çalışmalar hem de kurumsallaşma noktasında yaptığı öncü çalışmalarla ve yaptırdığı tezler ile Türkiye’de edebiyat sosyolojisi alanına hatırı sayılır bir katkıda bulunmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: NURETTİN ŞAZI KÖSEMİHAL'İN TÜRK SOSYOLOJİSİNE KATKILARI VE TÜRK SOSYOLOJİ TARİHİ İÇERİSİNDE Kİ YERİ

4.1.Nurettin Şazi Kösemihal'in Eserlerine Genel Bir Bakış

Nurettin Şazi Kösemihal, sosyolojinin farklı alanlarına ilgi duymuştur. Onun bu geniş ilgisini yapmış olduğu çalışmalarında da görmemiz mümkündür. Nitekim Kösemihal'in çalışmalarını incelediğimizde edebiyat sosyolojisi, sosyoloji tarihi, din, sanat, modernleşme, sosyoloji kuramları gibi çalışmalarına rastlamaktayız. Kösemihal bilhassa sosyoloji tarihi ve sosyolojik kuramlar üzerine olan görüşlerini kitaplaştırmıştır. Bunun yanı sıra Kösemihal'in batılılaşma, modernleşme, sanat ve din üzerine yazmış olduğu köşe yazıları da kitaplaştırılmıştır. Biz bu bölümde Türk sosyolojisine katkısı olduğunu düşündüğümüz bu eserlerin kısa değerlendirmelerine yer vereceğiz. Aşağıda Kösemihal'in inceleyeceğimiz eserleri şu şekildedir: “*Allah Nedir?*”, “*Durkheim Sosyolojisi*”, “*Sanat ve Düşünce*”, “*Batı Uygarlığı ve Biz*”, “*Mantık*”, “*Sosyoloji Tarihi*” adlı eserlerdir. Hemen belirtelim Kösemihal'in “*Sosyal Doktrinler Tarihi*” adlı 3 farklı kitabı daha bulunmaktadır. Ancak özellikle ilk iki cildinin baskısı olmadığından dolayı ve bu 3 farklı kitap “*Sosyoloji Tarihi*” adı ile tek bir kitap haline getirildiğinden dolayı “*Sosyal Doktrinler Tarihi*” adlı esere yer verilmeyecektir.

4.1.2.Allah Nedir?

Kösemihal'in *Allah Nedir?* Adlı kitabı 1935 yılında İstanbul Numune Matbaası tarafından basılmıştır. Kösemihal'in eserlerini incelediğimizde ilk yayımlanan kitabının *Allah Nedir?* adlı eseri olduğunu söyleyebiliriz. Karşılıklı diyaloglar halinde ve deneme

biçiminde yazılan eser Durkheim sosyolojisine dayanmaktadır. Hatırlanacağı üzere yukarıdaki bölümlerde Kösemihal, Durkheim sosyolojisinin metodolojik yönlerini eleştirmektedir. Bilhassa Durkheim'ın "toplumsal olay" kavramına hüviyetini veren nitelikleri ve "toplumsal olay"ların gözlenmesi noktasında eleştirmektedir. Adı geçen eserde ise Kösemihal görüşlerini Durkheim'ın kolektif bilinç veya toplumsal ruh kavramı üzerinden temellendirmektedir. Ve Kösemihal'in bu eserinde aşırı pozitivist bir yorum görülmektedir.

En son söyleyeceğimizi başta söyleyerek başlayacak olursak; Kösemihal Allah'ı topluluk ruhunun bir icadı olarak görmektedir. Kösemihal eserine, kutsal kitaplarda yer alan (Allah birdir, sonsuzdur, her şeyi yapmaya gücü yeter, her yerde bulunur, her şeyi bilir) Allah'ın sıfatlarını vererek başlamaktadır. Kösemihal eserin ilerleyen bölümlerinde (haşa) bu sıfatların topluluk ruhunda da bulunduğunu iddia etmektedir. O, iddiasını temellendirmek için öncelikle insan ve hayvan toplulukları arasındaki farkları ele almaktadır. Kösemihal'e göre insan ve hayvan arasında ki en temel farklılıklardan birisi iş bölümüdür. Nitekim hayvanlar yaptıkları işi doğuştan onlara verilen yeteneklerle yerine getirirken insanlar ise özellikle sonradan edinmiş oldukları kabiliyetleri neticesinde meslek edinirler. Kösemihal'e göre bir diğer farklılık ise insan topluluğu kendi tarihi hakkında bir idrake sahipken hayvanlarda böyle bir durum söz konusu olmamaktadır. Kösemihal bu durumu şu şekilde izah etmektedir. İnsanların yaşamlarında sosyal, kültürel, toplumsal, maddi bir takım değişimler olabilmektedir yani insan topluluğu değişmektedir. Hayvanlarda ve diğer canlılarda hatta cansızlarda da bir değişim görülmesine rağmen bu değişimin hızı oldukça yavaştır. İşte insan toplulukları bu değişimin fark ederken hayvanlar değişimi anlamazlar. Kösemihal'e göre son farklılık ise "*hayvan topluluğu fertlerin yekûnu, insan topluluğu fertlerin*

terkibidir” (Kösemihal, 1935: 21). Kösemihal burada hayvanların bir araya geldiğinde birbirlerine bir şey katmadığını ancak insanların bir arada bulunduğu birbirlerinden etkilendiklerini ifade etmektedir.

Kösemihal insan ve hayvan toplulukları arasındaki farkı şu şekilde özetlemektedir: “I- İnsan topluluğu tarihini bilir, hayvan topluluğu bilmez. II- İnsan toplulukları sonradan kazanılmış maharetlerle, hayvan toplulukları doğuştan beraber kendilerinde var olan kabiliyetlerle idare edilirler. III- Topluluğa giren insan, kendi fertlik varlığına birçok şey katar, topluluğa giren hayvan veya böcek hiçbir şey katmaz”(Kösemihal,1935: 27). Kösemihal çalışmanın ilerleyen bölümlerinde insan topluluğu kavramıyla ne anlatmak istediğinden bahsetmektedir. Bu doğrultuda insanın maddi ve ruhi yönlerine değinilmektedir. İnsan topluluğu kavramı üzerinde durulmaktadır.

Bizim bu eserde özellikle üzerinde durmak istediğimiz kısım ise Kösemihal’e göre topluluk ruhunun vasıflarıdır. Ona göre topluluk ruhunun ilk vasfı manevi olmasıdır. Yani içsel olmasıdır. Manevi olması nedeniyle beş duyu organımızla algılanamaz yani gözle görülemez, elle tutulmazdır. Kösemihal’e göre topluluk ruhu bilim, sanat, dil, din, ahlak, hukuk gibi bilgileri ve değerleri bireyin bilincine dâhil eder. Yine Kösemihal’e göre hiçbir birey topluluk ruhunda bulunan bu bilgileri tamamına haiz değildir. Bunların tamamına haiz olan unsur ona göre topluluk ruhudur. Bu yönüyle Kösemihal topluluk ruhunun ikinci özelliğini topluluk ruhunun her şeyi bilmesi olarak ifade eder. Kösemihal topluluk ruhunun vasıflarını anlatırken, bir kişiye birisini öldürdüğünde vicdan azabı duyup duymayacağını sorar. Karşısındaki kişi elbette azap duyacağını ve çok üzüleceğini söyler. Bu defa bir hakim olduğunda kanun yetkisiyle birine idam cezası verdiğinde böyle bir azap duyup duymayacağı sorulduğunda kişi

tereddütsüz bir şekilde hiçbir azap duymayacağını ifade eder. Nedeni sorulduğunda ise ikinci örnekte mesuliyetinin olmadığını kendisinin icra eden olduğunu ve kararın kendi üzerinde bir gücün yani kanunun verdiğini ifade eder. Kösemihal'e göre işte bu öyle bir güçtür ki birinin idamına karar verir, doğru olanı, cezaları ve kabahatleri belirler. Kösemihal bu yönüyle toplumsal ruhun her şeye gücü yettiğini vurgular.

Kösemihal'e göre topluluk ruhunun bir diğer vasfı ise her yerde hazır olarak bulunmasıdır. Dünyaya yeni gelmiş bir çocuk düşünelim. Bu çocuk belirli bir dile, dine, geleneğe, örfü, norma sahip verili bir ortamda dünyaya gelir. Bir gün bu çocuk hiçbir topluluğun ve insanın olmadığı bir yerde yalnız yaşamaya karar verse dahi topluluk ruhundan edinmiş olduğu değerler onu bırakmayacaktır. Mesela dili ele alalım hiçbir kimsenin olmadığı bir yerde yalnız yaşamaya karar verse dahi topluluk ruhundan edindiği dil ile düşünecektir. Yani topluluk ruhu her nereye giderse gitsin onu bırakmayacaktır. Her yerde bulunacaktır. Kösemihal'in bu kitabın genelinde anlatmak istediği meramını şu cümlelerle sonlandırmak meselenin anlaşılması açısından yeterli olacağı kanaatindeyiz. “ Zannedirim şimdiye kadar Allah'a izafe edilen sıfatlardan yalnız dördünün topluluk ruhunda bulunduğunu gösterdim, onlarda şunlardır: (a) gözle görülmez, elle tutulmaz, boşlukta yer kaplamaz; (b) her şeyi bilir, (c) her şeyi yapmaya gücü vardır; (d) her yerde hazırdır” (Kösemihal, 1935: 43). Kösemihal'in iddiasını açık bir şekilde göstermek için onun şu cümlesi oldukça etkileyicidir. “.. Ben de zaten sana Allah'ın “idealize” edilmiş bir topluluk ruhu olduğunu anlatmak istiyorum” (Kösemihal, 1935: 45). Başta söylediğimiz yargıyı tekrar hatırlayacak olursak Kösemihal Allah'ı toplumsal bir icat olarak görmektedir. Kösemihal'in bu eseri kaleme aldığı dönemi göz önünde bulundurduğumuzda, modernleşme hareketlerin yoğun olarak

yaşandığı ve pozitivist paradigmanın²² bilhassa sosyal bilim alanını etkisi altına aldığını göz önünde bulundurmak Kösemihal'in bu keskin görüşünü anlamlandırmak adına bize ipuçları sağlayabilir. Elbette ki Kösemihal'in bu iddiasının çürütülecek ve tutarsız birçok yönü bulunmaktadır. Ancak bu meseleye değinmek, Kösemihal'in eserlerini tanıtmak amacıyla ele aldığımız bu bölümün sınırlarını aşacaktır.

4.1.3.Durkheim Sosyolojisi

Nurettin Şazi Kösemihal'in en kapsamlı çalışmalarından birisi Durkheim'in sosyolojik görüşleri üzerinedir. Nitekim Kösemihal'in doçentlik tezi de Durkheim sosyoloji üzerinedir. Kösemihal doçentlik tezini 1945 yılında savunduktan sonra 1971 yılında Remzi K itapevinden "*Durkheim Sosyolojisi*" adlı eserini yayınlamıştır. Eser en temelde Durkheim sosyolojisinin eleştirisi üzerinedir. Bilhassa Durkheim sosyolojinin metodolojik hususları eleştiriye tabi tutulmuştur. Kösemihal özellikle Durkheim'in "*Sosyolojik Yöntemin Kuralları*" adlı eserindeişılediği toplumsal olgu kavramını, toplumsal olguya niteliğini veren unsurları, normal ve patolojik olanın ayrımını, toplumsal tipin nasıl kurulduğunu, toplumsal olayların nedeni gibi hususlarda Durkheim'in görüşlerini eleştirmektedir.

Eserde öncelikle Durkheim'in sosyolojik görüşleri olduğu gibi verilmiştir. Bu doğrultuda Durkheim'in "*Sosyolojik Yöntemin Kuralları, Toplumsal İş Bölümü, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, İntihar*" gibi temel kitapları ele alınmıştır. Eserde bu kitapların temel tezlerini ve özetlerini de yakalamak olanaklıdır. Kösemihal bu kitaplar doğrultusunda I. Bölümde Durkheim'in metodolojik görüşlerini, II. Bölümde ahlak sosyolojisi ile ilgili görüşlerini, III. Bölümde intihar olgusu hakkındaki düşüncelerini IV. Bölümde din sosyolojisi ve ilkel dinler hakkındaki çalışmalarından bahsetmiştir.

²² Pozitivist paradigmanın temel sayıtlılarını ve felsefi arka planını anlamak için bkz (Ural, 1986).

V.Bölümde bilgi sosyolojisi ile ilgili görüşlerini ele almıştır. Nihayet sonuncu bölümde ise Durkheim sosyolojisine getirdiği eleştirilere yer vermiştir. Eser sistemli ve kategorik bir biçimde ele alınmış olmasından dolayı lisans düzeyinde ders kitabı olma niteliğindedir. Ayrıca Kösemihal'in bu eseri Türkçe kaynaklar içerisinde Durkheim sosyolojisinin eleştirisini yapan önemli kaynaklardan birisidir.

Yukarıda da değinmiş olduğumuz üzere birinci bölümde Durkheim sosyolojisinin metodolojisi üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda öncelikle “toplumsal olay” kavramı ele alınmıştır. Durkheim’a göre “toplumsal olay” kavramı sosyolojiyi diğer bilimlerden ayırmaktadır. “Toplumsal olay” kavramının niteliklerinden olan dışsallık ve baskı özellikleri “toplumsal olay” kavramına özgünlüğünü vermektedir. “toplumsal olay” kavramının nitelikleri izah edildikten sonra “toplumsal olay” kavramının gözlenmesiyle ilgili hususlara değinilmiştir. Burada vurgulanan en önemli husus bir toplumsal olayı incelerken o toplumsal olay ile ilgili önsel fikirlerimizden kurtulmamızın gerekliliğidir. Durkheim’a göre bir toplumsal olayı inceleyebilmek için öncelikle patolojik ve normal olanın ayırımına varmalıyız. Bunu saptamada en belirleyici husus genelliktir. Basit bir ifadeyle izah edecek olursak bir olay bir toplumda genel ise normal değil ise patolojiktir. Durkheim sosyolojisinin metodolojisi ile ilgili en önemli hususlardan birisi ise toplumsal olayın açıklanması ile ilgilidir. Durkheim’a göre bir toplumsal olayın nedeni başka bir toplumsal olaydır (Durkheim, 2014: 47). Durkheim burada sosyolojiyi, psikolojiden ayırmaya çaba göstermiştir.

Kösemihal'in “*Durkheim Sosyolojisi*” adlı eserinin ikinci bölümünde iş bölümü kavramı incelenmektedir. Durkheim'ın modern toplumu izah etmek adına başvurduğu kavramların başında iş bölümü gelmektedir. Ona göre iş bölümü ilerlemenin ve uygarlığın kaynağıdır. Diğer bir ifadeyle ilerleme iş bölümünün sonucunda gerçekleşir.

Durkheim'a göre modern toplumda dayanışmayı sağlayan en belirleyici unsur iş bölümüdür. İş bölümü bireyselleşmeyi artırmakla beraber insanları da birbirine bağımlı kılar. Ve insanların birbirlerine bağımlı olma durumu dayanışmayı ortaya çıkarır. Durkheim bunu "organik dayanışma" olarak adlandırır. Eserde iş bölümünün nedenlerine de değinilmektedir. Durkheim'a göre iş bölümünün nedeni yoğunluktur. Yoğunluğu da maddi ve tinsel olmak üzere ikiye ayırmak olanaklıdır. Maddi yoğunluk bir toprak parçasında yaşayan insanların sıklığıdır. Tinsel yoğunluk ise bu sıkışık toprak parçasındaki insanların birbirleri ile girdikleri etkileşimdir. Durkheim bunu dinamik yoğunluk olarak da adlandırmaktadır. Peki, bu yoğunluğu ortaya çıkaran nedenler nelerdir dediğimizde ise Durkheim bunu üç hususta açıklamaktadır. " a-) endüstrinin doğması, kentlerin meydana gelmesi ve yolların ulaştırma araçlarının artması da yoğunluğu doğurmuştur" (Kösemihal, 1971: 69). Durkheim'a İş bölümünün dayanışmayı sağladığı iddianızı nasıl gerekçelendirirsiniz diye bir soru sorma şansımız olsaydı muhtemelen o bizi şöyle cevaplandırırdı: nüfus yoğunluğunun fazla olduğu bir yer düşünelim, bu yerde insanların icra ettiği mesleklerin sayısının görece az olduğunu varsayalım böyle bir yerde insanlara arasındaki rekabet oldukça şiddetli olacaktır. Ancak meslek kollarının çok geniş olduğu, iş bölümünün ve uzmanlaşmanın arttığı bir yerde insanlar arasındaki rekabetin şiddeti azalacaktır. Örneğin, bir tuhafiyeciyle bir züccaciyenin bir rekabeti olmayacak veya bir ayakkabıcıyla bir tekstil imalatçısının rekabetleri görece az olacaktır. İşte buradaki örnekten de çıkarılacağı üzere iş bölümü ne denli artarsa dayanışma da buna paralel olarak gelişecektir.

Eserin üçüncü bölümünde ise Durkheim'ın "*İntihar*" adlı kitabı ele alınmıştır. Burada, Durkheim'ın sosyolojik yönteminin kurallarından birisi olan toplumsal olguyu incelemeyi önce onun tanımını yapmanın zorunluluğunu görebiliriz. Nitekim adı

gecen eserde Durkheim intihar olgusunu ele almadan evvel onun tanımını yapmaktadır. Durkheim “*İntihar*” adlı eserinde onun sosyolojik yönteminin kurallarını tatbik ettiğini görüyoruz. Eserde en temelde intiharın toplumsal bir olgu olduğu ispat edilmeye çalışılmıştır. Bu yargısını delillendirebilmek adına Durkheim gözleme ve istatistiğe başvurmuştur. “ *Durkheim’a göre insanı intihara sürükleyen toplumsal olmayan nedenler ya delilik, sarhoşluk, ırk, soyaçekim gibi psiko organik yapıyla, ya da iklim, ısı gibi fizik çevreyle ilgili olabilir*” (Kösemihal, 1971: 82). Durkheim farklı ülkelerde yapmış olduğu istatistikî çalışmalarda yukarıda zikredilen saiklarla intihar arasında doğrudan bir ilişkinin olmadığını göstermiştir. Söz gelimi deli nüfusunun 100 olduğu bir yerde intihar sayısının 10, deli nüfusunun 50 olduğu bir yerde intihar sayısının 20 olduğu görülmüştür.²³ Yukarıda delilik örneğiyle anlatmak istediğimiz intiharın toplumsal olmayan nedenlerle doğrudan bir ilişkisinin olmadığı hususu sarhoşluk, ırk, soyaçekim gibi faktörler içinde geçerlidir. Durkheim’a göre intihar olgusunun nedeni de yine bir başka toplumsal olgudur. Durkheim intiharı türlerine göre 3 farklı kategori altında işlemiştir.

Kitabın ilerleyen bölümlerinde Durkheim’ın bilgi sosyolojisi ile ilgili görüşlerine değinilmiştir. Durkheim’ın söz konusu konu ile ilgili görüşleri için onun “*Dini Hayatı İlkeli Biçimleri*” kitabı ile “*Metafizik ve Ahlak*” dergisinde yazmış olduğu “*Kategoriyaların Kökeni ve Bilgi Kuramı*” adlı makalesine başvurmak gereklidir. Durkheim bu çalışmalarda öncelikle bilgi kuramı ile ilgili temel iki yaklaşımını – akılcılık ve görgücülük- incelemektedir. Her iki yaklaşımı da eksik yönleri sebebiyle eleştiren Durkheim, insan zihnindeki kategoriyaların toplumdan geldiğini iddia etmektedir. Durkheim bu iddiasını kanıtlamak için insan zihnini yöneten zaman ve

²³ Burada delilik ile intihar arasındaki ilişkiyi gösterebilmek adına yukarıdaki vermiş olduğumuz rakamlar tamamen tesadüfi olarak seçilmiştir.

mekân gibi kategoriyaların nasıl toplumsal bir kökene sahip olduğunu izaha girişmiştir. Bu çabasının nihayetinde bilginin kökenini deneylenebilir olan toplumsal olgularda aramanın gerekliliğini açıklamıştır.

Eserin son kısmında Kösemihal'in Durkheim sosyolojisine getirdiği eleştirilere yer verilmiştir. Kösemihal bilhassa Durkheim'ı metodolojik yönden eleştirmiştir. "Toplumsal olgu" kavramı çerçevesinde geliştirilen eleştirilerde, toplumsal olgu kavramının niteliği, normal ve patolojik olanın ayrımı, toplumsal olguların tanımlanması, toplumsal olayların nedenleri gibi konularda Durkheim sosyolojisine getirdiği eleştirilere ve olması gerekene dair önerilere yer verilmiştir. Biz Kösemihal'in Durkheim sosyolojisine yönelik eleştirileri kısmında bu konuyu ayrıntılı bir şekilde ele aldığımız için burada ayrıntılı olarak değinmeyeceğiz.

4.1.4.Sanat ve Düşünce

Nurettin Şazi Kösemihal'in "*Sanat ve Düşünce*"adlı eseri 1957 yılında Anıl Yayınevi tarafından basılmıştır. Eser Kösemihal'in 1949 ve 1957 yılları arasında Cumhuriyet ve Yeni İstanbul gazetelerinde yazdığı köşe yazılarından ve makalelerden oluşmaktadır. Batılılaşma, sanat ve edebiyat konuları işlenmiştir ve dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kösemihal'in Nurullah Ataç üzerine görüşlerini ve Ataç ile olan mektuplaşmalarına yer verilmektedir. Bu mektuplaşmadaki ana tema dil konusu ile ilgilidir. Ataç'ın ve Kösemihal'in ortak fikri öz Türkçe ye dönülmesinin gerekliliği üzerinedir. Zira Kösemihal'e göre artık İslam medeniyetinden çıktığımızı göre dilimizdeki Arapça ve Farsça kelimelerden de kurtulmamız gerekir. Ataç'a göre ise batı düşüncesine kendi öz dilimizle vakıf olmalıyız ve kelimeleri öz dilimizden üretmeliyiz. Kösemihal'e göre bilimsel alanda başarılı olamayışımızın nedeni de "*Öz Türkçe* "den yoksun oluşumuzla ilgilidir. Ona göre "*dilimiz bugünkü gibi köklerini bilmediğimiz,*

şuradan buradan toplanmış bir takım kelimelerle kurulmuş bir dil olarak kaldıkça... bu memleketin fikir hayatına bir nesneyi sokamazsınız” (Kösemihal, 1957: 33).

Kitabın ikinci bölümünde Kösemihal’in batılılaşma üzerine olan fikirlerine yer verilmiştir. Kösemihal’e göre Osmanlı’nın batılılaşma serüveni III. Ahmet dönemi (Lale Devri) ile birlikte başlamaktadır. Bu dönemde gündelik hayatın idamesinde bilhassa saray çevresinde fantezi denilebilecek düzeyde batı taklit edilmeye başlanmıştır. Batılılaşma hareketinin görüldüğü bir başka alan ise askeriye olmuştur. Nitekim Osmanlı’nın batılılaşma hareketini başlatmasındaki en muhkim sebep orduda yaşanan bozulmalar neticesinde savaşlardaki başarısızlıktır. Nihayet Tanzimat ile birlikte diğer kurumlarda da modernleşme çabaları görülmeye başlanmıştır. Kösemihal’e göre Tanzimat bir ikilik doğurmuştur. Ne yüzyıllardan beri içerisinde yaşadığımız doğu medeniyetinden sıyrılabilirdik ne de kurtarıcı olarak gördüğümüz batı medeniyetine uyum sağlayabilirdik. Kösemihal’e göre içerisine düştüğümüz bu ikilikten ancak Cumhuriyet ile birlikte kurtulabiliyoruz.

Nurettin Şazi Kösemihal, Osmanlı ile başlayıp Cumhuriyet ile devam eden batılılaşma serüvenimizi 3 dönemde ele almaktadır. “ Birinci safhada dıştan gelen tecavüzleri önlemek kaygısı hâkimdir. Onun için bu devrede sadece askerliğe inhisar eden bir yenilik görülür. İkinci safhada Tanzimat ile başlar. Bu devirde yenilik bütün diğer sosyal kurumlara yayılır, genel bir şekil alır. Ama doğu ve batı ikiliğini muhafaza etmek kaydıyla. Cumhuriyet ile başlayan üçüncü safhada ise kesin bir kararla ikililiğe son verilerek yalnız batı yolunda gidilir” (Kösemihal, 1957: 46-47). Kösemihal’in

yapmış olduğu bu dönemlendirme çabası modernleşme serüvenimizi okumak adına elverişlidir.²⁴

Kösemihal eserin üçüncü ve dördüncü bölümlerinde sanat üzerine olan görüşlerine yer veriyor. Bir dönem edebiyat dünyasının tartışmalı meselelerinden biri olan sanat toplum için mi yoksa sanat sanat için mi meselesine dair Melih Cevdet Anday ile köşe yazıları üzerinden girdikleri tartışmalara yer verilmiştir. Kösemihal müziğe olan ilgisinden dolayı sık sık Avrupa’da düzenlenen konserlere katılmıştır. Bilhassa Paris’teki sanat faaliyetlerini takip etmiş ve burada yaşadıklarını paylaşmıştır. Kösemihal ayrıca ülkemizde yetişen İdil Biret, Ayla Erduran, Suna Kan, Ayşegül Sarıca gibi isimlerin yetişmesi konusunda yardımcı olmuştur. Kösemihal ayrıca ülkemizde ve Avrupa’da eşi ile birlikte konserler vermiştir.

4.1.5. Batı Uygarlığı ve Biz

Nurettin Şazi Kösemihal’in “*Batı Uygarlığı ve Biz*” adlı eseri onun muhtelif²⁵ gazete ve dergilerdeki köşe yazılarından ve makalelerinden oluşmaktadır. Ayrıca Kösemihal’in vermiş olduğu bazı konferanslarında metne dökülmüş halini bu kitapta bulabiliriz. Eser 1968 yılında Ak Kitapevi yayınlarından çıkmıştır. Kösemihal’in farklı konular hakkındaki görüşlerini içermektedir. Bu konulardan bir tanesi din üzerinedir. *Din Yolu* dergisinde kaleme aldığı makalesinde Kösemihal, uzun bir dönem tartışma konusu olan “Din terakkiye mani midir?” meselesini ele almıştır. Kösemihal bu soruya cevap verirken Batı uygarlığını ve İslam uygarlığını ayrı değerlendirmektedir. Ona göre

²⁴ Kösemihal yukarıda her ne kadar Türk modernleşmesini dönemlere ayırarak inceleme çabası içerisinde olsa dahi onun modernleşme serüvenimiz üzerine kapsamlı bir çalışması bulunmamaktadır. Ancak modernleşme üzerine yazmış olduğu farklı köşe yazıları yapılacak derinlemesine çalışmalar için yol gösterici niteliktedir. Türk modernleşmesi üzerine derinlikli çalışmalar için Bkz (Berkes, 2015, Zürcher, 2015, Ahmad, 2015).

²⁵ Kösemihal’in “*Batı Uygarlığı ve Biz*” adlı eseri Cumhuriyet gazetesi, Yeni İstanbul gazetesi ve Din Yolu dergisinde yazmış olduğu köşe yazıları ve makalelerden oluşmaktadır.

bizde olduğu gibi Batı Avrupa’da da hala dinin bireyler ve kurumlar üzerindeki etkisi güçlüdür. Ancak yine Kösemihal’e göre bizdeki ve onlardaki fark; onlarda dinin etkisi güçlü olmasına rağmen bu ilerlemeye bir engel teşkil etmemektedir. Bilakis din hızlı toplumsal değişimin önüne geçip kaotik bir ortamın oluşmasını engellemek gibi bir göreve sahiptir. Oysaki doğu toplumlarında ve bizde din ilerlemenin önünde engeldir. Peki, bu farklılık kaynağı nedir? Kösemihal’e göre bilim ve felsefenin toplumları geliştirici, ilerletici ve devrimci bir görevi vardır. Din ise geleneğe bağlı, muhafaza edici ve statükocu bir yapısı vardır. İşte bu nedenledir ki Avrupa’da din ve felsefe çatıştığında sonuç bilimin ve felsefenin lehinde olmaktadır. Bu itibarla da din Avrupa’da etkin olsa dahi ilerlemeye engel değildir.

Kösemihal’in konu ile ilgili düşüncelerini bizzat onun cümleleri ile verelim : “ bugün Avrupa toplumlarıyla bizim toplumlarımız arasında bir nokta dikkati çekiyor: onlarda din kurumu bütün canlılığıyla yaşıyor, ama toplum gene de ilerliyor. Oysa bizde tam tersi. Din kurumu bir gerileme unsuru” (Kösemihal, 1968: 38). Kösemihal burada farklı dinler üzerinden, toplumların ilerleme ve gelişme durumlarını ele almıştır. Ve onun kanaatine Avrupa’da ve bizde dinin bireyler ve kurumlar üzerindeki etkisinin güçlü olmasına rağmen onlar ilerlemiş biz ise geri kalmışızdır. Kösemihal açık bir şekilde Türkiye’nin geri kalmasını dini etkiye bağlamaktadır. Oysaki ilerleme ve gelişmenin önündeki birçok farklı faktörü göz ardı etmektedir. Kösemihal’in bu kanaatini sosyal bilimlerin önde gelen isimlerinde de görmek mümkündür.²⁶

Kösemihal’in “*Batı Uygarlığı ve Biz*” adlı kitabında ele aldığı bir başka mesele ise eğitim konusu ile ilgilidir. Kösemihal eğitimi 2 kategori altında incelemektedir. “ a

²⁶ Bu konu ile ilgili başvurulan ilk kaynaklardan birisi “*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*” adlı eserdir. Ayrıca Karl Marx’ın Atüt ile ilgili görüşlerine de bu konu ile ilgili başvurulabilir. Bunlara ek olarak Lütfi Sunar’ın “*Marx ve Weber’de Doğu Toplumlari*” adlı çalışması da bu konuda ayrıntılı bilgi sunacaktır.

) belli bir amaca dayanan eğitim, b) kendiliğindenlik eğitimi” (Kösemihal, 1968: 61).

Kösemihal ilk durum için askeri okullarda gösterilen talim eğitimini örnek olarak vermektedir. Bu eğitim biçimi ile kişiler belli bir davranma şekline alıştırılırlar. Kösemihal’e göre bu eğitim anlayışı ile yetiştirilen bir kişi belirli bir görevi başarılı bir şekilde ifa edebilir ancak yeni karşılaştığı bir sorumluluk veya sorun karşısında şaşırıp kalacaktır ve çözüm üretme noktasında sıkıntı yaşayacaktır. Kösemihal’e göre bu eğitim biçimi bireyi belirli bir kalıba sokmaktadır ve bireyin yeteneklerini ve potansiyelini ortaya çıkaracak argümanlardan yoksundur.

N.Ş. Kösemihal’in ele aldığı ikinci tip eğitim biçimi ise bireyi belirli davranış mekanizmaları kalıbına sokmayacak. Karşılaştığı herhangi bir sorun karşısında veya ilk defa karşılaştığı yeni bir durum karşısında ne yapacağını bilemez halde kalmayacak ve kıvrakça kendiliğindenlik yeteneğini kullanmayı öğrenecektir. Kösemihal durumu daha iyi izah edebilmek adına ikinci dünya savaşındaki Alman ve Amerikan ordularını örnek vermektedir. Kösemihal’e göre Almanların ordusu oldukça disiplinlidir ancak Kösemihal’in verdiği birinci tip eğitim biçimine örnektir. Oysaki Amerikan ordusu daha yaratıcı ve kendiliğindedir. Kösemihal Amerikalıların savaşta başarılı olmasının bir sebebi olarak da ordunun kendiliğindenlik eğitiminden geçmiş olmasını göstermektedir. Kösemihal’in eğitim konusu ile ilgili görüşlerini incelediğimizde Moreno’nun sosyometri yönteminin burada da etkisi görülmektedir. Yukarıda ki bölümlerden hatırlanacağı üzere Moreno’nun sosyometri yönteminin ana ilkelerinden birisi kendiliğindenliktir. Kösemihal’e göre bizim kültürümüzde yer alan divan musikisi ve orta oyunu gibi oyunlar insanların kendiliğindenlik yetenekleri geliştirici bir yönü vardır. Ancak biz bunu bilimsel bir yöntemle geliştirip bilimsellik hüviyetine haiz bir

alan olarak geliştiremedik. Nihayet Moreno kendiliğindenliğin gücünü fark etmiş ve bu gücü bilimsel bir alan haline getirmiştir.

4.1.6. Sosyoloji Tarihi

Nurettin Şazi Kösemihal'in “ *Sosyoloji Tarihi*” adlı eseri onun en derinlikli çalışması olarak görülmektedir. Eser 1956 yılında İstanbul Matbaası Yayınları tarafından çıkarılmıştır. Bugün itibariyle 7. Baskısına ulaşmıştır ve sosyoloji çevresinde tanınırlığa erişmiştir. Eser beş bölümden oluşmaktadır. Sosyolojinin kurucu isimlerinin ve bu kurucu isimlere ilham olan sosyolojik birikime katkı yapmış isimlerin çalışmaları ele alınmıştır. Eserin yayın tarihi olan 1956 yılına gelinceye kadar dünyada ve bilhassa sosyolojinin doğum yeri olan Batı Avrupa'da ki farklı sosyolojik cereyanların sosyolojik düşünceye katkıları ele alınmıştır. Bir diğer ifade ile sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıkışından 1950'li yıllara kadar olan dönemdeki sosyoloji ekolleri ele alınmış ve kritik edilmiştir. Bilindiği üzere Klasik sosyoloji veya 19. Yüzyıl sosyolojisi olarak ifade edilen dönemin belirgin bir özelliği sosyolojik olay ve olgular ele alınırken ve bu olgular açıklanırken belirli bir faktörün üstün amil olarak görülmesi durumu, dönemin sosyolojik düşüncesinde yaygındır. Örneğin Karl Marx'ın ekonomi faktörünü neden diğer faktörleri sonuç olarak görmesi gibi. 19. Yüzyıl sosyolojinde hâkim olan bu düşünce Kösemihal'in kitabı ele alış biçimine de etki etmiştir. Nitekim Kösemihal kitabını bölümlere ayırırken bu unsuru göz önünde bulundurmuştur.

Kitap ile ilgili bir tartışma mevcuttur: kitabın Rus yazar P. Sorokin'in “ *Les Theories Sociologiques Contemporaines*” adlı eserinin bir tercümesi olduğu yönündedir. Kitabın önsözünü okuduğumuzda anlıyoruz ki Kösemihal'in hayatta olduğu dönemde de bu iddialar gündeme gelmiştir. Nitekim Kösemihal bu iddiaları yalanlamak amacıyla kitabın önsözünde bir açıklama yapmaktadır. Bu açıklamayı

doğrudan Kösemihal'in ifadeleriyle vermek daha etkili olacaktır: "İkinci derecede kaynaklar arasında özellikle P. Sorokin'in "*Les Theories Sociologiques Contemporaines*"inden yararlanılmıştır. Ama sadece bir gereç deposu olarak... Gerçekten "*Sosyoloji Tarihi*" adını taşıyan bu yapıtımızda kuramların sınıflaması ve bu sınıflamayı temellendiren sistem tümüyle kendi görüşümüze dayanmaktadır. (1) Sorokin'in sınıflamasıyla hiçbir ilgisi yoktur" (Kösemihal, 1989: 13). Kösemihal'in adı geçen eserin giriş ve sonuç bölümleri dışında beş bölümden oluşmaktadır. Şimdi sırasıyla eserin bölümlerini inceleyelim.

Eserin ilk bölümünde toplumsal olay ve olguları açıklamada doğa olaylarının yöntemine başvuran sosyologların görüşlerine yer verilmiştir. Bilindiği üzere 16. ve 17. Yüzyıllarda yaşanan bilimsel devrim gibi gelişmeler sonrasında sosyal bilim alanına doğa bilimleri yöntemini uygulama kanaatini sosyal bilimcilerde oldukça yaygın bir fikir olarak görülmüştür. Genelde sosyal bilimlerde görülen bu kanaat sosyolojide de hâkim olmuştur. Nitekim 19. Yüzyıl sosyolojinde hâkim olan pozitivist damar bu yargıyı doğrular niteliktedir. Toplumsal olayları doğa olayları ile açıklayan sosyologlara göre; toplumsal olay ve olgular da aynı fizik bilimcinin fizik olaylarını incelemesinde görüldüğü gibi nesnel bir görüşle incelemesi gerekir. Bu düşünceden hareketle toplumsal olaylarında mekanikliğini iddia ettiler. Nitekim sosyolojinin kurucu isimlerinden Comte'un kavramları da fizik terminolojisinden tevarüs edilmiştir. Bu görüşü savunan sosyologların başında;A. Lotka, A. Portuondoy, Barcelo, K. Ritter, gibi isimler gelmektedir. Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz sosyal bilimciler toplumsal olayları fizik olaylarına göre açıklamaya çalışan isimlerdir. Bunların yanı sıra coğrafya olaylarına göre açıklayan sosyologlarda bulunmaktadır. Bu isimlerin başında ise Le Play ve Demolins gelmektedir. Bu coğrafyacı görüşe göre iktisadi, içtimai ve siyasi

kurumların karakterleri, aile yapısı, dini inançlar gibi toplumsal olayları coğrafya etmenleriyle açıklamaya çalışmışlardır.

Kösemihal her kadar coğrafya faktörleri ile toplumsal olaylar arasındaki ilişkinin varlığını kabul etse dahi coğrafya faktörleri ile toplumsal olaylar üzerinde kesin ve genel yargılara ulaşmanın olanaklı olmadığını ifade eder. Kösemihal bu konuda benzer iklim koşullarına sahip olan iki ülkeyi örnek olarak ele alır. Benzer iklim koşullarına sahip olan bu iki ülkenin tarımsal verimliliği veya çeşitliğinin veya sanayi üretimindeki farklılıklara dikkat çeker.

N.Ş. Kösemihal eserin ikinci bölümünde ise Toplumsal olayları biyoloji olayları ile açıklayan sosyologların görüşlerine yer vermiştir. Bu görüşü savunanlar toplumu biyolojik bir organizmaya benzetirler. Tıpkı insanlar gibi toplumlarında çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinin olduğunu vurgularlar. Yine bu görüşü savunanlara göre nasıl ki insan bedenindeki bir rahatsızlık ve fonksiyon bozukluğu insanın diğer uzuvlarını ve yaşamını etkiliyorsa toplumsal yapıda meydana gelen bir bozuklukta toplumsal yapının diğer unsurlarını etkilemektedir. Bu görüşe göre toplum bir organizmaya benzetilmektedir. Toplumsal olayların açıklanmasında biyolojik olaylara başvuran sosyologlara göre sosyoloji, biyoloji biliminin üzerine kurulması gerekir. Hatırlanacağı üzere yukarıda Comte'un bilim sınıflamasında da sosyoloji biyoloji biliminden sonra gelmektedir. Bu okulun başlıca Temsilcilerinden olan H. Specer'a toplum nedir? Diye sorulduğunda "toplum bir örgendir" diye cevap verir. Bu görüşün başlıca temsilcileri arasında: Bonald, J. Maistre, E. Burke, A. Muller, Fichte gelmektedir. Kösemihal, toplumsal olayları biyoloji temelinde açıklayan okulun görüşlerini eleştirmektedir. Ona göre " *bio- organik okulun temelini meydana getiren bu benzetmelerin tutunacak yanı yoktur. Evet, insan bir örgenlik olduğuna göre biyoloji*

kurallarına bağlıdır. Ama bundan insan toplumlarının da biyolojik birer örgeelik oldukları sonucu çıkmaz ki” (Kösemihal, 1989: 56).

Eserin üçüncü bölümünde ise bireysel bilinç olayları ile toplum arasındaki ilişki ele alınmıştır. Kösemihal’e göre bireysel bilinç olayları esasen psikolojinin inceleme konusudur. Ancak psikolojinin konusu olan hazlar, sıkıntılar, içgüdü gibi meseleler toplumların yaşam tarzlarına, kurumlarına, düşünce biçimlerine etkisi bağlamında sosyolojinin de konusu olabilmektedir. Bu bölümde Kösemihal’in ele aldığı çalışmaların başında S.Freud’un çalışmaları gelmektedir. Freud’a göre cinsel güdüler ile toplumsal olaylar arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Kösemihal, Freud’un “*Totem ve Tabu*” ve “*Zümre Psikolojisi*” adlı eserlerinde ortaya koyduğu teorisini üç maddede özetlemektedir. “*a) Toplumlar, toplumsal hayatı doğuran libido veya erostur. B) Toplumsal zümrede bireyleri birbirine bağlayan bağ libidodur. C) Büyük insan toplumlarının meydana gelmesinde erkeğin erkeğe beslediği cinsel içtepi neden olmuştur*” (Kösemihal, 1989: 116).

Kösemihal, toplumsal olay ve olguları bireysel bilinç unsurları ile açıklayan teorilerde, Freud’dan sonra G. Tarde’in çalışmalarını incelemektedir. Tarde, toplumu arzularla, yönelimlerle ve inançlar ile açıklama eğilimindedir. Ona göre toplumsal olayların kökeninde psikolojik unsurlar yatmaktadır. Bireylerin birbirleri karşılıklı etkileşiminden toplumsal olaylar meydana gelmektedir. Tarde, bilhassa Durkheim sosyolojisinin temel kavramlarından olan toplumsal düşünce, kolektif bilinç gibi kavramları sert bir şekilde eleştirmektedir. Tarde’in sosyolojik kuramında “*taklit*” kavramının önemli bir yeri bulunmaktadır. Nitekim Tarde toplumsal değişim ve çatışmaları taklit kavramı üzerinden analiz etmektedir. Tarde’in teorisinin yanı sıra

toplumsal yaşamı isteklerle açıklayan kuramcılarının başında; R. Park, E.Burgess, Ward ve Small gibi sosyal bilimciler gelmektedir.

Eserin dördüncü bölümünde ise toplumsal hayatı kolektif bilinç unsurlarıyla açıklayan düşünürlerin kuramları ele alınmıştır. Bu düşünürlere göre toplum bireysel bilinçlerin bir toplamı değil bu toplamı kat be kat aşan bir sentezidir. Bu düşünceye göre toplum içerisinde yetişen birey içine doğduğu toplumun bir ürünü olmaktadır. Kösemihal bu düşünceyi benimseyen sosyologları sosyolojizm okulu mensubu olarak görmektedir. Kösemihal'in bu bölümde ilk ele aldığı isim A.Comte dur. Comte'un bilim sınıflaması ve sosyolojik verilere dayanarak, kargaşa içerisinde olan Fransız toplumunu yeniden örgütlemeye yönelik fikirleri ele alınmıştır. Kösemihal'in burada ele aldığı bir diğer isim ise E. Durkheim dir. Kösemihal, Durkheim'ı sosyolojizm okulu mensupları arasında değerlendirmektedir. Ve Durkheim'ın eserlerini ele almaktadır. Yukarı da Durkheim ile ilgili bölümlerde bu konuyu ayrıntılı olarak incelediğimiz için burada Durkheim'ın sosyolojik görüşlerine tekrardan yer vermeyeceğiz.

Eserde G. Simmel ve F. Tönnies'in sosyolojik fikirlerine de yer verilmiştir. Simmel'e göre sosyolojiyi diğer bilimlerden ayıran ona özgünlüğünü veren toplumsallaşma kavramıdır. Simmel'e göre toplumsal olayların içerikleri yani dil, din, kurum, tarih, gelenek gibi sosyolojinin inceleme konusu olan meseleleri başlı başına inceleyen bilimler ve disiplinler bulunmaktadır. Burada sosyolojiye düşen vazife toplumsal olayların içerikleri değil biçimleridir. Simmel bu düşünceleri savunması sebebiyle biçimsel sosyolojinin önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kösemihal, Alman sosyolog F. Tönnies'i ise " Cemaat ve Cemiyet kavramsallaştırması bağlamında ele almıştır. Kösemihal, Simmel'in toplumsal ilişkileri, biçim ve içerik olarak ayırmasını eleştirmektedir. Ona göre her şeyden önce Simmel'in bu kavramların

bir berrak bir tanımlamasını yapması gerekir. Zira Aristoteles'den beridir var olan bu biçim ve içerik ayırımı hala muğlaklığını korumaktadır. Simmel'in teorisine göre bir toplulukta, o topluluğa mensup üyeler değişse bile toplumsal biçimler aynı kalacaktır. Kösemihal burada toplumsal biçimlerin içerikten bağımsız olarak var olabileceği görüşünü eleştirmektedir. Eserin dördüncü bölümünde ele alınan bir diğer kuram ise K. Marx'ın toplumsal olayları ekonomi faktörü ile açıkladığı kuramıdır. Marx'ın "Tarihsel Materyalizm" fikri çerçevesinde geliştirdiği görüşlerine yer verilmiştir.

Eserin son bölümü ise *Bütüncü Görüşler* başlığını taşımaktadır. Kösemihal burada; Le Play, Edmond Demolins, Vilfredo Pareto'nun sosyolojik çalışmalarını ele almıştır. Yukarıda isimlerini saydığımız sosyologların ortak yönü, toplumsal olayları ele alırken üstün amil faktörünü göz önünde bulundurmamalarıdır. Kösemihal'e göre bundan önceki dört bölümde de yer verdiğimiz kuramlar ve sosyologlar toplumsal olayları izah ederken bir olayı neden diğer olayları onun sonucu olarak görmektedirler. Yukarıda ismi geçen sosyologlar ise toplumu bütüncü bir şekilde ele almışlardır. Hatırlanacağı üzere Kösemihal'in somut toplum kavramsallaştırması toplumsal olayları bütüncül bir bakışla ele almanın doğruluğu üzerinde durmaktadır. Bu doğrultuda Kösemihal öncelikle Le Play okulunun görüşünü ele almaktadır. Le Play meslekten maden mühendisi olması nedeniyle kendi sosyolojik teorisini jeoloji üzerine kurmuştur. Eserin son bölümünde Le Play'in Avrupa'nın farklı yerlerinde işçiler üzerine yaptığı monografilere yer verilmiştir. Ayrıca Le Play'in önemli çalışmalarından birisi aileler üzerinedir. O, aileleri: ataerkil, kök ve kararsız aile olarak 3'e ayırmaktadır. Le Play mirasın parçalanmamasından dolayı ataerkil ve kök aileyi övmektedir. Zira ona göre toplumun felaha kavuşması, Allah'a ve babanın otoritesine bağlılıkla ve malın parçalanmadan kuşaklara aktarılmasına bağlıdır. (Kösemihal, 1989: 305). Kösemihal'in

bu bölümde ele aldığı bir diğer isim ise İtalyan sosyolog Pareto'dur. Pareto'nun Karşılıklı Bağlılık ilkesi, etmenler kuramı ve toplum kavramı ele alınmıştır.

4.2.Türk Sosyolojisinin Okullaşma Serüveni ve Kösemihal'in Yeri

Türk Sosyolojisi tarihi kitaplarını incelediğimizde, Türk Sosyoloji tarihinin genellikle isimler, eserler ve dönemselleştirmeler üzerinden çalışıldığını görmekteyiz. Ancak Dünya'da ve Bilhassa Batı Avrupa'da sosyoloji tarihi yazınlarında okulların ve kurumlarında belirgin bir yer tuttuğu görülmektedir. Örneğin; Amerikan Sosyoloji tarihini ele alacak bir düşünce tarihçisinin, en önemli verisi Chicago Okulu olacaktır. Chicago Okulu²⁷nun Amerikan sosyolojisinde bu denli etkin olmasında kuşkusuz onun metodolojik ve tematik özgünlüğü ve kurumsallaşması oldukça etkili olmuştur. Türkiye'de ise Türk Sosyolojisi üzerine çalışanlar yukarıda da belirtildiği üzere bilhassa isimler ve eserler üzerine odaklanmıştır. Kuşkusuz bu durumun ortaya çıkmasında okullaşmada bir diğer ifadeyle ekolleşmede yaşanan sorunlar etkili olmuştur. Kanaatimizce Türkiye'de bir ekolleşememe²⁸ problemi vardır. Ancak Türk Sosyolojisi tarihi literatürünü incelediğimizde çalışmaların kahir ekseriyetinde İstanbul ve Ankara'da ki sosyoloji bölümleri ekol olarak görülmüştür. Nitekim birçok akademik çalışmada görüldüğü üzere “ İstanbul Ekolü” ve “Ankara Ekolü” kavramları rahatlıkla kullanılmaktadır. Biz burada, Nurettin Şazi Kösemihal'in metodolojik ve tematik eğilimlerini göz önünde bulundurarak onun Türk Sosyolojisi içerisindeki çizgisini saptamaya çalışacağız. Bu doğrultuda öncelikle ana akım olarak görülen “ İstanbul Ekolü” ve “ Ankara Ekolü” olarak adlandırılan sosyoloji oluşumlarının metodolojik ve

²⁷ Chicago Okulu'nun oluşumu ve tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgiye sahip olmak için Bkz (Abbott, 2014).

²⁸ Biz burada çalışmamızın sınırlılıkları dolayısıyla okullaşmanın veya ekolleşmenin ne olduğu, nasıl oluştuğu ve temel Saiklerinin neler olduğu tartışmasına girmeyeceğiz. Zira bu ayrı bir çalışma konusu olabilecek niteliktedir.

tematik eğilimlerini kısaca ele alacağız daha sonra ise Kösemihal'in Türk Sosyolojisi içerisindeki yerini değerlendireceğiz.

4.2.1. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünün Ana Özellikleri

Türkiye'de sosyoloji kurumsal anlamda 100 yılı aşkın²⁹ bir geçmişe sahiptir. 1914 yılında Ziya Gökalp'in öncülüğünde İstanbul Üniversitesi'ne sosyoloji kürsüsü açılmıştır. Bu kürsü Türkiye'de ilk sosyoloji kürsüsü olmasının yanı sıra Dünya'da da ikinci sosyoloji kürsüsü olma niteliğini taşımaktadır. Kurumsal anlamda ilk sosyolojik çalışmalar 1914 yılına denk gelse dahi, bu tarihten önce sosyolojiye ilgi duyan aydınların var olduğu bilinmektedir. İmparatorluğun son dönemlerinde içinde bulunulan kaotik atmosfere ve yaşanan sorunlara çözüm üretmek ve imparatorluğun çöküşünü durdurmak adına dönemin aydınları sosyolojiye sarılmışlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise hızlı ve tepeden yapılan modernleşme politikalarının ortaya çıkardığı toplumsal sorunlara, sosyoloji aracılığıyla çözümler getirilmek istenmiştir. İşte sosyoloji bu beklentiler içerisinde tevarüs edilmiştir.

1914 yılında eski adıyla Darülfünun'da kurulan sosyoloji kürsüsünün ilk başkanlığını bilindiği gibi Ziya Gökalp yapmıştır. Ancak 1919 yılına gelindiğinde İstanbul'un İngilizler tarafından işgali sonrasında Gökalp hakkında yakalama kararı çıkarılmış ve cezaevine gönderilmiştir. Gökalp'in sonrasında onun yakından ilgilendiği öğrencisi Necmettin Sadık Sadak bölümün başına geçmiştir. Sadak'ın 1927 yılında Sivas'tan milletvekili olarak meclise girmesinden sonra ise bölüm başkanlığını sırasıyla

²⁹ Bu süre kurumsallaşmayı göz önünde bulundurmadığımızda daha da gerilere götürülebilir. Nitekim Ulumu İktisadiye ve İçtimaiye dergisi ve bu dergi etrafında toplanan Ahmet Şuayip, Rıza Tevfik Bölükbaşı ve Mehmet Cavit Bey gibi isimler özellikle Comte, Spencer ve Le Play gibi isimlerin çalışmalarından etkilenerek sosyolojik temelli makaleler kaleme almışlardır. Ayrıca bu derginin ilk sayısına baktığımızda 1908 yılında çıktığını görmekteyiz. Bu tarih İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Kürsü'sünün açılışından 6 yıl öncedir. Hakeza Ahmet Cevdet Paşa'nın "*Mecelle*" adlı kitabında dikkat çekici sosyolojik çözümler yer almaktadır.

Mehmet İzzet ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu yapmıştır. 1933 yılına³⁰ gelindiğinde ise yapılan üniversite reformu sonrasında Darülfünun'daki sosyoloji kürsüsü kapatılıştır (Kara, 2008: 715-716). 1933 yılında yapılan üniversite reformundan sonra 1940'lı yılların başlarında Hilmi Ziya Ülken İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nü tekrar kurmuştur. Bu nedenle H.Z. Ülken İstanbul Sosyoloji'nin ikinci kurucusu olarak görölmektedir (Kaçmazoğlu, 2010: 177). Ülken'in bölüm başkanlığı döneminde İstanbul Sosyoloji'nin kadrosunda Nurettin şazi Kösemihal ve Cahit Tanyol gibi isimlerde bulunmaktaydı. 1960 yılında yapılan askeri darbe sonrasında Ülken bölümden ayrılmak zorunda kalmıştır. Ülken'in bu zorunlu ayrılığı sonrasında ise İ.Ü Sosyoloji Bölüm Başkanı Nurettin şazi Kösemihal olmuştur. Kösemihal 1960'dan vefat tarihi olan 1972 yılına kadar 12 yıl boyunca bölüm başkanlık görevini sürdürmüştür. Kösemihal'in vefatı sonrasında bölüm başkanlığı görevine gelen isimler sırasıyla şu şekildedir: Cahit Tanyol, Baykan Sezer, Ümit Meriç, Korkut Tuna ve İsmail Coşkun. Bugün bu görevi hala İsmail Coşkun sürdürmektedir.

İstanbul Sosyoloji'nin sosyoloji yapış tarzını ve genel karakteristikliğini izah edebilmek için elbette bölüm kadrosunda yer almış akademisyenlerin çalışmalarına bakmak gereklidir. Öncelikle bölümün kurucu başkanı ve bölüm üzerindeki etkisi oldukça güçlü olan Ziya Gökalp'e bakmak gerekecektir. Elbette ki biz burada Ziya Gökalp'in fikirlerini tartışmaya açacak değiliz. Ancak kendisinden sonra gelenleri nasıl etkilediği ve yorumladığı açısından değineceğiz. Ziya Gökalp bilindiği gibi Durkheim sosyolojisinin etkisinde kalmış ve onun kavram, kuram ve yaklaşımını kendisine şiar edinmiştir. Ve Sosyolojizm Ekolü' nün sosyolojik görüşlerini benimsemiştir. Gökalp

³⁰ Bu arada hemen belirtelim ki Türkiye'de sosyolojinin serencamı açısından yaşanılan bir kırılma ise Prens Sebahaddin'in 1924 yılında çıkarılan hanedanın ve ailesinin yurt dışına çıkarılması kanundan sonra ülkeden ayrılması olmuştur.

ayrıca Durkheim sosyolojisinin etkisi ile iş bölümüne dayalı organik dayanışma perspektifinde bir ulus-devletin kurulması için sosyolojik gayretlerini yoğunlaştırmıştır. Onun bu gayreti ve görüşü dönemim politik ideolojisi tarafından da kabul görmüştür. Gökalp'in sosyolojik görüşlerinin dönemin sosyolojisinde etkili olması onun siyasi ideoloji tarafından kabul görmesinden bağımsız düşünülemez. Gökalp'den sonra gelen Necmettin Sadık Sadak, Gökalp'in bir öğrencisidir ve onun görüşlerine sadık kalmıştır. Sadak'tan sonra gelen Mehmet İzzet ise Alman İdealist felsefecilerden etkilenmiş, toplum felsefesine ilgi duymuştur. Daha sonra bölüm başkanlık görevini üstlenen İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Hilmi Ziya Ülken gibi isimlerinde felsefi yönü ağır basan çalışmalar yaptığı görülmektedir.

Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz Sosyologların çalışmalarından hareketle İstanbul Sosyoloji'nin genel itibariyle sosyolojik eğilimlerini şu şekilde izah edebiliriz: Kıta Avrupa'sı kökenli, Tarihsel Sosyoloji'ye ilgi duyan, makro boyutlu, daha çok teorik ve felsefi içerikli çalışmalar yapan bir oluşumdur. Bizim burada saydığımız nitelikler her ne kadar İstanbul Sosyoloji ile anılsa dahi bölümde yaşanan kırılmalar neticesinde bölümün sosyolojik eğilimlerinde dönüşümler yaşanmıştır. Bilhassa H.Z. Ülken'in bölümden ayrılmasından sonra Kösemihal'in bölüm başkanlığı döneminde bölümün sosyolojik eğilimlerindeki değişim göze çarpmaktadır. Nitekim bu değişimi “ *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*” nde yapılan çalışmalarda da görmek olanaklıdır. Bu değişimin yaşanmasına etki eden önemli bir unsur ise 1940'lı yıllarda Amerika'da doktora yaptıktan sonra DTCF bünyesinde, Amerikan Sosyolojisi etkisiyle yapılan çalışmalar etkili olmuştur. Bunun yanı sıra İstanbul sosyolojide ki hocaların Batı'da yaşanan sosyolojik gelişmeleri yakından takip ettiği bilinmektedir. Bu dönemde Sosyologlarımızın yakından takip ettiği Kıta Avrupa'sı sosyolojisinde de Amerikan

Sosyolojisi'nin etkisi görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla İstanbul Sosyoloji'nin sosyolojik eğilimlerinde ki dönüşüm Avrupa'da yaşanan sosyolojik gelişmelerle de ilişkilidir.

Her ne kadar 40'lı yıllar ile birlikte bir değişim görülse bile İstanbul Sosyoloji'nin yukarıda yer verdiğimiz temel nitelikleri baskınlığını korumaktadır. Burada değinmeden geçmek istemediğimiz bir husus Baykan Sezer'in sosyolojik görüşleridir. Nitekim Sezer o döneme kadar gündeme gelmeyen yerli bir sosyoloji inşası için gayret sarf etmiştir. Sezer'in bu çabası bölümde yaşanan kırılmalar açısından dikkate değerdir (Alan, 2015: 179-181). Zira Sezer kendisinden sonra gelenleri oldukça etkilemiştir. Bugün Türk Sosyoloji'si üzerine çalışma yapan isimlerin büyük çoğunluğu ya Baykan Sezer'in öğrencisidir ya da onun görüşlerinden hareketle çalışmalar yapmaktadır.

4.2.2. Ankara Sosyoloji'nin Temel Nitelikleri

Türkiye'de sosyoloji alanında iki önemli okul bulunduğunu yukarıda ifade etmiştik. Bunlar: Ankara ve İstanbul sosyoloji. Bu iki okulu birbirlerinden farklı kılan önemli bir unsur metodolojik eğilimleridir. İdea yönelimli sosyoloji anlayışı ile veri yönelimli sosyoloji anlayışıdır. Bir diğer değişle, teori, kuram ve kavram üretme merkezli sosyoloji ile veri merkezli uygulamaya yönelik sosyoloji yapma tarzıdır. Sosyolojinin kurumsal düzeyde İstanbul Üniversitesi ile Türkiye'ye gelişinden 1940'lı yıllara kadar teorik çalışmaların merkezde olduğu, idea yönelimli bir sosyoloji anlayışından bahsetmek mümkündür. Bu sosyoloji anlayışının etkili olmasında kuşkusuz Ziya Gökalp'ın Durkheim'ın etkisinde kalmasının ve Gökalp çizgisinin bu dönemlerde sosyoloji alanında hâkim olmasının etkisi büyük olmuştur. Teori merkezli sosyoloji yapış tarzı genellikle felsefe ve tarih felsefesi yapmakla ve mevcut toplumsal gerçekliğe vakıf olamamakla eleştirilmiştir.

1940'lı yıllara gelindiğinde ise özellikle Amerika'ya doktora yapmak üzere gönderilen, Ahmet Emin Yalman³¹, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Behice Boran, Niyazi Berkes gibi öğrencilerin Amerikan sosyolojisinden³² etkilenmesi ile birlikte Türk sosyolojisinde uygulamaya dönük ampirik metodolojinin merkezde olduğu sosyoloji yapış tarzı hakim olmaya başlamıştır. Bu metodolojinin hâkim olmasında bir diğer etkin neden ise çok partili hayata geçiş ile birlikte, Amerika ile girilen ılımlı siyasi ilişkilerin sosyal bilimler alanını da etkilemesidir. Bu ilişkilerin bir sonucu olarak lisansüstü tez yapmak üzere yurtdışına gönderilen öğrencilerin büyük bir çoğunluğu Amerika'ya gönderilmeye başlanılmıştır. Hatırlanacağı üzere Osmanlı'nın son dönemlerinden ve Cumhuriyetin ilk yıllarından 1940'lı yıllara kadar yurt dışı eğitimi için öğrenciler genellikle Fransa'ya gönderilmekteydi. Ancak 1940'lı yıllar ile birlikte Amerika yönünde önemli bir değişim olmuştur. Amerika ile girilen bu ilişkiler sadece sosyoloji yapış tarzını değil, ayrıca bilimsel, toplumsal, ekonomik birçok alanı etkilemiştir.

1939 yılına gelindiğinde ise Türkiye'de kurumsal anlamda sosyoloji eğitimi veren kuruluş sayısı 2'ye çıkmıştır. Ankara'da Dil Tarih Coğrafya Fakültesi kurulmuş ve bu fakültede felsefe bölümünün bünyesinde bir sosyoloji kürsüsü açılmıştır. Bu sosyoloji kürsüsünde doktoralarını Amerika'da yapmış isimler bulunmaktadır. Ünal'a göre bu oluşum "*Amerikan sosyolojisini ülkemizde temsil etmeyi amaçlayan bir sosyoloji anlayışı ortaya çıkarmıştır. Bu anlayış Niyazi Berkes, Behice Boran, Mediha Berkes ve Muzaffer Şerif Başoğlu tarafından oluşturulmuştur*" (Ünal, 2008: 140). 1940'lı yıllar

³¹ İstanbul Sosyoloji'de yaşanan metodolojik kırılmada Yalman'ın da etkisinin bulunduğu kanaatindeyiz. Zira Yalman doktorasını Amerika'da Columbia Üniversitesinde yapmış ve Amerikan sosyoloji geleneğinden etkilenmiştir. İstanbul Sosyoloji'nin ders programı müfredatlarını incelediğimizde Yalman'ın bölümde ders verdiği görülmektedir. Ancak Yalman'ın akademik yaşamı uzun sürmemiş daha sonra Gazeteciliğe başlamıştır. Yalman yukarıda ismi zikredilenlere göre daha erken dönemde doktorasını yaptığı bilinmektedir. Bu nedenle her ne kadar yukarıda, Ankara Ekolü'nün oluşumuna katkısı olanlar ile birlikte zikredilse dahi Yalman'ı doğrudan o kategoriye sokmak yanlış olacaktır. Biz orada Yalman'a Amerika'da doktorasını yapan ilk isim olması dolayısıyla yer verdik.

³² Amerikan Sosyolojisinin metodolojik eğilimlerini ayrıntılı olarak anlamak için bkz (Morva, 2013).

ile birlikte DTCF bünyesindeki sosyologların çalışmaları ile birlikte Türk sosyolojisinde bir kırılma yaşanmaya başlanmıştır. Zira Niyazi Berkes'in *Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma* Behice Boran'ın "*Toplumsal Yapı Araştırmaları*" ve Mediha Berkes'in "*Elvan Köyünde Sosyal Bir Çalışma*" adlı çalışmaları Türk sosyolojisinde, saha araştırmasına dayanan veri yönelimli sosyoloji anlayışının bir ürünüdür. Yapılan bu çalışmaların öncülüğünde Amerikan sosyolojinin etkisi, Türk sosyolojisinde kendisini göstermeye başlamıştır. Ayrıca yukarıda zikretmiş olduğumuz isimlerin çalışmalarını Behice Boran'ın öncülüğünde çıkarılan "*Yurt ve Dünya Dergisi*"³³nde görmemiz olanaklıdır. Bu dergide yer teorik ve alan çalışmaları dönemin gündemini belirlemede oldukça işlevsel bir konuma sahip olmuştur.

Türkiye'de Amerikan sosyolojisinin etkisi ile yapılan sosyolojik çalışmalar her ne kadar 1940'lı yıllar ile birlikte DTCF bünyesindeki sosyologların çalışmalarıyla birlikte kurumsal anlamda başlamış olsa dahi 1946 yılında yaşanan tasfiye olayı sonrasında kesintiye uğramıştır. Ancak 60'lı yılların başlarında Ankara'da yeni sosyoloji bölümlerinin açılmasıyla (Hacettepe ve ODTÜ) birlikte Amerikan sosyoloji eğilimi Türk Sosyolojisinde tekrar ivme kazanmaya başlamıştır. 1965 ile 1980 arası Türk Sosyolojisinde yoğun bir şekilde Amerikan Sosyolojisinin etkisi hissedilmiştir. Özellikle Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümünün açılması bu ivmeyi hızlandırmıştır. Zira HÜ Sosyoloji Bölümünün kurucusu Nihat Nirun DTCF geleneğinden yetişen bir isimdir. Kaya'ya göre Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ne dair dikkate değer saptamalarda bulunmak mümkündür. Nihat Nirun, Türkiye'de sosyolojiyi felsefeden bağımsız özgül bir bölüm olarak kuran kişidir. Vefa Saygın Öğütle, Nilgün Çelebi'yi referans aldığı saptamasında HÜ sosyoloji bölümünün

³³" *Yurt ve Dünya Dergisi*" ile ilgili ayrıntılı bilgiye vakıf olmak için Bkz (Barutçu & Kaynar, 2015).

—sosyoloji yapış tarzı bakımından, Amerikan sosyoloji geleneğinin Türkiye’deki ilk temsilcisi olduğunu iddia etmektedir. Ona göre HÜ Sosyoloji Bölümü’nün bağımsız bir bölüm olarak kurulması başlı başına bu bölümün —sosyoloji anlayışı bakımından, Amerikan sosyolojisinin ülkemizdeki ilk temsilcisi olmasına ilişkin iddiamızı doğrulamaya yeter. (Kaya, 2011:159, Ögütle, 2005: 2). HÜ sosyoloji bölümü Amerikan sosyoloji geleneğinden etkilenecek kurulmuştur. Ancak HÜ sosyoloji bölümünün, Amerikan sosyoloji geleneğinin Türkiye’de ki ilk temsilcisi olduğuna dair iddia tartışmalı bir meseledir. Zira yukarıda da bahsettiğimiz üzere 1940’lı yıllarda DTCF’de yapılan sosyolojik çalışmalar Amerikan sosyoloji geleneğinin yöntemi ile yapılmıştır.

HÜ Sosyoloji Bölümü kurucu bölüm başkanı Nihat Nirun Hacettepe sosyoloji bölümünün metodolojik yaklaşımını şu şekilde ifade etmektedir: “*Hacettepe Üniversitesi için daha Amerikan yanlısı deniliyor. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü ise daha Osmanlı’ya dönük deniliyor Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü en ideal olandır*” (Ergan, 2007: 26). Ayrıca Nirun HÜ Sosyoloji bölümünü diğer sosyoloji bölümlerinden ayırt eden, özgün kılan yönünü HÜ sosyoloji bölümünün uygulamaya yönelik olması ile ifade eder. Nirun’a göre sosyal transformasyon, köy sosyolojisi, metot doğrudan uygulamadır. Hacettepe Sosyoloji’de uygulama esastır

1960’lı yılların başlangıcı ile Türkiye’de sosyoloji alanında Amerikan sosyoloji geleneğinin etkisinin ağırlık kazanmasında o yıllarda Amerikan Üniversiteleri örnek alınarak açılan üniversitelerin önemli bir etkisi olmuştur. Kaçmazoğlu bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“1965-1980 dönemi sosyolojisine gelince bu dönem, Türk sosyolojisi tamamen Amerikan sosyolojisinin etkisi altındadır. Başka Bir açıdan Marksizmle süslenen bir Amerikan

sosyolojisinden söz etmemiz mümkündür. Bu etkinin tüm boyutları ile kendisini göstermesi, alana hâkim olması; geleneksel üniversitelerin yanında Amerikan Üniversiteleri örnek alınarak kurulan ODTÜ, HÜ, BÜ ve bu Üniversitelerde kurulan sosyoloji bölümlerinin büyük katkıları vardır” (Kaçmazoğlu, 1991a: 146).

Ankara Ekolü'nün dikkate değer çalışmalarından birisi de köy üzerine yapılan alan araştırmalarıdır. Nitekim ekol, köy araştırmaları üzerine yapılan çalışmalarda kendi metodolojik zeminini bilimsel bir hüviyette ortaya koymuştur.

4.3.Nurettin Şazi Kösemihal'in Türk Sosyolojisindeki Yerine Dair Bir Değerlendirme

Yukarıda N.Ş. Kösemihal'in biyografik yazınına verdiğimiz birinci bölümde, onun İ.Ü Sosyoloji Bölümünde hocalık yaptığını ve yaklaşık olarak 12 yıl da bölüm başkanlık görevini yürüttüğünü ifade etmiştik. Dördüncü bölümün ilk kısmında ise “Ankara Ekolü” ve “İstanbul Ekolü”nün sosyoloji yapış tarzındaki temel karakteristikleri ortaya koymuştuk. Ve yine çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümlerinde Kösemihal'in sosyolojik yaklaşımının oluşumunda etkilendiği isimleri ve eserleri ele almıştık. Bu veriler Kösemihal'e dair yapacağımız değerlendirme için bize bir hareket noktası oluştursa dahi onun Türk Sosyoloji'si içerisindeki yerini değerlendirebilmemiz için, sosyoloji yaptığı dönemin sosyolojik eğilimlerini bilmekte bize fayda sağlayacaktır. Bilindiği üzere Kösemihal'in İstanbul Sosyolojiye hoca olarak giriş tarihi 1945'tir Kösemihal 1945 ve 1972 tarihleri arasında bölüm kadrosunda yer almıştır. Türkiye'de 45 ve 70 arası dönemin sosyolojik eğilimlerine baktığımızda, Amerikan Sosyolojisi'nin etkisiyle oluşmuş “Ankara Ekolü”nün sosyolojik görüşleri hâkim sosyoloji yapış tarzını oluşturmaktadır. Böyle bir ortamda Kösemihal her ne kadar İstanbul Sosyoloji'de

hocalık yapsa dahi hâkim konjektürden etkilenmiştir. Verilen bilgilerden hareket ederek, Kösemihal'in Türk Sosyoloji Tarihi içerisindeki yerini değerlendirecek olursak, onun uygulamalı ve veri odaklı sosyolojiye yakın olduğunu ifade edebiliriz.

Kösemihal'in Türk Sosyoloji Tarihi'nde ki yerine dair yapacağımız bu değerlendirme de onun etkilendiği sosyologlar ve sosyal bilimcilerde bizim için önemli bir veridir. Bu isimlerin başında kuşkusuz G. Gurvitch ve J.L. Moreno gelmektedir. Nitekim Kösemihal her iki ismin yanında bulunmuş, birlikte çalışmış ve çalışmalarını yakından takip etmiştir. Kösemihal'in entelektüel alandaki bu çalışmaları sonraki akademik yaşamına da tesir etmiştir. Kösemihal bu isimlerin etkisi neticesinde uygulamalı sosyolojiye ³⁴ dönük çalışmaların kıymetini neredeyse her eserinde vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra Kösemihal, uygulamalı sosyoloji'ye yönelik eserleri tanıtıcı çalışmalarda yapmıştır. Örneğin Moreno'nun "*Sosyometrinin Temelleri*" adlı kitabı, bu kitaba yazdığı önsöz ve sosyometri tekniklerini Türkiye'de tanıtan ilk kişi olması, aynı şekilde Paul Descamps'ın "*Deneysel Sosyoloji*" adlı kitabını Türkçeye kazandırması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Kösemihal Moreno'nun sosyometri yöntemini Türkiye'de tanıtıcı yazılar yazması ve tercüme yapmasına karşılık beklenen ilgi gösterilmemiştir. Nitekim Moreno'nun sosyometri yöntemini uyguladığı temel alan endüstridir. Eserin Türkçe'ye tercümesinin yapıldığı 60'lı yılların başlarını düşündüğümüzde Türkiye'nin sanayileşme konusunda ciddi atılımlarının bulunmadığı bir döneme denk gelmektedir. Bu yönüyle düşünüldüğünde Moreno'nun sosyometri yöntemine sosyologlar tarafından neden ilgi gösterilmediği anlaşılır bir durum olmaktadır. Ancak ilerleyen yıllarda bilhassa psikoloji alanında sosyometri yöntemi ilgi

³⁴ Kösemihal her ne kadar uygulamalı sosyolojinin önemini sıklıkla dile getirse dahi onun uygulamalı çalışması yok denecek düzeydedir. Kösemihal'in H.Z. Ülken ve Cahit Tanyol ile birlikte yaptığı "*Karataş Köyü Monografisi*" tek uygulamalı çalışması olarak bilinmektedir.

görmüştür. Kösemihal'in bir başka etkilendiği isim ise Gurvitch'dir. Gurvitch sosyolojisinin etkisi altında kalması ve onun çalışmalarını da Türkçeye kazandırmış olması, Amerikan Sosyolojisi'nin etkisiyle uygulamalı ve veri yönelimli bir sosyoloji anlayışını benimsemesinin bir sonucudur.

Hatırlanacağı üzere Kösemihal'in Doçentlik tezi Durkheim sosyolojisinin eleştirisi üzerinedir. Yine Kösemihal'in en nitelikli çalışmalarından birisi “ *Durkheim Sosyolojisi*” dir. Kösemihal burada Durkheim sosyolojisinin metodolojik yönlerini eleştiriye tabi tutmaktadır. Kösemihal bu eleştirileri ile Durkheim Sosyolojisinin ülkemizdeki etkinliğini kırmaya çalışmaktadır. Zira Kösemihal, Descamps'ın “*Deneysel Sosyoloji*” adlı kitabına yazdığı önsözde şu ifadelerle yer vermektedir: “*Bugün liselerimizde öğretim hala Durkheim'in dar ve tek taraflı sosyolojisine dayanıyor; ama yirmi beş yıldan beri üniversitelerimizin sosyoloji kürsüleri bu dar ve tek taraflı çemberi kırmış, bugünün deneysel sosyoloji anlayışına çok daha uygun gelen Le Play sosyolojisine de büyük bir yer ayırmıştır*” (Descamps, 1950: 4). Kösemihal'in bu ifadelerinden hareketle Le Play'in sosyoloji anlayışına yakın durduğu görülmektedir.

Bilindiği üzere ülkemizde Le Play sosyolojisinin temsilcisi Prens Sabahattin'dir. Sabahattin'in ardından onun takipçisi olarak Mehmet Ali Şevki görülmektedir. Literatürü incelediğimizde Kösemihal'i de bu çizgide gören çalışmaları görmekteyiz (Özcan, 2010: 154-155). Kanaatimizce Kösemihal her ne kadar bu çizgiye yakın dursa dahi, daha doğru bir ifadeyle Le Play sosyolojisine güzellemeler düzse dahi biz Kösemihal'i bu çizginin mensubu olarak görmenin yanlış olacağı kanaatindeyiz. Zira Kösemihal'in Le Play sosyolojisine dair yaptığı olumlu değerlendirmeler, Le Play sosyolojisinin bireyci yönü sebebiyledir.

N.Ş. Kösemihal'in sosyolojik eğilimlerini anlama noktasında bize veri sağlayacak önemli bir çalışması; *"Avrupa'da ve Amerika'da Demokrasi"* adlı makaledir. Yukarıda ayrıntılı bir şekilde yer verildiği üzere Kösemihal burada Amerika'nın demokrasi anlayışını desteklemekte ve olumlamaktadır. Amerikan demokrasi anlayışının, Amerikan sosyoloji geleneğini de belirlediğini ifade etmektedir. Kıta Avrupa'sı sosyolojisi karşısında Amerikan sosyolojisinin üstünlüklerini argümanlarla izah etmektedir (Özcan, 2010: 156-157). Kösemihal'in yukarıda ismi geçen çalışmasından da çıkarılacağı üzere, onun Amerikan sosyolojisi hakkındaki fikirleri ona Le Play sosyolojisinin takipçisidir demenin yanlışlığını göstermektedir. Kösemihal'in Le Play çizgisine yakınlığı, Le Play sosyolojisinin Amerikan sosyolojisine benzerliği ölçüsündedir. Bu söylenenlerden hareketle bir yargıda bulunulacak olursa, Kösemihal Türkiye'de Amerikan sosyolojisinin etkilerinin güçlendiği bir dönemde sahaya dönük uygulamalı sosyolojinin bir mensubu olarak görülebilir.

Türk Sosyoloji Tarihi üzerine çalışmalarıyla bilinen Hacı Bayram Kaçmazoğlu'nun *"1940- 1950 Tarihleri Arasında Türk Sosyolojisi"* adlı makalesinde, Kösemihal'in Türk Sosyoloji'sin de ki yerine dair bir saptama yapılmıştır. Kaçmazoğlu'na göre:

"H.Z. Ülken, Z.F. Fındıkoğlu, N.Ş. Kösemihal hocaları, ayrı ayrı sosyoloji anlayışlarına sahip oldukları görülür. H.Z Ülken eklektik eğilimler taşıırken, bu dönemde Marksizm'i de hatırlatmadan geçemez. Fındıkoğlu'na gelince o da eklektik, fakat Alman sosyolojisinden kaynaklanan "sosyal siyaset" anlayışını ülkemize yerleştirme çabasıdadır. Kösemihal, Le Play'in devamcılarınca geliştirilen tecrübi sosyoloji anlayışının üniversitede ki temsilcisi izlenimini verir. Fakat bu

üç sosyoloğumuzda Gökalp'in devamları olma özelliklerini devam ettirirler” (Kaçmazoğlu, 1991b: 13).

Hatırlanacağı üzere Kaçmazoğlu Kösemihal'i Gökalp'in devamlısı olarak görmektedir. Kösemihal'in eserlerini, makalelerini ve diğer çalışmalarını incelediğimizde görmekteyiz ki Kösemihal uygulamalı sosyoloji anlayışını benimsemiştir. Bu yönüyle “ İstanbul Ekolü” nün genel sosyoloji niteliklerinin dışında bir isim olarak görülmektedir. Ziya Gökalp'in çalışmalarına baktığımızda ise makro boyutlu, idea yönelimli ve toplum felsefesine yakın duran sosyolojik çalışmalarının mevcut olduğu görülmektedir. Bu yönüyle Kösemihal'in sosyoloji anlayışı Gökalp çizgisinin dışındadır. Ayrıca Gökalp'in sosyoloji yaptığı dönemi göz önünde bulundurduğumuzda onun sosyolojik görüşlerinin karşısında Prens Sabahattin'in sosyolojik görüşleri yer almaktadır. Bilindiği gibi Sabahattin, Le Play'in sosyolojisinden etkilenmiştir. Bu doğrultuda düşünüldüğünde Kösemihal'in derslerinde Le Play sosyolojisini anlatması ve Le Play'in sosyolojik görüşleri üzerine olan düşünceleri onun Gökalp'in sosyolojik çizgisinde görülemeyeceğini göstermektedir. Kösemihal'in, Prens Sabahattin'in “ *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir*” adlı kitabına yazdığı önsözde şu ifadelerle yer vermiştir:

“1945- 1946 ders yılının ilk sönestrisini Le Play'in “ Avrupa İşçileri” adlı yapıtının çözümlemesine; 1946 yılında bir sönestriyi Le Play okuluna ve taraftarlarına; 1948 yılında birkaç dersimi Le Play okulunun memleketimizdeki etkisine; 1949 yılında dört-beş dersimi Paul Descamps'ın yapıtlarının çözümlemesine ayırmıştım. 1950 yılından beri de her yıl birkaç dersimi ya da seminerimi Le Play okuluna ve memleketimizdeki etkisine ayırırım” (Kösemihal, 1965: 15).

Kösemihal'in üniversitede periyodik ve düzenli bir şekilde verdiği dersleri de göz önünde bulundurduğumuzda Gökalp çizgisinin mensubu olduğunu söylemek oldukça güçtür. Nitekim üniversitede devamlı bir şekilde verilen derslerde bize bir hocanın sosyolojik yönelimleri hakkında fikir verebilir. Ayrıca Gökalp'in takip ettiği ve benimsediği Durkheim'in sosyolojik görüşlerini Kösemihal eleştirmektedir. Bu doğrultu'da düşündüğümüzde Kaçmazoğlu'nun Kösemihal'i Gökalp çizgisinde görmesi kanaatimizce sosyolojik görüşleri sebebiyle değildir. Ancak Kösemihal'in sosyoloji yaptığı dönemlerde bölümde baskın bir Milliyetçi damar bulunmaktaydı. H.Z. Ülken, Z.F. Fındıkoğlu bu isimlerin başında gelmektedir. N.Ş. Kösemihal ise kanaatimizce ancak ve ancak milliyetçi bir damar olması sebebiyle Gökalp çizgisine girebilir.

SONUÇ

Türk sosyolojisinin bizzat kendisini bir araştırma nesnesi olarak çalışılmaya değer niteliktedir. Türk sosyolojisi üzerine yapılan çalışmalar ise okul, dönem ya da isimler üzerinden oluşmaktadır. Biz bu çalışmamızda Türk sosyologlarından Nurettin Şazi Kösemihal'in sosyolojik görüşlerini, metodolojik eğilimlerini, Türk sosyolojisine katkılarını ve Türk sosyoloji tarihi içerisindeki yerini ele aldık. Bu çalışma ile Türk sosyoloji tarihi içerisinde önemli bir yer teşkil eden Nurettin Şazi Kösemihal ilk defa lisansüstü tez düzeyinde bir çalışmaya konu olmuştur. Bu yönüyle hem Kösemihal'in özgün sosyolojik görüşleri ortaya koyuldu hem de Türk sosyoloji tarihi içerisindeki bir dönem ele alınmış oldu. Çalışmanın bu yönleri dolayısıyla literatüre mütevazı de olsa bir katkı yaptığı kanaatindeyiz.

Nurettin Şazi Kösemihal'in metodolojik eğilimlerini göz önünde bulundurduğumuzda onu bütüncü ve fonksiyonalist bir sosyolog olarak tanımlamak olanaklıdır. Zira onun yukarıda ayrıntılı bir şekilde ele aldığımız “somut toplum” kavramsallaştırması ve “çoğulcu yöntem” anlayışı ortaya koyduğumuz yargıyı destekler niteliktedir. Nitekim “somut toplum” kavramıyla Kösemihal, toplum üzerine düşünürken toplumsal gerçeğin bütün katmanlarının hesaba katılmasının zorunluluğundan bahseder. Yine Kösemihal “somut toplum” kavramsallaştırmasında toplumsal bir olguyu izah ederken üstün bir amile başvurma yanlılığından bahseder. Ona göre ele alınacak toplumsal yapının niteliklerine göre belirleyici olan neden de değişmektedir. Bu sebeple bir toplumsal olguyu izaha girişirken üstün bir sebebin³⁵

³⁵ Hatırlanacağı üzere bilhassa 19.yüzyıl sosyolojisinde toplumsal bir olay ve olgu açıklanırken üstün bir amile başvurma durumu belirgin bir özelliktir. Nitekim K.Marx'ın toplumsal olguları ekonomi temelinde izah

hâkimiyetinden bahsedemeyiz. Kösemihal'in bütüncü sosyoloji anlayışını benimsediğinin bir göstergesi olarak onun Gurvitch'in "derinliğine sosyoloji" anlayışının etkisinde kalması ve Gurvitch'in çalışmalarından övgüyle bahsetmesi gösterilebilir. Kösemihal'in "çoğulcu yöntem" anlayışını benimsediğini yukarıda ifade etmiştik. Onun "çoğulcu yöntem" anlayışı gereğince bir toplumsal olay ve olguyu açıklarken üstün bir amile başvurmaz. Aksine bunu "tek yanlı nedensellik" olarak görür ve eleştirir. Buradan çıkaracağımız sonuca göre Kösemihal toplumsal olay ve olguları "tek yanlı nedensellik" anlayışı ile değil "karşılıklı bağdaşma" ilkesi gereğince ele alır. Bu anlayışın bir gereği olarak da sosyal realiteyi analiz ele alırken neden-sonuç kavramları ile değil, "değişken-fonksiyon" kavramları ile ele alır. Sonuç olarak, Kösemihal'in "somut toplum" kavramsallaştırması ve "çoğulcu yöntem" anlayışını benimsemesi nedeniyle onu bütüncü ve fonksiyonalist bir sosyolog olarak tanımlayabiliriz.

Kösemihal'in metodolojik eğilimlerine etki eden bir diğer isim ise Moreno'dur. Kösemihal, Moreno'nun sosyometri yöntemini sosyal bilimlerde bir devrim olarak görmektedir. Zira Kösemihal'e göre sosyometri, sosyal olayların kaynaşan, hareketli ve canlılığını kaybetmeden ölçebilme ve niceliğe vurabilme olanağı sağlamaktadır. Kösemihal'in hem Gurvitch sosyolojisinden etkilenmesi hem de Moreno'nun sosyometri yönteminden etkilenmesi ve onun metodolojik eğilimlerini göz önünde bulundurduğumuzda Kösemihal'in uygulamalı sosyoloji anlayışına yakın olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Kösemihal'in Amerikan sosyolojisi ile ilgili fikirleri bu iddiamızı

etmesi, E. Durkheim'in nüfus yoğunluğu ile olguları açıklaması, S.Freud'un cinsellik temelli bir yaklaşımının olması ele alınan olguyu açıklarken üstün bir amile başvurduklarını göstermektedir. İşte Kösemihal bu tavrı eleştirir. Ona göre üstün bir amilden bahsedilemez ele alınacak toplumsal yapının niteliklerine göre bu amil değişiklik gösterebilir. Bu sebeple bir sosyolog toplumsal gerçekliğin bütün katmanlarına hâkim olmak mecburiyetindedir. Kösemihal'in bu yaklaşımı yukarıdaki anlatılanları göz önünde bulundurduğumuzda Gurvitch'in sosyolojik görüşlerinden etkilendiğini göstermektedir.

doğrular niteliktedir. Zira Kösemihal Kıta Avrupa'sı sosyolojisine kıyasla Amerikan sosyoloji geleneğini yeğlemektedir. Kösemihal, sosyal gerçekliğe vakıf olmak noktasında Amerikan sosyolojisinin daha elverişli olduğu hususundaki görüşlerine Amerika'nın demokrasi anlayışının etkisi oldukça güçlüdür. Kösemihal'i her ne kadar uygulamalı sosyoloji anlayışına yakın olarak görsek dahi onun uygulamalı sosyoloji ile ilgili çalışmaları yok denecek kadar azdır.

Çalışmamızda dikkat çekici bir husus ise Kösemihal'in Durkheim sosyolojisi üzerine olan görüşleridir. Kösemihal, Durkheim'in sosyolojik görüşlerini bilhassa metodolojik hususta eleştirmektedir. Ve Kösemihal Durkheim sosyolojisi üzerine yaptığı eleştirileri ile ülkemizde hakim olan Durkheim sosyolojisinin hakimiyetini kırmak istemiştir. Kösemihal her ne kadar Durkheim sosyolojisini yapmış olduğu farklı çalışmalarında “ tek yanlı nedensellik” ten kurtulamadığı gerekçesiyle eleştirse dahi Kösemihal'de göz ardı edilemeyecek bir Durkheim etkiside bulunmaktadır. Zira Kösemihal'in *Allah Nedir?* Adlı kitabında Tanrı'yı toplumsal bir icat olarak görmesi bir hayli Durkheim sosyolojisinden etkilendiğini göstermektedir. Ayrıca Kösemihal toplumsal yapıya ilişkin yapmış olduğu analizlerinde “toplumsal olgu” “ toplumsal olay” gibi kavramlarla Durkheim sosyolojisine ait bir jargon kullanmaktadır. Tüm bu değerlendirmeleri göz önünde bulundurduğumuzda Kösemihal'i Durkheimci veya Durkheim sosyolojisinin karşı gibi keskin bir konumlandırma yapmak yanlış olacaktır. Kösemihal'in çalışmaları içerisinde önemli bir yer teşkil eden meselelerden biriside onun edebiyat sosyolojisi ile ilgili çalışmalarıdır. Kösemihal, edebiyat sosyolojisi ile ilgili yaptığı çalışmalar ile alanı ülkemizde tanıtan ilk isimdir.

Nurettin Şazi Kösemihal'in Türk sosyolojisindeki yerine dair yaptığımız değerlendirmede onun metodolojik eğilimleri bize önemli bir veri sağlamaktadır. Zira

onun metodolojik eğilimleri ve yaptığı çalışmalar, Amerikan sosyoloji geleneğinden etkilenmesi ve Moreno'nun sosyometri yöntemini benimsemesi ve Türkiye'de tanıtan ilk kişi olması gibi hususları göz önünde bulundurarak onu uygulamalı ve veri merkezli sosyoloji anlayışının bir temsilcisi olarak görebiliriz. Literatürü incelediğimizde ise Kösemihal'i Gökalp çizgisinin devamcısı olarak gören çalışmalar bulunmaktadır. Kanaatimizce Kösemihal'i Gökalp çizgisinin bir devamcısı olarak görmek büyük bir yanlışlıktır. Zira Gökalp, Durkheim sosyolojisinin bir temsilcisidir. Ancak Kösemihal'in metodolojik eğilimleri, etkilendiği kişiler, Le Play sosyolojisi ile ilgili görüşleri ve Durkheim sosyolojisine getirdiği eleştirileri ile Durkheim sosyolojisini benimsediğini söylemek oldukça güçtür.

Kösemihal'in sosyoloji yaptığı yıllara baktığımızda Türk sosyolojisinde Amerikan sosyolojinin etkisi oldukça güçlüdür. Ve Kösemihal'de dönemin hakim sosyoloji geleneğinin etkisi altındadır. Ancak Ziya Gökalp'in sosyolojik eğilimleri Kıta Avrupa'sı kaynaklıdır. Bu iki sosyoloji geleneği birbirine taban tabana zıttır. Bu yönüyle düşündüğümüzde de Kösemihal'i Gökalp çizgisinin bir devamcısı olarak göremeyiz. Ancak Kösemihal'i sosyolojik görüşleri sebebiyle değil ideolojik tavrı nedeniyle Gökalp çizgisinde görebiliriz. Nitekim Kösemihal makalelerinde ve bilhassa köşe yazılarında ulusçuluğa, Türk milliyetçiliğine ve öz Türkçe kullanımına ilişkin olumlu bir kanaati bulunmaktadır. Bunların yanı sıra Kösemihal'in İstanbul sosyolojinin bölüm kadrosunda yer aldığı dönemlerde H.Z Ülken ve Z.F. Fındıkoğlu gibi isimlerin başta geldiği baskın bir milliyetçi damar bulunmaktadır. Kısası kanaatimizce Kösemihal sosyolojik görüşleri sebebiyle değil ideolojik tavrı nedeniyle Gökalp çizgisinde görülebilir.

Kösemihal Türk sosyoloji tarihi içerisinde yapmış olduğu çalışmaları ile önemli bir yer teşkil etmiştir. Nitekim Türk sosyolojisi alanında kült sayılan eserlerde Kösemihal'e yer verilmiştir. Ayrıca Kösemihal yapmış olduğu çalışmaları ve tanıtıcı eserleriyle Türk sosyolojisinin birçok farklı alanında öncü çalışmalar yapmıştır. Ancak Kösemihal yaşadığı dönem itibariyle döneminin gölgesinde kalmış bir isimdir. Hatırlanacağı üzere onun sosyoloji anlayışını uygulamaya yönelik ve veri merkezli olduğunu ifade etmiştik. Ancak Kösemihal bu anlayışa uygun bir çalışma yapmamıştır. Bunun yanı sıra Kösemihal'in yaşadığı dönemlerde uygulamalı sosyoloji alanı ile ilgili “Ankara Ekolü”nün ciddi çalışmaları mevcuttur. Yine Kösemihal'in kendisinden sonra onun yapmış olduğu çalışmaları akademik düzeyde geliştirecek, uygulayacak bir öğrencisinin, takipçisinin ve devamcısının olmayışı sebebiyle Kösemihal, Türk sosyolojisine yön verecek bir çizgide görülmemektedir.

Kaynakça

- Abbott, A. (2014). *Bölüm ve Disiplin - 100. Yılında Şikago Okulu*. (S. G. Öner, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları .
- Ahmad, F. (2015). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Aksel, F. (1969, Şubat). Tanzimattan Sonra Türkiye'deki Yazarların Doğum Yerleri Yönünden Dağılımı. *Yayımlanmamış Bitirme Tezi*. İstanbul.
- Alan, S. (2015). Türk Sosyoloji Tarihinde İstanbul Ekolü. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi - Bildiriler Kitabı 1* , 172-190.
- Alver, K. (2006a). Edebiyat Sosyolojisi Ve Hayat. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi* (15), 106-118.
- Alver, K. (2006b). Türkiye'de Edebiyat Sosyolojisi Literatürü - Bir Bibliyografya Denemesi-. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (12), 185-232.
- Alver, K. (2018). *Edebiyat Sosyolojisi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Bal, H. (2014). *Sosyolojide Yöntem ve Araştırma Teknikleri*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Barlas, H. U. (1963). *Nurettin Şazi Kösemihal (Biyografya-Bibliyografya)*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Barutçu, Z., & Kaynar, M. K. (2015). *Yurt ve Dünya Dergisi Üzerine Bir İnceleme* . Eğitim Kitapevi Yayınları: Konya.

Bayrak, M. (2016). Yönetim Sosyolojisi: Bir Konflasyon Denemesi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara.

Belirtilmemiş. (1952, 12 5). Türk Devrim Ocakları. *İslam Dünyası*, 2 (37), s. 12-16.

Belirtilmemiş. (tarih yok). www.gecmisgazete.com. 02 23, 1952 tarihinde www.gecmisgazete.com. adresinden alındı

Berkes, N. (2015). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Beşirli, H. (2008). Nurettin Şazi Kösemihal. Ç. Özdemir içinde, *Türkiye'de Sosyoloji (İsimler-Eserler)* (s. 753-882). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Coser, L. A. (2013). *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları-Tarihsel ve Toplumsal Bağlamlarında Fikirler*. Ankara: De Ki Yayınevi .

Coşkun, A. E. (2013). Sosyometrinin Doğuşu ve Gelişimi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (27), 387-414.

Descamps, P. (1950). *Tecrübi Sosyoloji*. (N. Ş. Kösemihal, Çev.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Dikeçligil, F. B. (1996). Sosyometrinin Amaç, Konu ve Metod Açısından Sosyolojide Yeri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Dergisi* (1), 31-79.

Dikici, A. (1969, Haziran). Yapıt Türleriyle Okuyucular Arasındaki İlişki. *Yayınlanmamış Bitirme Tezi* . İstanbul.

Dökmen, Ü. (1995). *Sosyometri ve Psikodrama*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İkel Biçimleri*. (F. Aydın, Çev.) İstanbul: Ataç Yayınları.

Durkheim, E. (2013). *İntihar*. (Z. Z. İlkelen, Çev.) İstanbul: Pozitif Yayıncılık.

Durkheim, E. (2014). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*. (Ö. Doğan, Çev.) İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Durkheim, E. (2018). *Toplumsal İş Bölümü*. (Ö. Ozankaya, Çev.) İzmir: Cem Yayınevi.

Ergan, N. G. (2007). Nihat Nirün ile Sosyoloji Üzerine Bir Görüşme. N. G. Ergan, E. Burcu, B. Şahin, & M. Kamanlıoğlu içinde, *Prof. Dr. Nihat Nirun'a Armağan* (s. 21-30). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Ergun, D. (2005). *Sosyoloji ve Tarih*. Ankara: İmge Yayınevi.

Escarpit, R. (1992). *Edebiyat Sosyolojisi*. (H. Portakal, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Freud, S. (2020). *Totem ve Tabu*. (K. Şipal, Çev.) Ankara : Say Yayınları.

George, R., & Jeffrey, S. (2015). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*. (I. E. Howison, Çev.) Ankara: DE Ki Yayınları.

Gurvitch, G. (1999). Düşünce Yolum Ya Da Sürüden Kovulan Adam. K. Cangızbay içinde, *Gurvitch: Sosyoloji ve Felsefe* (Ö. Bozkurt, Çev., s. 51-71). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Gurvitch, G. (1999). Gurvitch Sosyolojisinin Somut Unsurları. K. Cangızbay içinde, *Gurvitch: Sosyoloji ve Felsefe* (K. Cangızbay, Çev., s. 93-372). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Gürkan, A. (1969, Haziran). Yazarlarla Doğum Yerleri Arasındaki İlişki . *Yayımlanmamış Bitirme Tezi* . İstanbul.

Huther, J. C. (2013). *Durkheim'i Anlamak* . İstanbul: İletişim Yayınları.

J.L.Moreno. (1961). Sosyometrinin Temelleri. (N. Ş. Kösemihal, Dü.) *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2 (16), 63-90.

J.L.Moreno. (1965). *Sosyometrinin Temelleri*. (N. Ş. Kösemihal, Çev.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.

Kabakcı, E. (2011). Fransa'da Sosyolojinin Tarihi Gelişimi ve Fransız Üniversitelerinde Bugünkü Sosyoloji Müfredatı. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (23), 43-61.

Kaçmazoğlu, H. B. (1991). Türk Sosyolojisinin Bugünkü Durumu Üzerine. İ. Coşkun içinde, *Türk Sosyolojisinin Bugünkü Durumu Üzerine - 75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji-* (s. 145-150). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Kaçmazoğlu, H. B. (2010). *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Kitapevi Yayınları .

Kara, T. (2008). İctimaiyat'tan Sosyoloji'ye: İÜEF Sosyoloji Bölümü'nün Tarihine ve Sosyoloji Dergisine Dair. *Türkiye Araştırmaları ve Literatür Dergisi*, 6 (11), 713-730.

Karaarslan, F. (2019). *Toplumsal Hafıza- Hatırlamanın ve Unutmanın Sosyolojisi*. İstanbul: Ketebe Yayınları.

Kaya, T. (2011). Türk Sosyolojisinin Amerikan Sosyolojisiyle İlişkisi ve Bu ilişkinin Gelişimi . İstanbul : İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yanyınlanmamış Doktora Tezi

Kösemihaloğlu, N. Ş. (1935). *Allah Nedir?* İstanbul: İstanbul Numune Matbaası.

Kösemihal, N. Ş. (1945). Durkheim Sosyolojisi Üzerine Kritik Bir Deneme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2 (3), 255-292.

Kösemişal, N. Ő. (1947). *Mantık*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Kösemişal, N. Ő. (1953). Sosyal Realitenin Analizi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2 (8), 39-53.

Kösemişal, N. Ő. (1954a). Gurvitch Sosyolojisi-1. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2 (9), 141-163.

Kösemişal, N. Ő. (1954b). Gurvitch Sosyolojisi II. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2 (10-11), 72-100.

Kösemişal, N. Ő. (1957). *Sanat ve Düşünce*. İstanbul: Anıl Yayınevi.

Kösemişal, N. Ő. (1958). Cybernetics, Sociometry, Microsociologie. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2 (13-14), 58-89.

Kösemişal, N. Ő. (1960a). The Concrete Analysis of a Society. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2 (15), 64-78.

Kösemişal, N. Ő. (1960b). J.L. Moreno Psikodrama Metoduyla Bir Hasta Kemancıyı Nasıl İyi Etti. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2 (15), 79-98.

Kösemişal, N. Ő. (1961). Sanat Ve Fikir İşçileri. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2 (16), 1-16.

Moreno, J. L. (1963). *Sosyometrinin Temelleri*. (N. Ő. Kösemişal, Çev.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları

Kösemişal, N. Ő. (1964). Edebiyat Sosyolojisine Giriş. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2 (19-20), 1-37.

Kösemişal, N. Ő. (1965). Önsöz . P. Sabahattin içinde, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir* (s. 1-15). İstanbul : Elif Yayınları.

Kösemişal, N. Ő. (1967a). Sosyolojide Yöntem. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2 (21-22), 1-16.

Kösemişal, N. Ő. (1967b). Yurdumuzda Edebiyat Sosyolojisi İle İlgili Araştırmalar. *İ*

N. Ő. Kösemişal (1968). *Batı Uygarlığı ve Biz*. İstanbul: Ak Kitapevi.

Kösemişal, N. Ő. (1969). *Türkiye'nin Düzeni Üzerine*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.

Kösemişal, N. Ő. (1971). *Durkheim Sosyolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kösemişal, N. Ő. (1989). *Sosyoloji Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Morva, O. (2013). *Chicago Okulu - Pragmatik Sosyal Teoride İletişimin Keşfi* . İstanbul: Doruk Yayınları.

Neuman, W. L. (2016). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri - Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*-. Ankara: Yayınodası Yayınları.

Öğütle, V. S. (2005). Bir Fenomen Olarak Amerikan Sosyolojisi - Sosyolojinin Sosyolojisine C.Wright Mills'in Yaptığı Katkı Bağlamında Eleştirel Bir inceleme . Muğla : Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi .

Öğütle, V. S. (2005). Bir Fenomen Olarak Amerikan Sosyolojisi -Sosyolojinin Sosyolojisi'ne C.Wright Mills'in Yaptığı Katkı-. Muğla: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özcan, U. (2010). Türkiye'de Sosyoloji: Başlıca Akımlar, Dönemler ve Figürler. E. Eğribel, & U. Özcan içinde, *Türk Sosyologları ve Eserleri - II* (s. 95-217). İstanbul: Kitapevi Yayınları .

Öztürk, A. (2018). Hakan Günday Romanlarında Sınır - Aşımı Bir Edebiyat Sosyolojisi Örneği. Antalya : Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Rousseau, J. J. (2013). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. (R. İleri, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Sağ, V. (2003). Nurettin Şazi Kösemihal. E. Kongar içinde, *Türk Toplum Bilimcileri -I-* (s. 279-336). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Sunar, L. (2012). *Marx ve Weber'de Doğu Toplumlari* . İstanbul : Ayrıntı Yayınları .

Sümman, Ü. (1968, Eylül). Halkın Kitaba Karşı İlgisi. *Yayımlanmamış Bitirme Tezi* . İstanbul.

Swingewood, A. (2014). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (O. Akinhay, Çev.) İstanbul: Mesele Kitapçısı.

Şahin, M. C. (2017). Türk Sosyolojisinin Kısa Tarihi: Dönemler, Şahıslar ve Ana Yönelimler. *İslami İlimler Dergisi*, 12 (1), 7-41.

Şatıroğlu, A. (1999). J.L. Moreno ve Sosyometri Üzerine. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (5), 111-126.

Tocqueville, A. D. (2019). *Amerika'da Demokrasi*. (S. S. Özdemir, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Ulukütük, M. (2013). *Anlama ve Gelenek -Gadamer'in Felsefi Hermeneutiğinde Anlamada Gelenegin Rolü Sorunu*. Malatya : Bilsam Yayınları.

Ural, Ş. (1986). *Pozitivist Felsefe: Bilimde ve Felsefede Doğrulama* . İstanbul: Remzi Kitabevi .

Ünal, A. Z. (2008). Türk Sosyoloji Tarihinde Metodolojik Yönelimler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6 (11), 123-172.

Ünsaldı, L., & Geçgin, E. (2013). *Sosyoloji Tarihi-Dünya'da Türkiyede-*. Ankara: Heretik Yayıncılık.

Weber, M. (2011). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* . Ankara : Bilgesu Yayınları .

Zürcher, E. J. (2015). *Modern Türkiye'nin Tarihi*. (Y. Saner, Çev.) İstanbul: İletişim.

EK: Çalışmaları³⁶

Kitapları:

1. Allah Nedir ? Numune Matbaası, İstanbul (1935).
2. Mantık, Devlet Matbaası, (1945).
3. Sosyal Doktrinler Tarihi, Kitap: I-II (1947).
4. Sosyal Doktrinler tarihi. Kitap: III, Ketoon Matbaası, İstanbul (1948).
5. Sosyoloji Tarihi, Fakülteler Matbaası, Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul (1956).
6. Sanat ve Düşünce, Anıl Yayınevi, İstanbul (1957).
7. Batı Uygarlığı ve Biz, Ak Kitapevi, İstanbul (1968).
- 8" Durkheim Sosyolojisi, Remzi Kitapevi (1971)".

Çevirileri

- 1." Protogoras (Platon), Ekpres Matbaası (1940)".
- 2." Lakhes (Platon), Devlet Maatbası (1942)".

³⁶ Kösemihal'in çalışmalarının hazırlanmasında Beşirli (2008) " Nurettin Şazi Kösemihal" adlı çalışmadan faydalanılmıştır.

- 3." Kharmides (Platon), Devlet Matbaası (1949)".
4. "Sosyolojinin Bugünkü Temayülü (Gurvitch), Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, (1949)".
- 5." Sosyal Determinizmin Çeşitleri ve İnsan Hürlüğü Üzerine Altı Konferans (Gurvitch), Fakülteler Matbaası, İstanbul, (1958)".
6. "Tecrübî Sosyoloji (Paul Descamps). Pulhan Matbaası, İstanbul (Kasım 1950)".
7. "Sosyometrinin Temelleri (Moreno) Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul Matbaası (1962)".

Makaleleri

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi:

- 1-) "01.06.1946, Sayı 3. Durkheim Sosyolojisi Üzerine Kritik Bir Deneme".
- 2 -) "15.06.1949, Sayı 4-5 Sosyolojinin Bugünkü Temayülü" .
- 3-) "15.06. 1949, Sayı 4-5 Le Play'in Bütçe Monografilerinden Bir Örnek ".
- 4-) "Ekim 1950, Sayı 6. Karataş Köyü Monografisi (Ülken, Kösemihal, Tanyol)".
- 5-) " Ekim 1950, Sayı 6. Memleketimizde Tecrübi Sosyolojinin Doğuşu ve Gelişmesi".
- 6-) "Ekim 1950, Sayı 6. Kitap Tahlilleri (Ülken, Kösemihal)."
- 7-) "30.09. 1952, Sayı 7. Büyü ve Din Problemlerinin Bugünkü Durumu."
- 8-) "15.12. 1953 Sayı 8. Sosyal Realitenin Analizi."
- 9-) "15.10.1954, Sayı 9. Gurvitch Sosyolojisi:1. "
- 10-) "10.11.1956, Sayı 10-11. Gurvitch Sosyolojisi: 2. "
- 11-) "10.11.1956, Sayı 10-11. Kitap Tahlilleri."
- 12-) "10.11.1956, Sayı 10-11. 16. Milletler Arası Sosyoloji Kongresi "
- 13-) "01. 11. 1958, Sayı 12. Gurvitch Sosyolojisi: 3. "
- 14-) "01.03. 1959, Sayı 13-14. Cybernetics, Sociometry Microsociologie."
- 15-) "15.11. 1960 Sayı 15. Moreno Bir Hasta Kemancıyı Nasıl İyi Etti? "
- 16-) "15.11.1960, Sayı 15. The Assimilation of Occidental Civilisation in Turkey"
- 17." 15.11. 1960, Sayı 15 The Analysis of a Concrete Society."

18-) 15.11. 1961, Sayı 16. Sanat ve Fikir İşçileri"

19-) "15.11. 1981, Sayı 16. Sosyometrinin Temelleri (Önsöz)."

Türk Folklor Araştırmaları Mecmuası

1-) "01.03.1962, M.R. Gazimihal'in Ölümü Dolayısıyla".

Yeni Adam Mecmuası

1-) "01. 08. 1934, Sayı 33. Kaç Türlü Gülme Vardır?"

2-) "30. 08. 1934, Sayı 35. Aşk Açlıktan mı Gelmiştir?"

3-) "04.10.1934, Sayı 40. Freudizm ve Ahlak "

4-) "05.09.1935 den 01.08.1935'e kadar : Sayı 71 den 83 'e kadar Allah Nedir? (Tefrika)"

Müzik ve Sanat Hareketleri Mecmuası

1-) "01. 09. 1934, Sayı 1. Kema Virtüözlüğünde Metot Farkları "

2-) "01.11. 1934, Sayı 3. İsditat Kolaylık Değildir, Keman Sanatı."

3-) "15.05. 1935 Sayı 9. Keman Sanatı."

Kültür Haftası Mecmuası

1-) "04.03. 1936 Sayı 8. Ankara Halkevinde Konser "

2-) 18.03.1936 Sayı 10. İki Görüş

Ağaç Mecmuası

1-) "23.05.1936, Sayı 8 Dayrak"

Tanin Gazetesi

1-) "22. 02. 1945, Baltacıoğlu'nun Sosyoloji Kitabı"

Varlık Mecmuası

1-) "15. 10. 1936'dan 01.11. 1936'ya kadar: Sayı 79-80, Felsefe Tarihinden Çıkarılan Neticeler. "

2-) "01. 04. 1941, Sayı 186, Goethe'ye Ait Bir Çocukluk Hatırasının Psikanalizi"

3-) "15. 04. 1941, den 01.09. 1941'e kadar : Sayı 178-196 Lakhes (Platon'dan, tefrika)."

4-) "01. 01. 1945, Sayı 276-277, Ankara Radyosunun Yeni Musuki Neşriyatı."

5-) "01.02. 1945, Sayı 278-279, Baltacıoğlu'nun Sosyoloji Kitabı."

6-) "01.06.1945, Sayı 286-287, Viyolonist Necdet Remzi Atak."

Oluş Mecmuası

1-) "09.01. 1939-07.05.1939, Sayı 2 den 19a, Protogoras (Platon'dan tercüme)."

2-) "04. 06. 1939 Sayı 23, Tabiat Karşısında İnsan."

İlköğretim Mecmuası

1-)" 30.09.1941, Sayı 94 Servet Berkin İçin"

2-) "29.01.1942 Sayı 100. Matematik Disiplininin Önemi"

3-) "01. 07. 1942 Sayı 110. İlk Çağ Felsefesi"

4-) "15. 06. 1943 Sayı 133-134. Orta Çağ Felsefesi "

5-) "01.10.1943 Sayı 139-140. Yeni Çağ Felsefesi"

6-) "01.05. 1944 Sayı 153-154 İngiliz Felsefesi"

Ulus Gazetesi

1-) "08.09.1941, Servet Berkin İçin."

2-) "19.10.1944 Musikimizde Tanzimat İkiciliği:1."

3-) "20.10.1944 Musikimizde Tanzimat İkiciliği: 2."

4-) "06.05.1945 Necdet Remzi Atak ve Öğrencilerinin Konseri."

Akşam Gazetesi

1-) "30.09.1948 Viyolonist Karl Berger."

Arş Haftalık Gazetesi

1-) "18.11.1949. İlim Adamı, İlim Yobazı."

Yeniden Doğuş Mecmuası

1-) "01.01. 1949 Cilt 4, Sayı 4. Manevi Mefhumlarımız. "

2-) "01.04. 1949 Cilt 4, Sayı 6. İyilik Mefhumu Hakkında ."

Sosyoloji Dünyası

1-) "30.09.1952 Sayı 2. Paris'te Sosyoloji Hareketleri".

2-) "01.07.1953 Sayı 3. İlim Gözüyle Büyü ve Din".

Yeni Sabah Gazetesi

1-) "24.12.1949. Akü ve Gönül Gözü ile Musikimiz."

2-) "31.12.1949. Bir Musiki Dergisi."

3-) "07.01. 1950. Musikicilerde Sahne Korkusu".

4-) "14. 01. 1950. Jacgues Thibaud ".

5-) "21.01.1950. Musikimizin Son Elli Senelik Gelişmesi".

Meydan Dergisi

1-)" 15.04.1960 Sayı 1. Amerika'dan İnsanlığa Ne Kalacak?"

Din Yolu Dergisi

1-) "17.05.1956. Nurettin Şazi Kösemihal Din İçin Ne Diyor?"

Cumhuriyet Gazetesi

1-) "04.10.1947. Karl Berger'in Ölümü ".

2-) "25.08.1949. Nurullah Ataç ve Edebiyatımız".

3-)" 09.09.1949. İstanbul Radyosu Faaliyete Geçerken".

4-) "03. 04.1957. Ataç'ı Dinlerken ".

5-) "01.01.1957. Bana Göre Ataç".

6-) " 14. 06. 1957. Prens Sabahaddin" .

7-) "03.07.1957. Toplumları Durduran ve İlerleten Güçler".

8-) "28.10.1957. Beyrut'ta Toplanan XVII. Sosyoloji Kongresi: Üç Üniversitesi Olan Bir Şehir: Beyrut."

9-) "07.11.1957. Beyrut'ta Toplanan XVII Sosyoloji Kongresi: Kongrenin Açılış Töreni."

10-) "03.12.1957. Beyrut Kongresinde Devrimlerimizle ilgili Tartışma."

11-) 13.12.1957. Benzetme Üzerine

12-) "25.02.1958. Sosyolojinin Yeni Meselesi: Robotlara Karşı Açılan Savaş."

13-) "14.03.1958. Robot Bilimi Cybernetics Nasıl Doğdu, Nasıl Gelişti? "

- 14-) "04.04.1958. İnsanı Robotlaşma Tehlikesine Karşı Koruyacak Yeni Bilim; Sosyometri "
- 15-) "14.04.1958. İnsanı Robot Yaratmaya Sürükleyen Sebepler Nelerdir?"
- 16-) "23.05. 1958. Akıl Hastalarının Tiyatro Yolu ile Tedavisi Yolu.
- 17-) "10.06.1958. Tedavi ve Bilim Metodu Olarak Tiyatro: Psikodrama-Sosyodrama"
- 18-) "15.01.1960. Amerika'da Otomobil Devrimi."
- 19-) "06.02.1960. Otomobilin Getirdiği Yenilikler."
- 20-) "10.02.1960. Amerikan Endüstrisinde İnsan."
- 21-) "10.02.1960.1900'ün ve Bugünün Amerikası"
- 22-) "14.03.1960. Amerika'da Reklamcılık ve İnsan Bilimleri"
- 23-) "25.04.1960. Amerika'da Seçim ve Bilim"
- 24-) "03.09. 1960. Üniversitelerde Edebiyat Fakültesinin Önemi."

Yeni İstanbul Gazetesi

- 1-) "20.03.1951. İdil Biret."
- 2-) "28.04.1951. Leopold Levy'nin Paris'teki Resim Sergisi"
- 3-) "29.05.1951. Ayla Erduran- Suna Kan"
- 4-) "03.07.1951. Hasan Kaptan'ın Paris Sergisi"
- 5-) "25.01. 1952. İdil Biret"
- 6-) "14.03.1952. Ayşegül Sarıca."
- 7-) "31.03.1952. Paris'te Sosyal Münasebetler. "
- 8-) "16.04.1952. Paris'in Göze Batan Adetleri."
- 9-) "26.04.1952. Fransa'nın Kalkınmasını Geciktiren Amiller".
- 10-) "06.05.1952. Batı Medeniyeti ve Biz."
- 11-) "18.05.1952. Toplulukların Zihniyetleri ve Maddi Kurumlar."
- 12-) "01.06.1952. İlim Bakımından İrkçiliğin Bugünkü Durumu."
- 13-) "20.06.1952. Cemal Reşit Bey'in Paris'teki Konseri Münasebetiyle."

- 14-) "20.07.1952. Paris'te Sosyoloji Araştırmaları Merkezi alışmaları."
- 15-) "25.08.1952. Paris'te Hür İlini Kurumlan."
- 16-) "23.10.1952. Ekonomik İstihsal Tekniği."
- 17-) "10.12.1952. Çok Yazık Oldu Halk Evlerine"
- 18-) "23.12.1952. Dedelerimizin ıkmazından Kurtulmaya alışan Gençlik."
- 19-) "14.01.1953. Edebiyat Fakültesi "
- 20-) "26.0.1953. Halit şazi Kösemihal:1"
- 21-) "27.03.1952. Halit şazi Kösemihal:2"
- 22-) "27.06. 1953. Türkiye'de Sosyolojinin Doğuşu ve Kösemihal'in Yeri".
- 23-) "04.07.1953. Prens Sabahaddin'in Hayatı ve Sosyolojisi."
- 24-) "25.07.1953. Bir Yolculuk Hatırası"
- 25-) "25.09.1953. İdil Biret- Suna Kan"
- 26-) "03.10.1953. Paris Kahveleri.
- 27-) "17.10.1953. Nice- Mavi Kıyı
- 28-) " 24.10.1953. Gerard Kantargian'ın Keman Konseri."
- 29-) "01.11.1953. Joseph Zirkin."
- 30-) " 07.11.1953 Leopold Levy'nin Gözü ile Ressamlarımız."
- 31-) "16.11.1953. Oda Musikisi"
- 32-) "21.11.1953. İstanbul Konservatuarında Görülen Bu İkilik Ne?"
- 33-) "21.11.1953. şehir Korosu"
- 34-) "05.12.1953. Huzur ve Konfor."
- 35-) "13.12.1953. Birgican Saydam"
- 36-) "19.12. 1953. l ve Kararlama."
- 37-) "26.12.1953. Yetvart Margsyon"
- 38-) "02.01.1954. İstanbul Tiyatrosu ve Tiyatro Yazarları"
- 39-) "09.01.1954. Quartetle- Recital"

- 40-) "16.01.1954. Sokrates-Ataç"
- 41-) "21.01.1954. Musiki Derneği ve İstanbul Filarmoni Derneği."
- 42-) "30.01.1954. Sanat, Sanat İçindir Tekerlemesi Üzerine"
- 43-) "06.02.1954. Hilmi Girginkoç- Yıldız Dağdelen."
- 44-) 13.02.1954. İdil Biret'in Yeni Bir Başarısı
- 45-) "27.02.1954. Solist Necdet Atak"
- 46-) "16.03.1954. Sanatta Konu."
- 47-) "27.03.1954. Wilhelm Kempff'in Birinci Resitali"
- 48-) "24.04.1954. Ferdi Statzer- Rana Erksan"
- 49-) "15.05.1954. Pierre Fournier'in Konseri."
- 50-) "22.05.1954. Musikimizde Tutulacak Yol Üzerine."
- 51-) "19.06.1954. Fransa'da Musiki Öğretimi".
- 52-) "31.07.1954. Fransa'da Musikicilerin Durumu."
- 53-) "31.07.1954. Paris'te ki Konserler Üzerine."
- 54-) "14.08.1954. Sanat Sayfaları, Dergiler"
- 55-) "28.08.1954. Ayşegül Sarıca."
- 56-) "23.10.1954. Solist Ayşegül Sarıca."
- 57-) "06.11.1954. Ziya Gökalp."
- 58-) "20.11.1954. XVI. Milletler Arası Sosyoloji Kongresi: Beanue Şehri."
- 59-) "24.11.1954. XVI. Milletler Arası Sosyoloji Kongresi: Açılış Töreni."
- 60-) "01.12.1954. XVI. Milletler Arası Sosyoloji Kongresi: Kongrenin Özelliği"
- 61-) "03.12.1954. XVI Milletler Arası Sosyoloji Kongresi Nasıl Çalıştı: 1"
- 62-) "04.12.1954. XVI. Milletler Arası Sosyoloji Kongresi: Kapanış Töreni"
- 63-) "15.01.1955. Necdet Remzi Atak"
- 64-) "29.01.1955. İki Tip İnsan"
- 65-) "12.02.1955. Gaspar Cassado'nun Resitali ve İki Piyanist"

66-) "12.03.1955 Teknik Üzerine"